
**SOSYALİST EKONOMİDEN
PİYASA EKONOMİSİNE
GEÇİŞ**

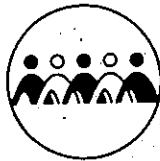

**EKONOMİK VE SOSYAL ETÜDLER
KONFERANS HEYETİ**

1991

SOSYALİST EKONOMİDEN PİYASA EKONOMİSİNE GEÇİŞ

EKONOMİK VE SOSYAL ETÜDLER
KONFERANS HEYETİ
İSTANBUL 1991

**SOSYALİST EKONOMİDEN
PİYASA EKONOMİSİNE GEÇİŞ**

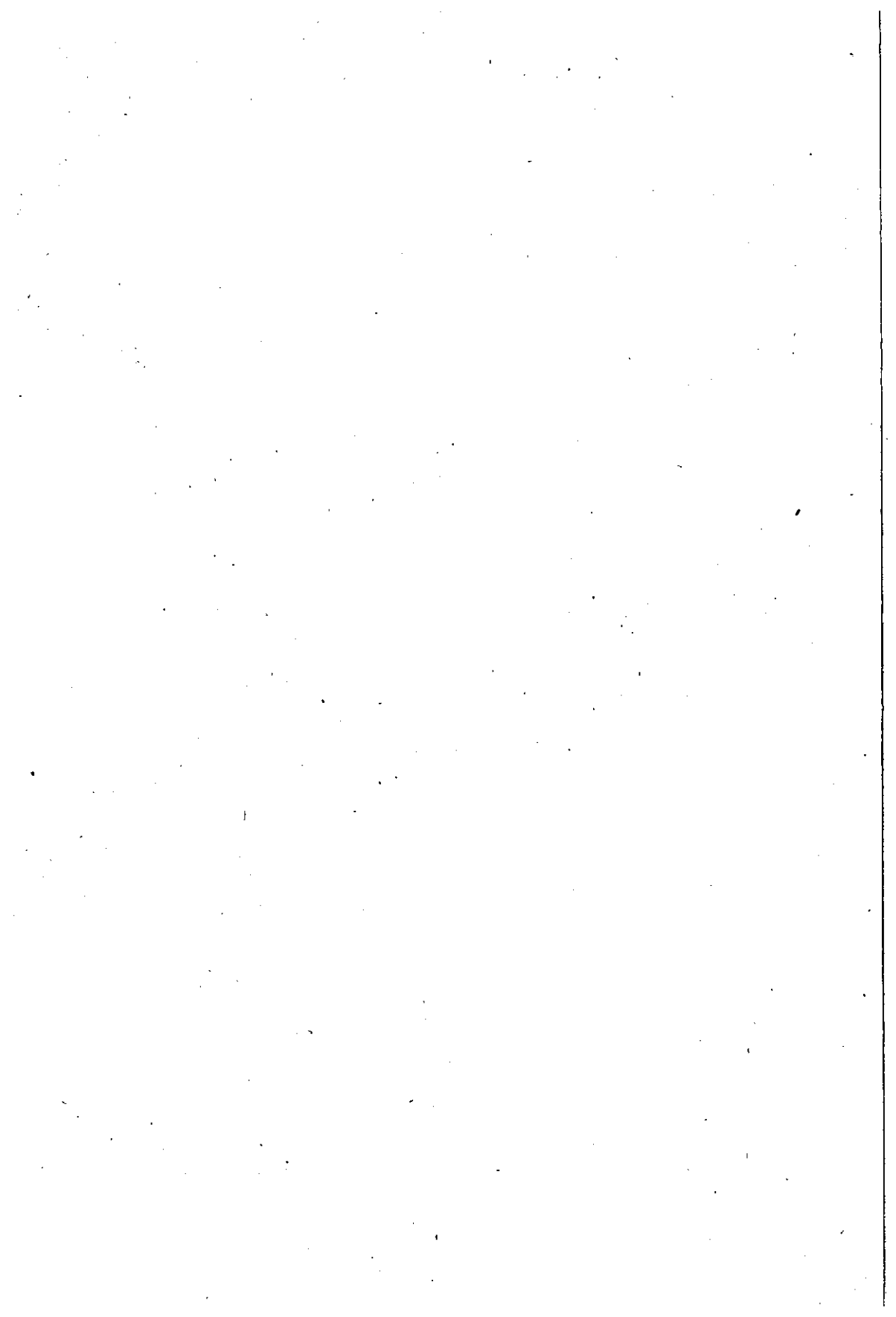
Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti tarafından İstanbul'da basılmıştır. Bu kitabın herhangi bir kısmı kaynak gösterilmeden alınmaz.
Adres: Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti, Cumhuriyet Caddesi, Adlı Han, No. 279 Kat 8, 80230 Harbiye-İstanbul Tel: 140 65 70

Dizgi-Baskı-Cilt: Acar Matbaacılık A.Ş.
Tel.: 567 98 64 - 518 24 49 Fax: 516 42 52

TEŞEKKÜR

Bu kitabın basımında katkıları olan
Dr. Nejat F. Eczacıbaşı Vakfına
teőekkürlerimizi sunarız.

Konferans Heyeti

EKONOMİK VE SOSYAL ETÜDLER KONFERANS HEYETİ

1991

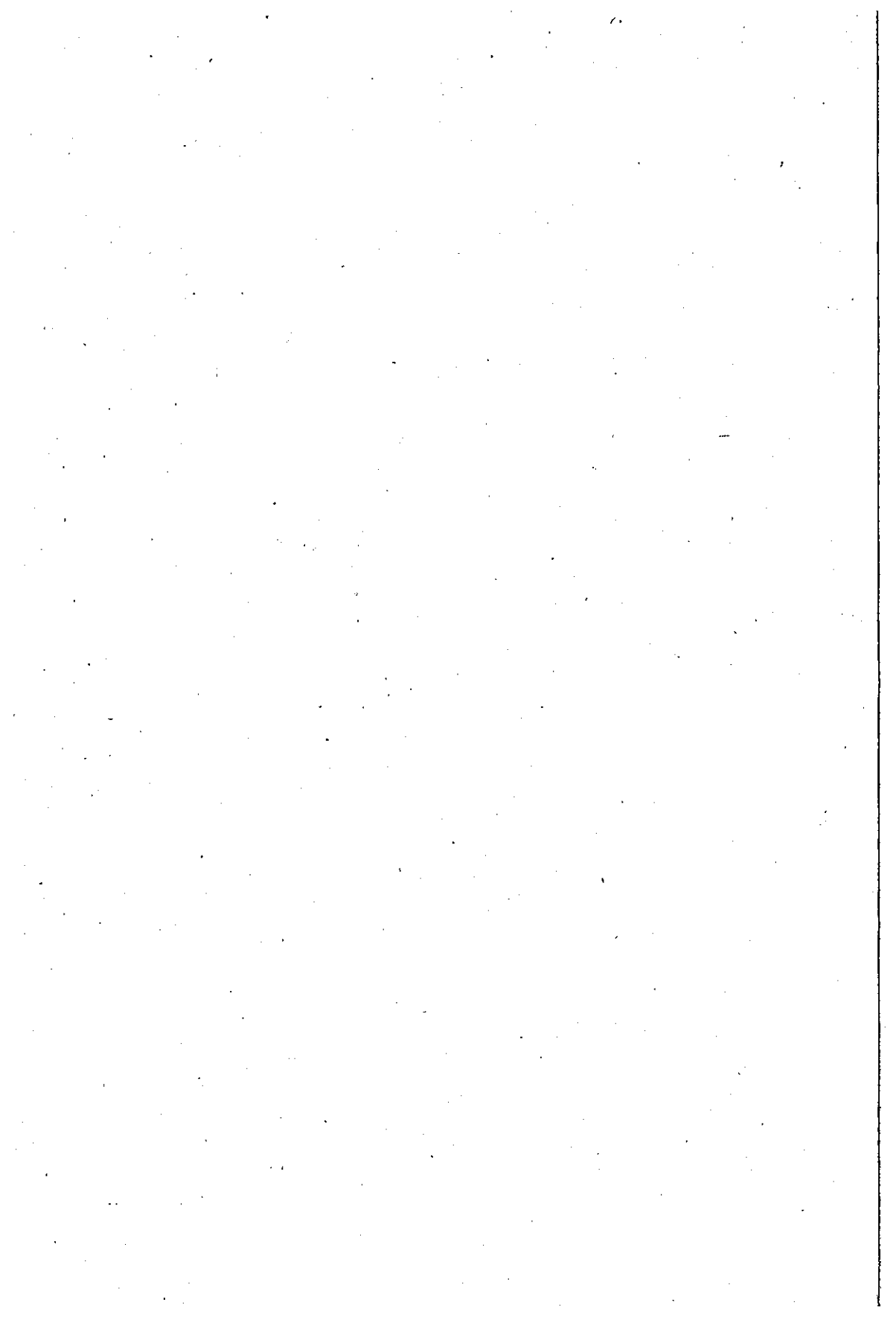
YÖNETİM KURULU

Dr. Nejat F. ECZACIBAŞI - Başkan
Dr. Mehmet KABASAKAL - Başkan Vekili
Hasan KARACAL - Başkan Vekili
Özhan EROĞUZ - Muhasip Üye
Prof. Dr. Atilla GÖNENLİ - Sekreter Üye
Prof. Dr. Erdoğan ALKİN
Dr. Orhan ALTAN
Dr. Nüsret ARSEL
Dr. Metin BERK
Özer ÇİLLER
Deniz M. KİRAZCI
Meriç KÖYATASI
Prof. Dr. Reha POROY
Metem SAYICI
Erol USER

İCRA KURULU

Dr. Nejat ECZACIBAŞI - Başkan
Dr. Mehmet KABASAKAL
Hasan KARACAL
Deniz M. KİRAZCI
Meriç KÖYATASI
Metem SAYICI

SADUN KATIPOĞLU - Genel Sekreter

EKONOMİK VE SOSYAL ETÜDLER KONFERANS HEYETİ

GENEL KURUL LİSTESİ

(Kasım 1991)

Ali Mahmut ABRA
Nevzat AK
Mustafa AKAN
Necati AKÇAĞLILAR
Dr. Öztin AKGÜÇ
Tmel AKSOY
İshak ALATON
Prof. Dr. Orhan ALDIKAÇTI
Prof. Dr. Erdoğan ALKIN
M. Sedat ALOĞLU
Cem ALPAR
Dr. Orhan ALTAN
Serhan ALTINORDU
Melih ANIK
Ünsal ANIL
Dr. Sudi APAK
Mehmet Pınar ARAN
Hasan ARAT
Melih ARAZ
Nilüfer ARIAK
Ersin ARIOĞLU
Dr. Nüsret ARSEL
Bülent ASÖCAL
Atilla AYBAY
Ceyda AYDEDE
Ateş AYKUT
Prof. Dr. Mustafa AYSAN
Mehmet BARLAS
Levent BAŞARAN
Tamer BAYCAN
Faruk BAYIR

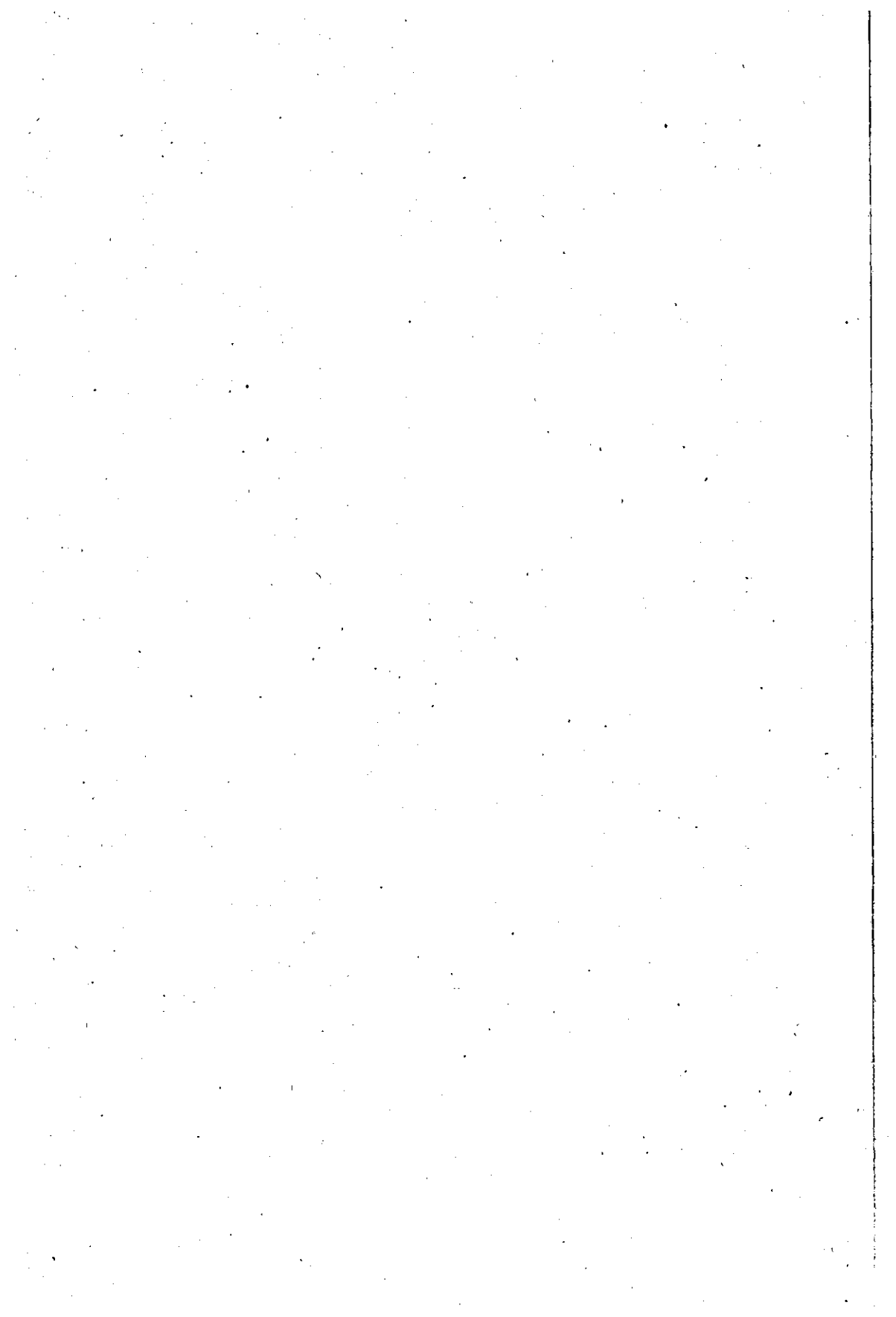
Haluk BERDAN
Melih BERK
Dr. Metin BERK
Feyyaz BERKER
Dr. İbrahim BETİL
Alaattin BEYLİ
Dr. Alber BİLEN
Üstün BİRDİR
M. Levent BİRDİNÇ
Cem BOYNER
Metin BOYSAN
M. Cemal BOZTEPE
Mehmet BUÇUKOĞLU
Y. Ahmet BULDAM
Uğur BÜKE
Tarkan BÜTTEM
Yavuz CANEVI
Hasan CEMAL
Ege CANSEN
Nabi CERİT
Mustafa Fadullah CERRAHOĞLU
İbrahim Engin CIVAN
Veysel ÇAKIR
Mehmet Gün ÇALIKA
Talha ÇAMAŞ
Sait Haluk ÇATIRLI
Mehmet ÇELET
Erol ÇEVİKÇE
Özer ÇİLLER
Prof. Dr. Tansu ÇİLLER
Ünal ÇİNGİR

Mehmet Nuri ÇOLAKOĞLU
Mülent ÇORAPÇI
Hayri ÇULHACI
Av. Sağlam DALAMAN
Prof. Dr. Mehmet UĞur DERMAN
İsmet DİNÇER
Ömer DİNÇKÖK
Ord. Prof. Dr. Sulhi DÖNMEZER
K. Erhan DUMANLI
Necdet DURAKBAŞA
Haşim DURUSEL
Ayдын DÜNDAR
Cahit DÜZEL
Bülent ECZACIBAŞI
Faruk ECZACIBAŞI
Dr. Nejat F. ECZACIBAŞI
Selim EDES
Şeci EDİN
Dr. Yavuz EGE
Şerif EGELİ
Nurettin EKŞİOĞLU
Cemal ELDELEK
Alper ELİÇİN
Değer ELÖVE
Tevfik ERCAN
Selçuk ERDEN
Nuri EREN
Osman ERER
İhsan EREZ
Hüseyin ERGÜN
Özhan EROĞUZ
Tuğrul ERKİN
Bahri ERSÖZ
Mehmet ERTEN
Ateş Ünal ERZEN
Numan ESİN
Ekin EVCİMEN
Dr. Üzeyir GARIH
Prof. Dr. İsmet GİRİTLİ
Prof. Dr. Atilla GÖNENLİ
Ergun GÖKNEL
Mustafa GÜÇLÜ
Duru GÜNERİ
R. Kemal GÜNERGÜN
Prof. Dr. Yaşar GÜRBÜZ
Dr. Seyfettin GÜRSEL
Çetin HACALOĞLU

Cem HAKKO
Servet HARUNOĞLU
Hatice Binnur HATAYLI
Dr. Ayfer HORTAÇSU
Mehmet HUNTÜRK
Korkmaz İLKKORUR
Nebil İLSEVEN
Murat İLTER
Murat İNSEL
Prof. Dr. Haluk KABAALIOĞLU
Dr. Mehmet KABASAKAL
Prof. Dr. Kemal KAFALI
Cefi Josef KAMHI
Jak V. KAMHI
Bülent KARAĞAÇ
Vehbi KARABIYIK
Ali KARACAN
Hasan KARACAL
Dr. Erdal KARAMERCAN
Tahsin KARAN
Osman KAVALA
Dr. Ömer KAYMAKÇALAN
Halis KAYNAR
Şerif KAYNAR
Faruk KEÇELİ
M. Nail KEÇİLİ
İlker KEREMOĞLU
Erhan KEY
Pınar KILIÇ
Dinç KIZILDEMİR
Ali KİBAR
Deniz M. KIRAZCI
Ali Ahmet KOCABIYIK
Rahmi KOÇ
Vehbi KOÇ
Bilgi KONGAR
Prof. Dr. Emre KONGAR
Daniş KOPER
Prof. Dr. Meral KORZAY
A. Cemil KÖKSAL
Tavit KÖLETAVİTOĞLU
Sait KÖSEOĞLU
Meriç KÖYATASI
Dr. Ercan KUMCU
Kemal KURDAŞ
Prof. Dr. Kemal KURTULUŞ
Metin N. MANSUR

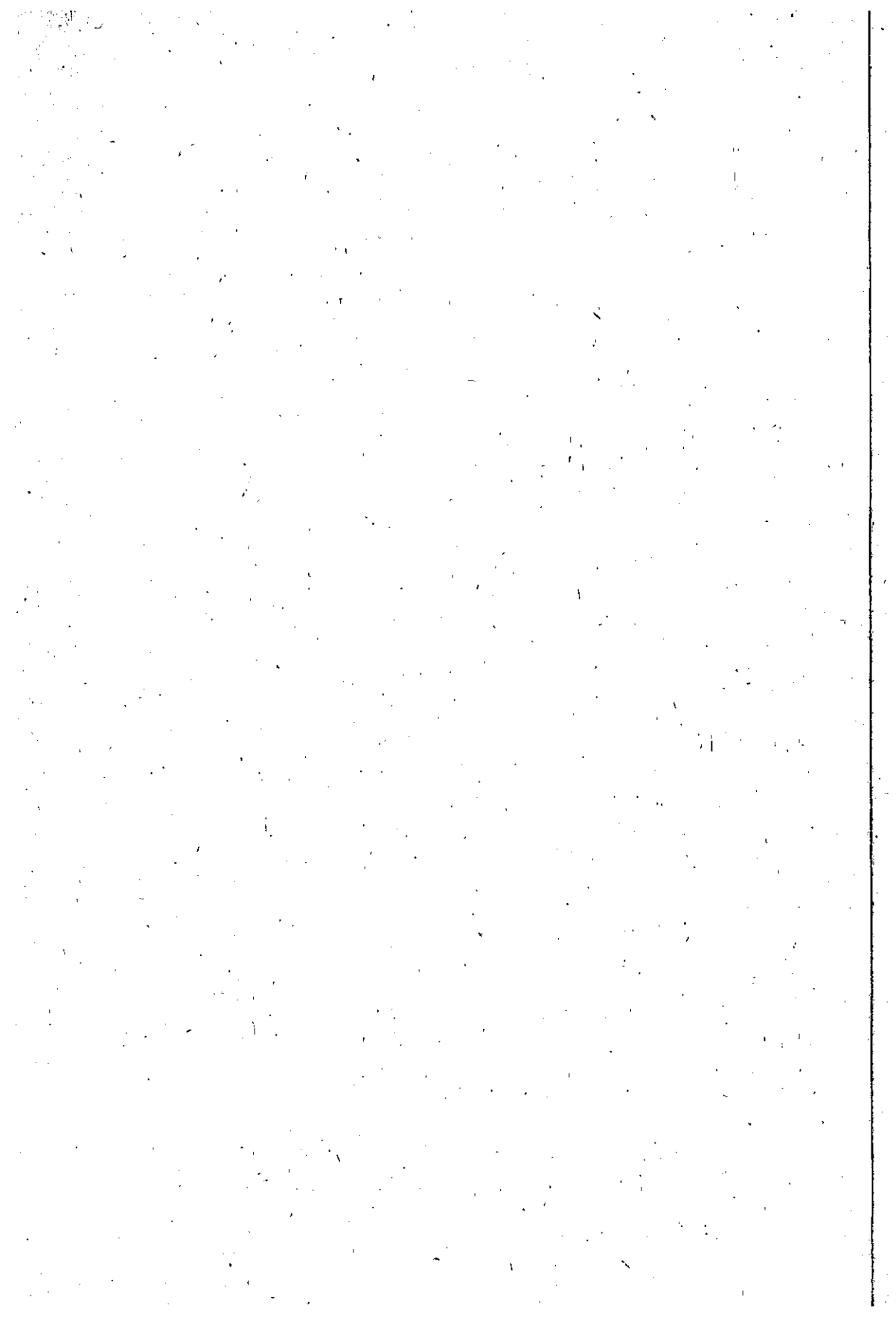
Sezer MAVİTUNCALILAR
Sait Kemal MİMAROĞLU
Ahmet İbrahim MÜDERRİSOĞLU
Dr. Nezir NEYZİ
Burhan OĞUZ
Prof. Dr. Orhan OĞUZ
Prof. Dr. Turhan OĞUZKAN
Prof. Dr. Cemil OKTAY
Prof. Dr. Osman OKYAR
Prof. Dr. Mehmet OLUÇ
Simantov ORTAESKENAZI
Şükrü ÖKSÜZ
Prof. Dr. İzzettin ÖNDER
Dr. İbrahim ÖNGÜT
Ergun ÖZAKAT
Cengiz ÖZDEMİR
Dr. Osman Turgay ÖZKAN
Selahattin ÖZMEN
Ertuğrul İhsan ÖZOL
Raşit ÖZSARUHAN
Prof. Dr. Ergun ÖZSUNAY
M. İsmail ÖZSÜRÜCÜ
Ökkeş ÖZTEMİR
Bülent ÖZÜKAN
M. Tanju ÖZYOL
Can PAKER
Prof. Dr. Reha POROY
Haluk SANVER
Rüşdü SARACOĞLU
İsmail Ahmet SARPER
Mete SAYICI
Rasim SELÇUK
Varol SEZEN
Akif Murat SEZGEN
Sezai Erdiler SİLAHDAROĞLU
Orhan SILİER
Hüseyin Semih SOHTORİK
Halit SOYDAN
İsmail SÖNMEZ
Ali ŞANAL
Mehmet ŞUHUBİ
Mehmet TANBERK
Ahmet Mete TANRIKUT
Dr. Erkan TAPAN
Fatih TAR
Mehmet Sinan TARA

Şarık TARA
Mustafa TAVILOĞLU
Ahmet Tümer TEKELİ
Mehmet Uğur TERZİOĞLU
Necip TESAL
İnci TEZCAN
Ali TİGREL
Mehmet Fahim TOBUR
Prof. Dr. Barlas TOLAN
Osman Nuri TORUN
Prof. Dr. Zafer TOPRAK
Prof. Dr. Zafer TUNCA
Kaya TURGUT
Eser TÜMEN
Kemal TÜRKÜM
Sinan TÜRKMEN
Turgut TÜTEN
Tunç ULUĞ
Prof. Dr. Aydın ULUSAN
Dr. Coşkun Şerif ULUSOY
İsmet URAN
Dr. T. Güngör URAS
Erol USER
Tayfun UZUNOVA
Fikret N. ÜCCAN
Osman ÜNSAL
Türkay ÜST
Prof. Dr. Besim ÜSTÜNEL
Murat VARGI
Nejat VERDİ
Prf. Dr. Vakur VERSAN
Oktay Bora YAĞIZ
Zeki Bülent YAĞLI
Nadir YALÇINALP
Mustafa Vacit YALMAN
A. Murat YALNIZOĞLU
Tezcan YARAMANCI
Prof. Dr. Memduh YAŞA
Selman YAŞAR
Mustafa YEMENİCİLER
Zekeriya YILDIRIM
Faruk YÖNEYMAN
Uğur YÜCE
Erol YÜCEL
A. Nafi YÜREKLİ
Tayyar ZAIMOĞLU

İÇİNDEKİLER

Önsöz	5
Sunuş	7
Birinci Tur Konuşmalar:	
Prof. Dr. Stanislav ŞATALİN	9
Dr. Yıldırım AKTÜRK	21
Prof. Dr. Gülten KAZGAN	27
Prof. Dr. Bilsay KURUÇ	35
Prof. Stanislav ŞATALİN	43
Sorular - Cevaplar	55
İkinci Tur Konuşmalar:	
Yıldırım AKTÜRK	63
Prof. Dr. Gülten KAZGAN	67
Prof. Dr. Bilsay KURUÇ	69

ÖNSÖZ

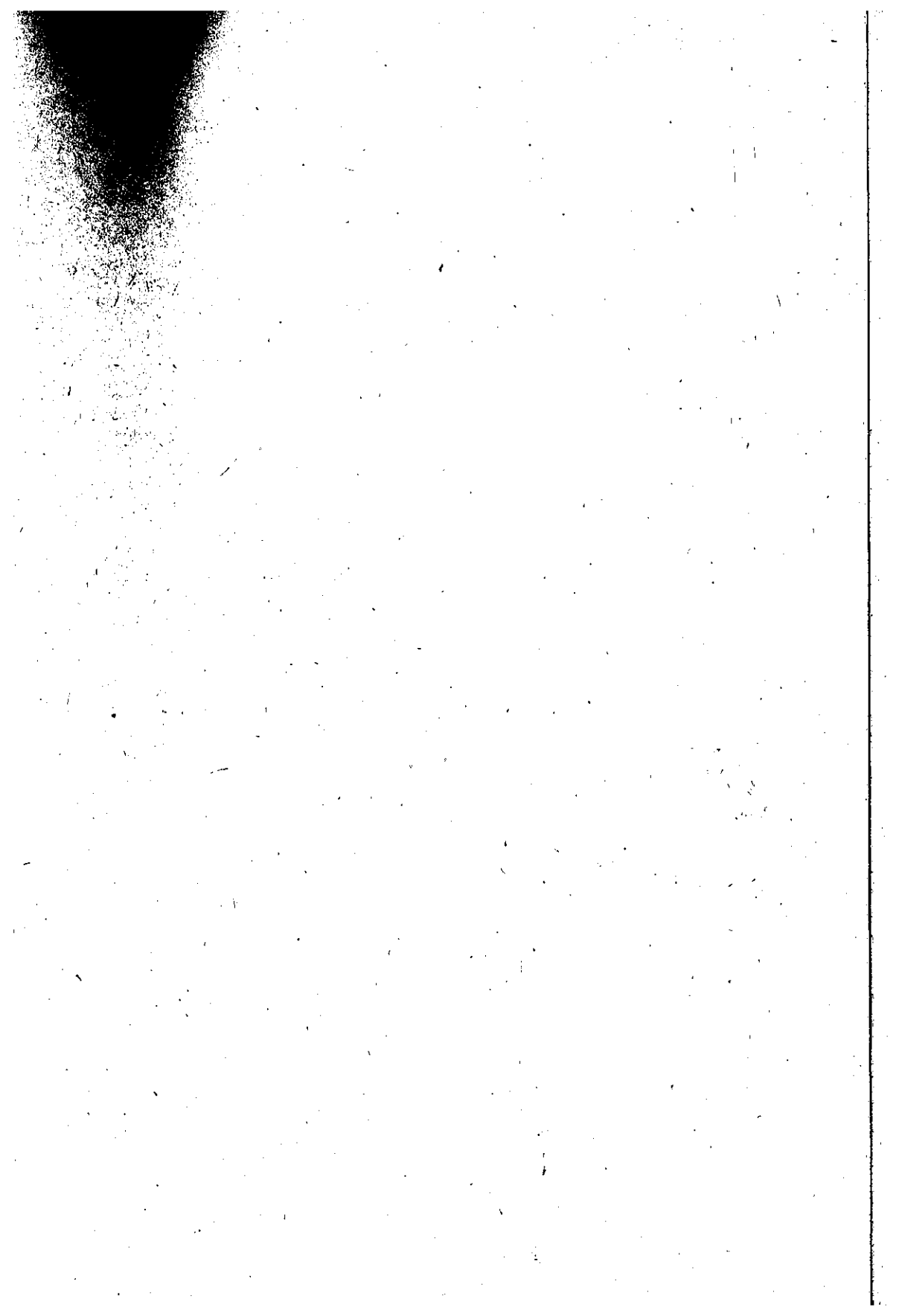
1961'de kurulmuş olan Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti, 30 başarılı yılı geride bırakmanın mutluluğunu yaşıyor. Türkiye'nin ekonomik ve sosyal sorunlarına çözüm yolları araştırmak ve bulabilmek amacıyla düzenlediği açık oturumlar, ulusal ve uluslararası düzeydeki konferans ve seminerlerinde konuların ve sorunların açık olarak tartışılmasına olanak sağlayarak, bilimsel araştırmalar yaparak / yaptırarak bu çalışmalarını yayınları ile karar mercilerine ve kamuoyuna duyurarak geçen 30 yıl.

30. Kuruluş Yıldönümünü kutlayan Konferans - Heyeti'nin 1991 seminer / panel türü toplantılarının ikincisi 17 Haziran 1991 günü İstanbul'da Dedeman Otelinde düzenlenmiştir. Toplantıyı Konferans Heyeti Başkanı Dr. Nejat F. ECZACIBAŞI yönetmiştir. Toplantıda, Sovyetler Birliğinde serbest piyasaya geçiş için hazırladığı "500 günlük" ekonomik programıyla tanınan Prof. Şatalin ile farklı dönemlerde Devlet Planlama Teşkilatını yönetmiş iki eski müsteşar Prof. Dr. Bilsay KURUÇ ve Yıldırım AKTÜRK ve bu konulardaki çalışmalarıyla ünlü bir akademisyen olan Prof. Dr. Gülten KAZGAN, Sovyetler Birliğinde ekonominin dününü ve bugününü "plan / piyasa" kavramlarıyla ilişkili olarak tartışmışlardır.

Bu panel konusunun seçiminde, dünyadaki hızlı etkileşim ve değişimin, Türkiye'nin kuzey komşusunda neden olduğu gelişmeleri en yetkili uzmanların değerlendirmeleriyle kamuoyuna duyurmak isteği rol oynamıştır. Şüphesiz ekonomisiyle dünyaya açılan, evrensel barışı savunan bir ülke olarak Türkiye'nin Sovyetlerdeki gelişmelerle yakından ilgilenmesi yalnızca komşulukla sınırlı değildir. Sovyetler Birliğinde Türk ve Müslümanların etkin olduğu Cumhuriyetler de Türk kamuoyunun ilgisini bu ülke üzerinde yoğunlaştırmaktadır.

Konferans Heyeti'nin bu kitabı, konuşmacıların açıklamaları ile genel tartışma metinlerinden oluşmaktadır. Konferans Heyeti, Sovyetler Birliğindeki gelişmelerin öğrenilmesine, katı merkezi planlamanın uygulamada yaratabileceği sonuçların değerlendirilmesine olanak sağlayan bu toplantıya görüşleriyle yön veren değerli konuşmacılara, tartışmaya katılan ve toplantıya gelecek ilgi gösteren tüm üye ve misafirlere teşekkür eder.

YÖNETİM KURULU

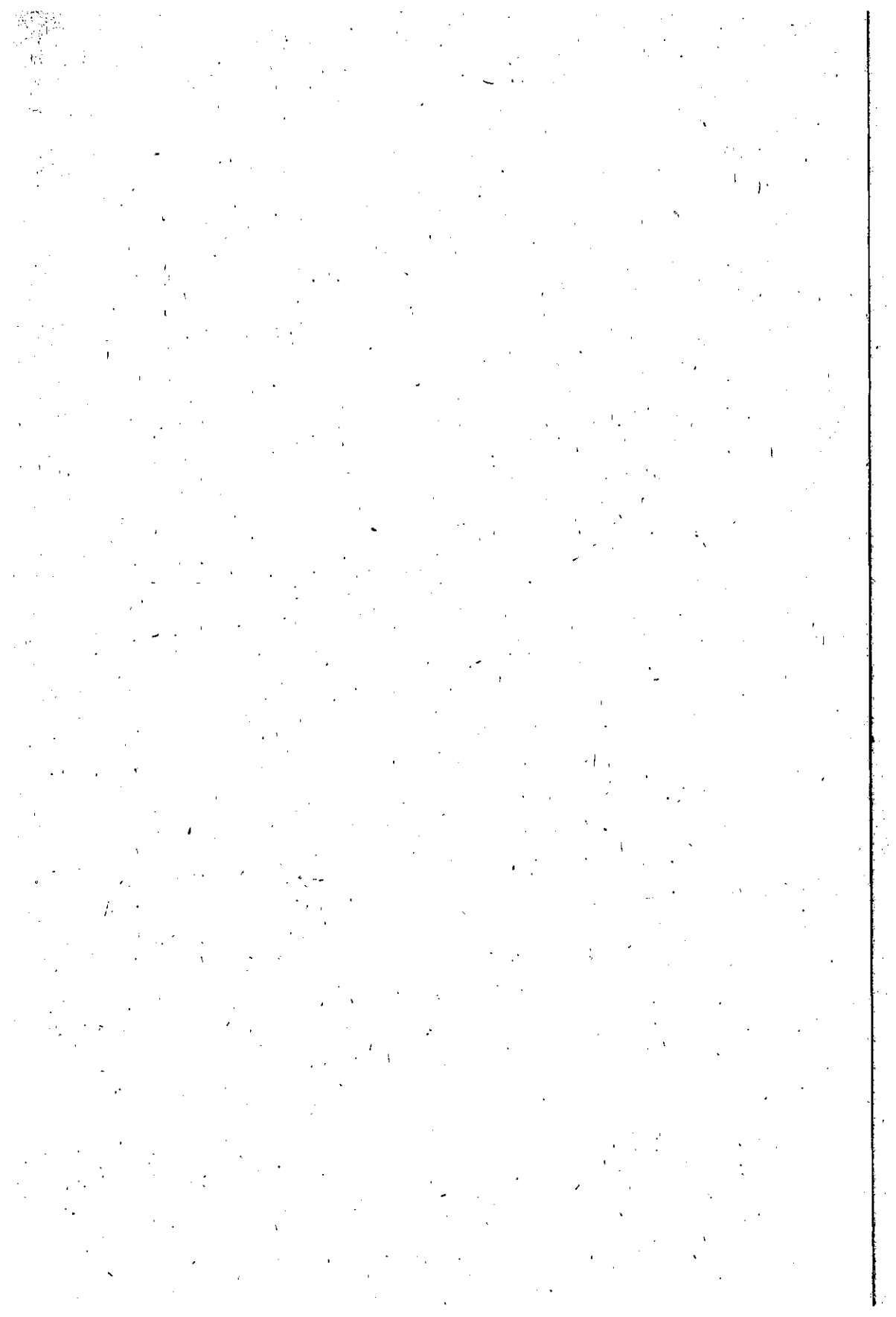
SOSYALİST EKONOMİDEN PİYASA EKONOMİSİNE GEÇİŞ

Dr. Nejat F. ECZACIBAŞI

Konferans Heyeti
Yönetim Kurulu Başkanı

1980 ortalarında Sovyetler Birliği'nde başlayan politik ve ekonomik gelişmeler, 80 sonlarına doğru bütün dünyayı etkilemeye başlamıştı.

Profesör Şatalin bütün bu olayların içindeydi ve daha sonra 500 Gün Programı yayınlanınca dünyaya ününü duyurmuş oldu. Bugün, bu vesileyle gerek Sovyetler Birliği'ndeki gelişmeler, gerek 500 Gün Programı hakkında da kendisinden bilgi almış olacağız. Şimdi ben sözü Profesör Şatalin'e veriyorum.

BİRİNCİ TUR

Prof. Dr. Stanislav ŞATALİN

SSCB Bilimler Akademisi Üyesi
Moskova Üniversitesi
Öğretim Üyesi

Değerli Dostlar,

Şu anda benim için konuşmak çok zor. Zira bana öyle geliyor ki, ta-mıştım, görüştüm ve kısa sohbetlerde söylenebilecek her şeyi söyledim. Bundan bir saat önce işadamları önünde bir konuşma yaptım. Bu toplantıda dış ekonomik sorunları, Türkiye ile SSCB arasındaki işbirliğini inceledik. Bu konuşmalardan sonra şimdi, kendimi tekrarlamadan size ne gibi yeni şeyler, bilgiler verebilirim, sizlere ek olarak neler sunabilirim, bunu düşünüyorum. Bu yüzden, daha çok, burada yan yana oturduğumuz Türk meslekdaşlarıma ve sizlerin soracağınız sorulara güveniyorum. Böylelikle bazı konuları daha profesyonelce ele alabiliriz. Şimdi size ekonomimizin durumundan bahsetmek istiyorum.

Seminerimizin konusunu sosyalist ekonomiden pazar ekonomisine geçiş ve bu geçişin nedenleri ve sonuçları olarak özetleyebiliriz. Zor bir konu bu. Kısaca cevaplamak daha da zor. Ancak, genelde şu gerçeği vurgulamakta yarar var. Ülkemizde "sosyalizm" adı verilen sistemin tanımını yapmak çok zor. Sosyalizm kavramını kullanmayı pek sevmediğimi söyleyeyim; Çünkü, çok belirsiz bir terim bu.

Bu yüzden, niye radikal reformlar gerektiğini, bunun nedenlerini kısaca açıklamakta yarar var. Devrimden, iç savaştan sonra ülke çok zor bir durumdaydı. Ancak çeşitli siyasal çabalar sonucunda ve ayrıca büyük iş gücü, toprak, yakıt, petrol ve hammadde kaynaklarına dayanılarak önemli adımlar atıldı. Üstelik sermayemiz de vardı. Şu anlamda ki, o dönemde ülkemizdeki ulusal gelir içinde sabit sermaye yatırımlarının payı belki de dünyadaki en yüksek düzeyde idi. Yaklaşık % 25'ti. Öte yandan ise, halkın yaşam düzeyi çok düşüktü ve çok yavaş yükseliyor-

du. Tüm gayretler ekonomik büyümenin sağlanması doğrultusunda idi. Askeri harcamalara büyük kaynaklar ayrılıyordu. Bu alanda yapılan harcamalar ülkenin o dönemdeki ekonomik geri kalmışlık düzeyiyle kıyaslanamayacak bir seviyede idi. Bununla birlikte uzun yıllar bizde, ekonomik büyümenin terimleriyle konuşursak, oldukça fazla emek gücü, toprak, yeraltı zenginlikleri ve sermaye gibi ekstansiv faktörler vardı. Bunları üretim alanında kullanarak oldukça yüksek ekonomik tempolara ulaştık. Çok yavaş olsa da, verimlilik de arttı. O dönemde ekonominin yapısı da oldukça basitti. Basit derken, böyle profesyonel bir dinleyici topluluğu önünde, bu terimin bugünkü ekonomik yapıyla tamamen farklı bir sistem oluşturduğunu söylemek isterim. O dönemde ekonominin gelişmişliği üretilen çelik, petrol vb. parametrelerle ölçülürdü. O dönemde ülkedeki büyük doğal kaynak potansiyelinden yararlanarak genelde, az efektif olsa da, herşeye rağmen yüksek kalkınma tempolarına eriştik. Ve bu ekstansiv faktörler uzun süre hüküm sürdüler. Sonra savaş çıktı... Yeniden ulusal ekonomiyi kalkındırmak gerekti. Ancak, savaştan sonra ekonomik sistemin gün be gün çıkmaza girdiği halk arasında kendini daha fazla hissettirmeye başladı. Bu sistemin verimlilikle ilgili tüm sorunları, yenilik problemlerini çözemeyeceği ortaya çıktı. Bu ekonomik sistemin her tür değişikliğe, talebe ve bilimsel-tekniğe gelişmelere zor adapte olduğu görüldü. Bu sistemde uyarıcı ekonomik motivasyonlar çok azdı. Tüm bunlara bağlı olarak varolan ekonomik sistemin artık herkesin gördüğü bir düşüşe geçtiği iyice açığa çıktı.

Bu yüzden de, 1965 yılında SSCB'de az ya da çok radikal bir ekonomik reform gerektiği önerileri gelmeye başladı. Bu reformlara "Kosigin" veya "Lieberman" reformları adı verildi. Lieberman ilk defa kararların desantralizasyonundan bahseden ekonomisttir. 1965 reformları Kruşçev'in görevden alınmasından sonra işbaşına gelen Brejnev'in yönetiminin 2. yılında başlamıştır. Bu sırada başbakanlık görevini Kosigin yürütüyordu. Bu dönemde şu veya bu ölçüde herşeyin yukarıdan paylaştırıldığı, gerçek bir sermaye piyasasının bulunmadığı, yüksek kâra teşvik eden bir ortamın olduğu, insanların kazandıklarının karşılığını bile alamadığı bir ekonominin, eski, katı, merkeziyetçi sistemin verimli olamadığı anlaşıldı. Yine tüm bunların, son tahlilde, merkeziyetçilikle ilişkili olduğu anlaşıldı. Aslında, ideoloji, bizim ideolojize edilmiş ekonomi sistemimizde çok büyük bir faktördü. İdeoloji, gerçek ekonomik durumun sağlıklı olarak değerlendirilmesine ve yine ekonominin bu ağır, hasta-

hıklı durumundan kurtulması için gerekli reçetelerin bulunmasına engel olan öğelerden biriydi. Ancak, herşeye rağmen anlaşıldı ki, kaynakların dağıtımında desantralizasyonu kuvvetlendirmek, işletmelere daha fazla yetki vermek ve devletin tepeden dayattığı taleplerin azaltılması gerekmektedir. Üretim hacmi, sermaye yatırım miktarları, istihdam edilecek emeğin hacmi, ücret fonu, ortalama işçi ücretleri tüm bunlar tepeden planlanarak dayatılıyordu. Herhalde, böylesi büyük bir ekonomiyi yönetmenin ve bütün temel ekonomik parametreleri, iş gelişimini, tek tek işletmelerin faaliyetlerini merkezi olarak planlamanın ne kadar zor olduğunu size anlatmama gerek yok. Bu yüzden stratejik olarak doğru olan bir karar alındı: Desantralizasyon yolundan, işletmelerin, kolhozların sahip oldukları ekonomik özgürlükleri, ekonomik hakları genişletmek yolundan gitmek.

Ancak bu reformun trajedisini, aslında sadece bu reformun değil ve yalnızca Ekim Devriminden sonra Sovyetlerde yapılan reformların değil, Rusya'da yapılan pek çok reformun trajedisini oluşturan şey bu ekonomik reformların gerçek bir politik desteğe sahip olmamalarıdır. Bu yüzden ekonomimiz yavaş yavaş, adım adım, 1965 reformları öncesindeki durumuna geri döndü. Biz yine pek çok ekonomik göstergeyi merkezi olarak planlamaya, işletmelerin elinden ekonomik özgürlüklerini almaya başladık. Formel olarak devlet mülkiyetinde değil, kolektif mülkiyette gözüken kolhozlar, tipik birer devlet işletmesi gibi faaliyet gösterdiler. Onları da aynı sovhozlar gibi, yani tarımdaki devlet işletmeleri gibi yönettiler.

Sonra, o dönemde aslında yerinden olma korkusu taşımak için hiç bir ciddi nedenleri olmayan politikacılar yavaş yavaş gerçekleşen radikal bir ekonomik reform tamamlandığında ve daha fazla ekonomik özgürlük tanındığında kendileri gibi politikacılara, daha doğrusu ideologlara bu yeni ekonomik sistemde yer olmayacağını anlamaya başladılar. Bu açıdan bakıldığında o dönemde bu reforma yönelik direnişin nedeni anlaşılır. Tüm kademelerde bu reforma yönelik bir sabotaj başladı. Ben o dönemde 30-35 yaşlarındaydım ve Bilimler Akademisi Matematik Enstitüsü Müdür Muaviniydim. Oldukça ciddi çözümler önermiştik. Ancak ben Gosplan'ın (Devlet Planlama Teşkilatı ç.n.), bakanlıkların ve diğer kurumların 1965 yılı reformlarını, henüz dünyaya gözlerini açmadan nasıl öldürdüklerini gözlerimle gördüm. Biz, bir kere daha söylüyorum, 1965 öncesi duruma, hatta ondan da kötü bir duruma düştük. Herşeye rağmen gelişme devam etti. Fakat işgücü, doğal kaynaklar, he-

nüz dolaşıma sokulmamış olan toprak gibi ekstansiv faktörler gittikçe azaldı.

Ekonomiye yönlendirilen bu temel kaynakların gelişme tempolarının düşmesini kompanse etmek için bunların etkinliklerini hızla artırmak gerekiyordu. Ancak hiçbir düzeyde, hiçbir kimsenin böyle bir reformu gerçekleştirmek için en ufak bir motive edici, uyarıcı nedeni yoktu. En önemli uyarıcılar olan, etkinlik, halkın talebine cevap verme, en değerli olanı ekonomik sisteme uygulama yoktu. Ve ekonomi gittikçe daha fazla hastalandı. Sonra 1973 yılına geldik. Enerji ve petrol krizinin patlak verdiği yıl. Petrol fiyatları hızla yükseldi. Biz o dönemde çok büyük miktarda döviz elde ettik: Yaklaşık 200 milyar dolar. Bu, petrol fiyatlarındaki artış yüzünden kazanılmıştı. Ancak biz bu dolarları çok kötü kullandık. Sanki bir fasit daire içindeydik. Petrol satın döviz elde ediyorduk. Sonra petrol üretimini düşürmemek için, bu dövizle petrol kuyularımızı ve tesislerimizi modernize edecek gerekli donanımı satın alıyorduk. Sonra petrol sanayisindeki bu iyileşmelerin yardımıyla elde ettiğimiz petrolü yine satıyorduk ve sonra yine elde edilen döviz kapasite arttırımı için kullanıyorduk ve bu böyle sürüp gidiyordu. İhracat için petrol üretimi... Petrol üretimini arttırmak için ihracat... Ve bu tavır, petrol için de, kömür için de, çeşitli hammaddeler için de böyleydi. Bir anlamda bize armağan olan bu kaynağı, ekonominin altyapısını reel olarak değiştirmek, makine imalat sektörünü, elektronik sektörünü kaldırmak için kullanmayı beceremedik. Bu yüzden ekonominin öncü, motor dalları olan makina imalatı, elektronik gibi dallar gittikçe yaşlandılar, bu alanlardaki fonlar eridi, bunların randımanı düştü ve ekonomik gelişmede ekstansiv faktörlerin azalması ve bunun önüne geçmek için gerekli olan, bunların etkinliklerinin yükseltilmesi gibi önlemlerin alınmaması, kalkınma hızını daha da düşürdü.

Yani o dönemdeki petro-dolar yağmuru ancak ve ancak ekonomimizdeki en kurak ve hastalıklı yerleri biraz iyileştirmeye yaradı. Biraz ithalat yaptık. Vatandaşlar alacak mal buldular. Yani aslında yıkılmaya başlamış evi boyamak gibi bir şeydi bu.

Ve nihayet 1985 yılı. Aradaki olaylara hiç değinmeyeceğim, zira kı-sıtlı sürede, tartışmaya daha fazla zaman ayırmaktan yanayım.

1985 yılı. İktidara gelen kişi Gorbaçov. Akıllı, dogmatik olmayan, sağduyulu bir insan. Hem de bütün ömrü boyunca, komsomolkomünist parti anlayışıyla yetişmesine rağmen. Gorbaçov ülkenin şimdiye kadar

yaşadığı gibi yaşayıp gidemeyeceğini çok iyi anladı. Hem ekonomik, hem de politik sistemde dönüşümler gerekliydi. Aksi takdirde her şey bir faciayla, ekonomik kriz ve ekonomik falezle sona erebilirdi.

Ancak şunu söylemek gerekir ki, ben buna hem kendi basınımızda hem batı basınında defalarca değindim, o dönemde liderlerimizin yeni ekonomiyi nasıl kuracaklarını bilmemeleri Gorbaçov'un suçu değildi. Biz en azından ilk iki yıl ekonominin özünde hiç bir şeyi değıştirmeden büyük dönüşümler yapmaya çalıştık. Varolan sistemin çerçevesi içinde kalarak onu ciddi olarak iyileştirmeye çalıştık. Yani aslında gerçekleştirilemeyecek, çözümü olmayan bir meseleyi halletmeye çalışıyorduk. 1988-1989 yıllarına doğru gerçekten radikal bir ekonomik reformun gerekli olduğu ve politik bir reforma da ihtiyaç duyulduğu kesinleşti.

Hemen belirtiyim ki, bugün SSCB'deki politik yaşamda hâlâ acayip olgulara rastlansa da bizler politika, demokratikleşme, açıklık alanlarında şüphesiz çok ciddi başarılar elde ettik. Elbette olay bitmiş değil. Ülkemiz bu kavramların çağdaş yorumuyla ele alındığında, elbette, henüz tam bir hukuk ve demokrasi ülkesi olmuş değildir. Ancak her şeye rağmen bu alanda pek çok başarı elde edilmiştir: Şu bir gerçektir ve burada açıkça söylemek gerekir ki, bu duruma gelmemizde Gorbaçov'un çok büyük payı vardır. Gorbaçov, en azından, toplumdaki tüm halk kesimleri arasında objektif olarak, varolan ekonomik sistemi değıştirme arzusunun yükseldiğini hissetmiştir. O bu arzuyu duymuştur ve işte bu onun en büyük hizmetidir.

Bana bazen şöyle soruyorlar: 1985 yılında Gorbaçov'un yerine başkası iktidarda olsaydı durum değışir miydi? O başkası, Gorbaçov'un izlediği yolu izlemek zorunda kalmaz mıydı? Bunu yaşam dayatmıyor muydu?

Her şeyden önce bu bence pek doğru sorulmuş bir soru değil. Zira böyle bir deney yapılamaz. Geriye, tahmin etmek kalıyor. Eğer şöyle olsaydı veya olmasaydı şu ve bu nasıl olurdu? Bu gelişmenin tamamıyla kendiliğinden, saf, nesnel biçimde olduğunu ve Gorbaçov'un yerinde kim olsaydı onun gittiği yoldan gideceğini söylemek bence pek doğru değil. Ancak yine de doğru bir tarafı var. Zira, objektif olarak toplumda dönüşümlerden yana, eski toplumsal biçimden yeni, çağdaş, insancıl biçimlere geçmek için büyük bir eğilim ve baskı vardı.

1987'de radikal ekonomik reform sözlerini söylediğimizde gerçekten de radikal bir şeyler yapmamız gerekiyordu. Ancak bizler yalnızca

işletmelerin yönetimlerinde birşeyleri değiştirmeye çalıştık, onlara birazcık hürriyet verdik. Yani bir kez daha, hasta ekonomimizi yamamakla sonuç alabileceğimizi sandık.

Unutmayın ki, bizler aşırı ideolojize edilmiş, fikirce yoksul bir ortamda yaşıyorduk. Öyle bir ideolojik kuşatma altındaydık ki, bu ideoloji sık sık sağduyulu, normal, insanlı, ekonomik düşünceyi bloke ediyordu. Eğer bu faktörü hesaba katmazsak ülkemde olup biteni anlamakta büyük zorluk çekeriz. Bununla birlikte belirtebiliriz ki, 1988, 1989 yıllarında biz bir kez daha felsefe taşını aradık. Ülkede varolan ekonomik yapının sınırları içinde kalarak, varolan sorunlara kökten çözümler bulabileceğimizi sandık. Böylece iki yıl daha kaybettik. Ve üstelik bu zaman zarfında ekonomik alanda öylesine hatalar yaptık ki, durumumuzu daha da ağırlaştırdık.

Nasıl yanlışlardı bunlar? Temel olarak biz eski planlı sistemi kırmaya başladık, ki bu stratejik olarak doğrudu, ancak akli başında herkes, ne kadar eski olursa olsun az çok bir damı olan ve içinde yaşanabilen evini yıkmadan önce nerede yaşayacağını bilmelidir. Maalesef biz bu ikinci sorunun cevabını alamadık. Sandık ki, bu küçük, küçücük evde uzun süre yaşayabileceğiz. Ve yakında damın yıkılıp içindekilerin onun altında kalabileceğini unuttuk.

Son üç yıl zarfında durum daha da kötüleşti. Öyle ki, hiçbir ekonomik göstergede planı yerine getiremedik. Üstelik halkın nakdi gelirlerinin artışını da sağlayamadık. Yani nüfusun nominal gelirinde artış olmadı. Gelirlerin artış hızı, artık reel olarak düşüşe geçen gayri safi hasılların ve tüketim malları fiyatlarının artış hızı üzerinde tamamıyla enflasyonist olarak gözükiyordu. Ve biz dolaşımda olan para miktarını hızla yükseltmeye başladık.

Size bir örnek vereyim. Şimdi SSCB'nin gayri safi milli hasılları batılı değerlendirmelere göre (Yüzde yüz doğru olmasa da bu değerlendirmeler doğruya çok yakındır.) dokuzyüz elli milyar rubledir. Yalnızca geçen yıl halkın parasal gelirlerinin artışı 94,5 milyar rubledir. Hem de gayri safi milli hasılların artış tempolarının düştüğü durumda. Burada bulunan konunun uzmanları bunun ekonomiye ne büyük bir darbe demek olduğunu hemen anlayacaklardır. Yani, sanki enflasyonun çok yüksek olması, arz ve talep dengesinin bozulması için ne gerekiyorsa yapıldı. Bu yüzden, özünde pek zengin olmasa da, şöyle ya da böyle varolan tüketim malları pazarı bile çöktü.

Elbette ki çok daha radikal önlemlere ihtiyaç vardı. Ve işte 1990 yılında, çeşitli öğelerin biraraya gelmesiyle SSCB Başkanı Gorbaçov'la, Rusya'nın şimdiki Başkanı, o zamanlar işe sadece Rusya'nın Yüksek Sovyet Başkanı olan Yeltsin'in anlaşması üzerine ve yine eski Başbakan Rijkov'la Rusya'nın şimdiki Başbakanı Slayev arasındaki anlaşma üzerine, bizim grubumuza, hükümet programına alternatif bir pazar ekonomisine geçiş programı hazırlama görevi verildi.

Rijkov hükümeti daha 1989'de biçimsel olarak içinde "pazar ekonomisi" sözlerinin yer aldığı, kimi adımların öngörüldüğü bir programı ilan etmişti. Bu programla birlikte kimi olağanüstü önlemler önerilmiş, fakat aynı zamanda da uzun yıllar ahşmış olduğumuz plan mekanizması da dokunulmadan bırakılmıştı. Böylece ortaya çıkan, karışık "salata" gibi bir şey olmuştur. Ve elbette "pazar ekonomisine" geçiş ve bu geçişin programı gerçekleştirilememiştir. Ve geçen yılın Mayıs ayında SSCB Yüksek Sovyeti bu programı yürürlükten kaldırmıştır. Zira bu program tam anlamıyla iflas etmiştir. Ve işte o zaman SSCB Başkanının kafasında bir fikir doğdu. Nasıl mı doğdu? Ben bunu bilimsel-politik faaliyeti bıraktığımda açıklayacağım. Gerçekten de bu fikrin nasıl doğduğu oldukça ilginç bir konudur. Her şeye rağmen Temmuz sonunda SSCB tarihinde ilk defa anonim olmayan bir grup oluşturma kararı verildi. Belki bilirsiniz, evvelden bizde bütün programları böyle anonim olarak hazırlamayı severlerdi. Bunlar yalnızca SBKP Merkez komitesi, Bakanlar Kurulu veya benzeri imzaları taşırdı. Bu program ilk defa yazarlarının imzasını taşıyordu. İkincisi, biz uzun vadeli programları çok severdik. 2015 yılına kadar, 2010 yılına kadar vs... Bunlar hiç kimseyi hiçbir şeye zorunlu kılmayan ve en önemlisi, hazırlayanlarının ve fiyaskoyla sonuçlandığında sorumlularının bulunmasının imkansız olduğu programlardı. Bu durum herkesin işine geliyordu.

Ve en nihayet, anonim olmayan bir ekip oluşturuldu. SSCB Başkanının ve Yeltsin'in yönetimi altında pazar ekonomisine geçiş programını hazırlayacak olan insanların adları açıklandı. Biz 13 kişiydik. Bana Hazreti İsa'nın görevi verildi ve 12 tane de havarim oldu. Yani ekibimiz 13 kişilikti. Belki duymuşsunuzdur, şakasını da yaparlar: bu oniki kişiden biri, yani dini inanca göre Yahuda diyebileceğimiz, ekibi terketti. Kimdi bu, bilmiyorum. Gerçekten ekipten biri miydi, onu da bilmiyorum. Ancak şu bir gerçek ki, ekip artık 12 kişiden oluşuyordu ve yavaş yavaş ta ekiptekilerin sayısı azalıyordu. İşte meşhur 500 Gün Programı böyle doğdu. Ve açıkça söylemek gerekir ki, bu programdan bahsetmek

benim canıma yetti. Çünkü hem tekrarlamak, hem de zaten uygulanmayan bir şeyi anlatıp durmak sınırlarımı bozdu. Farklı yerlerde, farklı kişilerin önünde meseleyi açıklamaktan yorulduğum artık.

Sizlerin 500 Gün Programını şöyle ya da böyle bildiğinizi sanıyorum. Ben yalnızca bu programın temel prensibini size bir iki dakikada anlatacağım. Bu programın temel ideolojisinin en sağlıklı yanının, bizim hiç kimseye hiçbir şeyi emretmememiz olduğunu söyleyebilirim. "Şöyle ya da böyle yapın" diye bir tek talimat bile yoktu. Biz bu programda yalnızca seçme hakkını savunduk ve önerdik. Ancak biz bu seçimin yönünü belirledik: Gerçek pazar ekonomisi. Birincisi, biz ne özel mülkiyeti, ne de kollektif mülkiyeti dışlamadık. Biz, ideologların hiçbir şey anlamadıkları ekonomik programlara karışmalarını yasaklamak dışında hiçbir şeyi yasaklamadık. Bu yüzden program özel olarak ideolojisizleştirilmiştir. Biz herkesin çok iyi bildiği temel ahlaki ilkelerden yola çıktık. Hür teşebbüsün, çeşitli mülkiyet biçimlerinin ve bu arada özel mülkiyetin, toprak üzerinde özel mülkiyetin gerekli olduğunu belirttik. Ancak hiç kimseyi, hiçbir şeye zorunlu kılmadık. Biz devletin, kooperatiflerin, anonim ve kelimenin dar anlamıyla özel mülkiyetin hangisinin en fazla etkin olduğunu, ağırlıklarını serbest rekabet sonucu bulmaları gerektiğinden yola çıktık. İşte bu programın temel ideolojisi bu idi.

Bizim için ikinci zor sorun -ki bunu sizler de biliyorsunuz- ülkemizde yaşayan ulusların aralarındaki ilişkiler. Ashında çok uzun bir süre, çeşitli biçimler altında bu alanda birikmiş olan problemleri gizledik. Ülkedeki demokratikleşme süreci başladıktan sonra ise tepeden kumanda ve korkutma yöntemleri, ülke ekonomisinin yönetiminde ve politika da geçersiz hale geldikçe, ulusal ilişkiler alanında çok ciddi sorunların bulunduğu açığa çıktı. Bu elbette önceden de biliniyordu, ancak son yıllarda bu durum kendini tüm açıklığıyla ortaya çıkardı. Ve şu sorun ortaya çıktı: Bu yeni koşullarda bizde Merkez denilen Birlik'le, gerçekten egemen devletler olarak kabul edilen Cumhuriyetler arasındaki ilişkiler nasıl olmalı? Bütün ekonomi, devlet mülkiyeti temelinde kurulduğu için yarı feodal bir görünüm arz etmekteydi. Tepede devlet... Tabanda devlet... Her yerde devlet... Önceleri iş alemi, Cumhuriyetlerden biri egemenliğini kazandığında iş yapmak daha kolay olacak diye düşündüyse de, sonraları bunun böyle olmadığı çabucak anlaşıldı. Üstelik iş adamları, ya da en azından o zaman varolan işletmeler çabucak anladılar ki, (zaten burada anlaşılacak bir şey yoktu) Cumhuriyet yönetimlerinin bu işletmelere yönelik baskısı Merkezin baskısından çok da-

ha fazla olmaya başladı. Baskı çok daha fazlaydı, zira Cumhuriyetler düzeyindeki memurlar bu işletmelere daha yakındılar, onları daha yakından tanıyorlardı ve bu yüzden bunların derisini nasıl daha iyi yüzeceklerini de çok daha iyi biliyorlardı. Böylece bir Sezar gitti, yerine bir başka Sezar geldi. İlk Sezar en tepedeydi ve orada kalmaya devam etti, ancak daha alt düzeyde bir ikinci Sezar ortaya çıktı ve böylece iş aleminin üzerindeki baskı iyice çoğaldı. Bundan dolayı bizim 500 Gün Programının ikinci temel ideolojisinde, ki ben bunun iyi bir bakış olduğuna inanıyorum, Birliğin ancak gönüllü birleşme temelinde korunabileceğini belirttik. Tepeden aşağıya Birlik oluşturma sisteminin bizi çıkmaza soktuğu belliydi. Bu açıkça ortaya çıktı. Bilirsiniz, bizim anayasamızda biçimsel olarak "Cumhuriyetlerin ayrılma hakkı" belirtilmiştir. Bununla birlikte pratikte biz üniter bir devlettik. Bu yüzden biz 500 Gün Programında, ki buradaki fikirler yeniden canlandırılmaya başlandı, ege-men devletlerin ekonomik birliği fikrini önermiştik.

Burada ekonomik yetkileri, yetkiyetleri farklı düzeylerdeki karar organları arasında bölüştürerek ve ekonomik etkinlik ve gönüllülük ilkelerine sınımsız olarak Birliği korumanın mümkün olduğunu söyledik. Ve bunun Birliği korumanın biricik yolu olduğunu, emperyalizmi veya üniter bir birliği değil, gerçekten gönüllü bir ekonomik, politik, kültürel entegrasyon sürecine girmiş birliği korumanın biricik yolu olduğunu belirttik.

Şunu belirtmeliyim ki, pazar ekonomisine geçiş reformu çoğunlukla, ve şimdi de, bu yüzden zorlanmaktadır: Bir fasit daire oluşmaktadır. Ulusal ilişkiler çok gergindir. Korkunç denecek derecede tekelleşmiş Sovyet ekonomisi koşullarındaki bu gergin ulusal ilişkiler, ekonomiyi daha da güçsüz kılmaktadır. Ekonominin güçsüzleşmesi ise ulusal ilişkileri kötüleştirmektedir. Cumhuriyetler kimi malların sınırları dışına çıkartılmasını yasaklamaktadırlar. Böylesi yasaklar tekrar ekonomiyi olumsuz etkilemekte, kötüleşen ekonomi ise yeniden ayrılıkçı eğilimleri körüklemektedir. Ve böylece içinden çıkmanın çok zor olduğu fasit bir daire oluşmaktadır.

Ve nihayet, adım adım, ciddi ve kökten bir şekilde tarihimizi inceleyip, tartışarak pek çok şeyi açıklığa kavuşturduk. Şimdi serbest pazar ekonomisine geçiş ve yeni politik sistemin kuruluşuyla ilgili pratik işlere geçmenin zamanının geldiğini anladık. Ve bu işte ilk ciddi ve benim yüksek değer biçtiğim bir adım, SSCB Başkanıyla 9 Cumhuriyetin liderleri arasında, Birliğin nasıl, hangi ilkeler temelinde kurulması ge-

rektiği konusunda yapılan açıklamadır. Bildiğiniz gibi, Baltık Cumhuriyetleri, Moldavya, Gürcistan ve Ermenistan bu anlaşmanın altına imza atmadılar. Ancak 9 Cumhuriyet bunu imzaladılar ve bu basit bir politik manevra değil, halkın uzun ideolojik çatışmaları artık bir kenara bırakıp işe başlanması doğrultusundaki talebinin doğal bir sonucu olmuştur. Bence bu karar, bu deklarasyon, daha öncesine göre Birliğin korunacağına daha iyimser bakabilmemize olanak vermektedir. Yalnız bir kez daha tekrarlayayım, eski biçimiyle değil. Bu artık imkânsız. Bu olmadı, olmuyor, olamaz da.

Şimdi Cumhuriyetler kendi aralarında ekonomik anlaşmalara varıyorlar ki bu bence olumlu bir ilke. Cumhuriyetler, sonunda, yalnızca politik bağımsızlıklarını deklare etmekle özgürlüğün kazanılmayacağını; işin bu şekilde bitmediğini anladılar. Özgürlükte temel olanın insanı, işadamlarını özgür kılmak, yani onlara faaliyet gösterebilmeleri için olanak vermek olduğunu anladılar. Eğer bunlar gerçekleşirse, ulusal sorunların da -elbette bir gün içerisinde olmasa da- adım adım çözülmeye başlayıp gerginliğin kalkacağını gördüler.

Bence şimdi bile, ulusal ilişkilerin iyileşmeye başladığını söyleyebiliriz. Biz elbette şu anda Gürcistan ve Ermenistan'daki gelişmeleri büyük bir acı ve endişeyle izlemekteyiz. Ben bu konuya pek girmek istemezdim. Çok zor bir mesele bu. Bu ülkelerde yaşayan insanlar için, oralarda dostları olan insanlar için çok daha zor elbette. Ancak her şeye rağmen yavaş yavaş bir sakinleşme (henüz tam bir hareketsizlikten bahsetmek zor) olduğu hissediliyor. Adım adım sağduyunun hakim olmaya başladığı, yavaş yavaş politik alanda Cumhuriyetler arasındaki ilişkilerde bir stabilizasyonun başladığı gözlenmektedir. Yavaş yavaş belki sizlerin de duymuş olduğunuz "yasalar savaşı" hızını kaybetmektedir. Bu deyim bir ara çok sık kullanılıyordu. Birlik bir yasa çıkartıyor, Cumhuriyetler bu yasayla çelişkiye düşen başka bir yasa yayınlıyor. Otonom bölgeden ise Cumhuriyetin çıkardığı yasayla çelişkiye düşen başka bir yasa yayınlıyor. Otonom alt-bölge de otonom bölge yasasıyla çelişkiye düşen bir yasa çıkartıyor. Muhtarlık, otonom bölge yasasını ihlal eden kararname çıkartıyor ve işte böyle devam edip gidiyor. Bir örnekle anlatmak gerekirse, çıkmaz sokaklardan oluşan bir bölgede her çıkmazın kendi yasası var ama çıkmaz olduğundan hiçbir yere varmıyor. Bunun bir politik kültürsüzlük olduğu bugün herkesçe anlaşılmıştır. Ancak bu aşamadan geçilmesi gerekiyordu. Ve görünüşte de geçildi. Şimdi işe temel sorun yetkilerin bölüşülmesi, her düzeyde kararları alacak merkez-

lerin belirlenmesi olup gittikçe daha büyük bir önem kazanmaktadır. Çünkü, ülkemize geldiğinizde veya biz size geldiğimizde bize sorduğunuz temel soru olan “SSCB’de şimdi kiminle muhatap olmalıyız” sorusunun şu anda tam ve kesin bir cevabı yoktur. Tekrarlıyorum ama yine de söylemeden geçemeyeceğim, belki bizim şansımızdan, belki de talihsizliğimizden SSCB’de yaşayan insanlar da hangi organların ve ne şekilde işlerimizle ilgili kararlar aldığını bilmiyoruz. Eğer bana şöyle bir karar hangi merci tarafından verilir diye sorsalar, epey bir kafa patlattıktan sonra büyük bir ihtimalle “bilmiyorum” derim.

Şimdi, bence, erki ve fonksiyonlarının paylaşılması yavaş yavaş ideolojinin, cepheleşmenin ilkeleri değil, ekonomik, ulusal ve politik amaca uygunluk ilkeleri haline gelmektedir. Yetkilerin paylaşılması halinde her merkezin kendi yetki alanına giren konularda karar alma hakkına sahip olduğu herkesçe, medeni dünyaca bilinen, kabul edilen bir şeydir. Ben adım adım, gerek kabul edilen yasalar yoluyla, gerekse kamuoyunun etkisiyle “kimin neden sorumlu olduğu” meselesi çözümlenmeye başlamıştır diye düşünüyorum. Tabii bu sorunun nihai çözümü ancak yeni bir Birlik anlaşmasının imzalanmasıyla, yeni bir Sovyetler Birliği’nin kurulmasıyla (ki, belki bu artık Sovyetler Birliği olmayacaktır, belki başka bir adı olacaktır) söz konusu olacaktır.

Ancak, artık doğru bir anlayış yaygınlık kazanmaktadır: “Her bir merkezin kendi yetkileri vardır. Ve merkezler arasında savaşmak yerine, herbirinin kendi yetki alanı içersindeki sorunları çözmesi herkesin yararınadır”. Eğer biz bunu gerçekleştirmeyi öğrenebilirsek -bence öğrenmeye başladık bile- dış ekonomik ilişkilerde de, ülke içi ilişkilerde de, büyük bir politik istikrar sağlarız.

Bence bu görüş oluşmaya başladı. Sanırım objektif etmenler üzerinde oluştu bu görüş. Dokuz artı bir deklerasyonu, Devlet başkanımızın yedilerle yaptığı ciddi görüşmeler, ki bu benim için On’un radikal politik ve ekonomik reformlara yönelmeye karar verdiğini gösteriyor. (Aksi takdirde, böyle bir kararı yoksa niye İngiltere’ye gitsin.) Bu belli. Üstelik bizim başkanımız dünya ölçüsünde bir politikacıdır ve Yedilerle, Dünya Bankasıyla, İMF ve OECD ile görüşmelere elleri boş gitmedi. Bunun bir yararı olmayacağını bilir. Çünkü bu kuruluşların yöneticileri ciddi insanlardır ve duygusallığa kulak asmazlar. Bu yüzden Gorbaçov bu durumda bir istikrar faktörüdür. Devlet Başkanımız ülkenin lideri olarak kalmayı arzu ediyor... Ve açık söylemek gerekirse onun liderliği

SOSYALİST EKONOMİDEN PİYASA EKONOMİSİNE GEÇİŞ

yarı dengeli bir durumdadır ve pek çok şey eskiden olduğu gibi ülkenin gerçek lideri olup olamayacağına bağlıdır.

Bence şu anda onun radikal reformlardan yana olan tutumu gittikçe daha net olarak görülmektedir. Ve bu bizi umutlandırmaktadır.

Ve nihayet, bence şimdilik en azından politik düzeyde ve bir ölçüde yasalar temelinde, Batılı yatırımcılarla hangi temel ilkeler üzerinde çalışabileceğimizi anlamış olmamız çok önemlidir. Batılı derken bir kez daha belirtiyim, bahsettiğim, pazar ekonomisi temelinde kurulmuş ülkelerdir. Yani adım adım bu altyapı oluşuyor. Bu henüz maddi bir altyapı olmasa da, politika, yasalar, hukuk alanlarında oluşmaya başlayan bir altyapıdır. Bunların yardımıyla yabancı yatırımcılar nereye gittiklerini, girdikleri riski, ne gibi haklara sahip olduklarını, kendilerini kimin savunduğunu, ne gibi garantileri olduğunu vs. bilsinler.

Bence bu çok olumlu bir gelişme. Zira bu krizden kendi kendimize çıkmalıyız. Elbette, dünyanın tecrübesi ve tüm dünyayla işbirliği ve kimi zamanda da herhangi bir biçimde alınacak yardım, bizim için çok gereklidir. Kişisel olarak ben şuna inanıyorum ki, Batıyla her türlü işbirliğine girmeden, dünya ekonomik birliğine normal bir şekilde girmeden, hemen değil tabii, 500 gün sonra da değil, "biz bu amaçlara ulaşıyoruz" demek elbette büyük bir küstahlık olurdu. Ancak, şimdi böyle bir eğilim var.

Sözlerimi bitirirken bana çok sorulan bir konuya değinmek istiyorum. Sizin gazeteleriniz de bana hep bunu sordular. Ve her ülkede bu soruya cevap vermekten yorulduğumu da ekleyeyim. Gorbaçov'la Yeltsin'in ilişkileri nasıl olacak? Ben bir hafta önce hem ülkemde, hem de İtalya'da basına verdiğim demeçlerde ve burada, Türkiye'de yapılan röportajlarda belirttim, vatandaşlarımı Rusya Devlet Başkanı için oy vermeye çağırdığımda da söyledim: Bence, "Yeltsin'in seçimlerdeki zaferi aynı zamanda Gorbaçov'un zaferidir". Ancak şimdi bu zaferden doğru politik sonuçlar çıkarmak da ona kalıyor. Bunun bir zafer olduğu şüphe götürmez. Bunun için ise şimdi seçimlerde meydana gelen duruma eş değerde bir reaksiyon gerekli. Bildiğiniz gibi Yeltsin nakautla galip geldi. Popov ve Sobçak'da, Moskova ve Leningrad'da. Bu ise bütün radikallerin galibiyeti demektir.

Dr. Yıldırım AKTÜRK

Interbank A.Ş. Yönetim Kurulu Başkanı
DPT Eski Müsteşarı

Teşekkür ederim, Sayın Başkan. Sayın Şatalin sadece teşhisi doğru koyuyor, başta. Nedir problem? Bu sistem artık tüketiciye dönük mal arz edemez noktaya gelmiş bir acz içinde. İngilizce tabiriyle, "System has failed to deliver the goods." Bunun ana sebebi, Sayın Şatalin'i takviye etmek için söylüyorum; bunun üzerinde fazla durmadı, teknolojiye geri kalmışlıktır. Son otuz yılda, dünya çok süratli bir tempo ile teknolojiye aldı başını alıp giderken, Sovyetler Birliği'nde hiçbir ciddi adım atılmadı. Ve son otuz yılda aynen bir yarışta olduğu gibi sürekli olarak geri kaldığımızı ve öndeki ileri ülkelerle mesafenin açıldığını görüyoruz. Bunun sebebi sistemin kendisi. Yaratıcılık yok, yenileşme yok, teknoloji arayışı yok. Dolayısıyla toplumda bir apati, umursamazlık, bir "bana ne? kime ne?" psikolojisi hakim. Zannediyorum tarihî olarak artık geri dönülemez bir kavşağa gelmiş, yani bundan sonra o yönde uygulama devam etmeyeceğine göre ciddi bir değişiklik yapılacaktır. Fakat Sayın Gorbaçov'un başlangıç tezi diyor ki, savunma sanayiine çok fazla para harcıyoruz. Dolayısıyla savunma harcamalarımızı azaltacak bir strateji uygularsak, Batı'yla bir el sıkışalım, bir yumuşama dönemine girelim, yine de bu sistemin içinde, yine de tek parti ve GOSPLAN sisteminin içinde, biz bu kaynakların yönlendirilmesiyle sivil ihtiyaçları görürüz ve meselelerimizin üstesinden geliriz. Yani birinci adres savunma harcamaları. Ben buna stratejik olarak itiraz etmiyorum. Fakat yine Sayın Şatalin'in işaret ettiği gibi, ilk günlerde 3-4 sene gibi çok kıymetli zaman kaybedildi, israf edildi. Çünkü zannedildi ki aynı program, aynı sistem uygulanabilir, bir miktar vana değişikliğiyle bu olabilir. Fakat maalesef görüyoruz ki bu gün üzerinde mutabakat sağlanamayan Şatalin planın-

dan sonra ortaya konan Yavlinski planında diyelim, ya da Londra'da G-7 (Yedilerin) önüne götürülecek olan yeni yapılaşma planında "savunma harcamaları, KGB harcamaları azaltılacaktır ve şöyle bir plan dahilinde azaltılacaktır," diye çok somut hedefler yok. Şunun da altını çizmek istiyorum, Sayın Gorbaçov başta iyi niyetle iyi bir teşhis koydu, kaynak dağılımında değişiklik yapmak istedi, ama karşılaştığı direnç buna engel olacak nitelikteydi. Ve dolayısıyla sulandırıldı, ara çözümler vs. ikinci plan, üçüncü plan derken, ortada maalesef "ileriyeye dönük," "inşallah o noktaya gelecek" gibi yumuşak hedefler kaldı. Yine asıl değişikliğin ana kaynaklarından bir tanesi, teknolojik atılımla birlikte telekomünikasyon ihtilali. Dünya giderek küçülüyor. Hem teknolojik gelişme, çeşitli ülkelerin dışı açılması, trafik, turizmin artması, yayınlar kanalıyla, hem de telekomünikasyonun, giderek radyo-televizyon sistemlerinin yayılması hadisesi dolayısıyla. Demek ki kapalı bir ekonomiyi, kapalı bir fânusun içinde muhafaza etmek artık maddeten mümkün olmaz hâle geldi. Niye? Çünkü göklere hakim olamıyorsunuz. Uydular kanalıyla TV sistemi Batı'da ne olup bittiğini de Sovyet vatandaşının bilgisine sundu. Zaten başlangıçtan üç sene sonra Sayın Gorbaçov da Glastnost adı altında "hadi açıklık", dedi. Oturalım kendi kendimizin bir otokritiğini yapalım. Neredeyiz? Ne gibi hatalar yapıyoruz gibi sorularla bir günah çıkarma operasyonundan geçirdi sistemi. Bunun yararı, toplumda, kamuoyunda, bir şuurlanma; "böyle geldi, böyle gitmez." yaklaşımının estirilmesi. Bu güzel bir işaret. Ben hadiseyi bir miktar kendimizden örnekle (bunu başka yazarlar da kullanıyorlar) "Otomanization"a, yani Osmanlılar'ın son dönemlerine benzetiyorum. Şimdi Sovyetler de bir imparatorluğun son günlerini yaşıyor, bir anlamda. Yavaş yavaş Cumhuriyetler bir bağımsızlık, anadan ayrılma teması içinde. Fakat bu bir çürümüşlüğü neticesi olarak ortaya çıkıyor maalesef. Ve sistematik, iyi düşünülmüş bir modernizasyonun neticesi olarak parçaların ayrılması değil, birdenbire bir dağılma, bir ortadan kalkma, yok olma, disintegrasyon olayı görüyoruz. Hadisenin tehlikeli ve kontrol dışına kayma potansiyeli olabilecek yönü burası. Bilinen bir slogan var, işçi diyor ki; "They pretend to pay us and we pretend to work." Yani, onlar bize güya ödemede bulunuyorlar, biz de güya çalışıyoruz. İşte bu felsefenin yavaş yavaş değiştirilmesi söz konusu. Aslında "ana problem üretim" deniyor, ama üretimden belki daha da mühim olan, çok kötü bir dağıtım sistemi, çok verimsiz, çok fazla israfı olan bir dağıtım sistemi. Yani bir basit yaklaşımla "üretimde problem yok, dağıtım halledilse" dahi demek mümkün, ilk bakışta. Bir iki misal vereyim: Meyve ve sebze üreti-

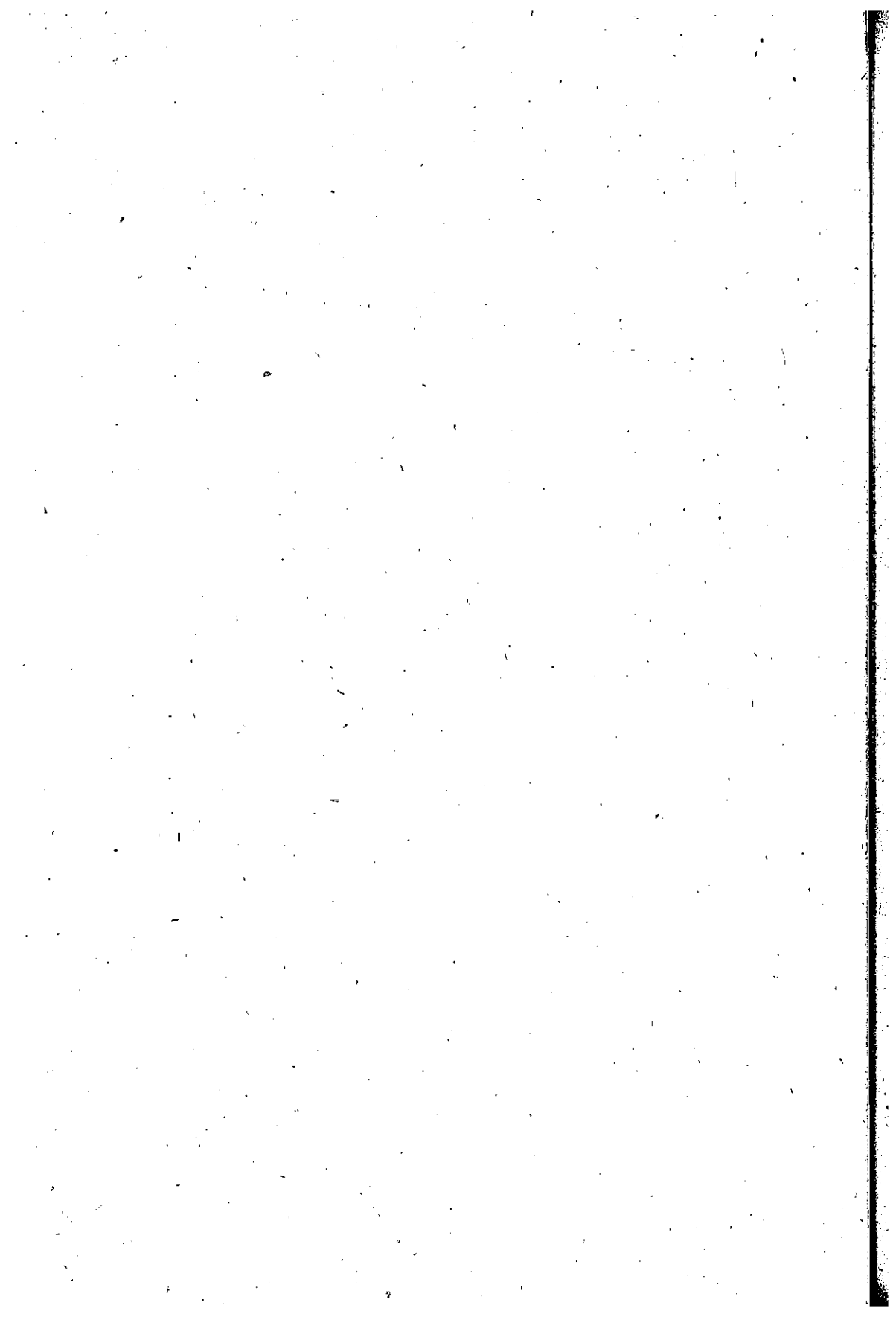
minin % 40'ı israf oluyor. Bu Türkiye'de % 15 mertebesindeydi zannediyorum. On yılda belki bunu yarı yarıya azalttık. 1000 m³ tomruktan Sovyetler Birliği 16 ton kağıt üretiyor, buna karşılık Amerika 70 ton üretiyor. Yani her üretim prosesinde, baktığımızda beş misli, altı misli kayıp var. Verimsizlik var. Dolayısıyla hadisenin hem hastalığın kaynağı burası, hem tedavinin kaynağı burası. Yani reçete yazacaksınız, ilaç da burada. En ufak ciddi bir prodüktivite artışı, teknoloji asimilasyonu ile bir iyileşme, burada hemen bir netice alacak, bir gösterge olacak, bir "Quantum jump" sıçrama yapma yeteneği var sistemde. Bunu da ben 1980 lerin başında 24 Ocak tedbirleri getirildiğinde, ekonominin canlanmasına benzetebilirim. Türkiye'de görmüştük. Sebebi, ondan evvel çok gereksiz şekilde verimsiz bazı harcamalar yapıyordu, bazı uygulamalar yapıyordu. Onlardan birdenbire vazgeçildi. Ben hep bunu binicinin iyi bir atın gemini yanlış yere fazla çekmesine, üstüne başka bir jockey binip gemini serbest bırakmasıyla da alıp başını gitmesine benzetiyorum. Yani müessesenin aslında yine de bir potansiyeli var, yeter ki bazı işaretler verilebilsin. Şatalin çok güzel işaret etti, yani biz mesela yabancı sermayede zannediyorum "neyi iyi yaptınız?" denirse, 1980 den sonra birdenbire bir sıçrama sağladık. Tek kapı, "Singledoor" yaklaşımı getirdik. Bir yabancı sermaye dairesi kurduk, başına bir arkadaşımızı getirdik, benim yardımcım. Ben bile işine karışmadım. Orada bitti meseleler ve 15 gün içinde bir dosyaya da cevap vereceğimize söz verdik. Bugün deniyor ki, "Kim muhataptır, kim cevap verir, Sovyetler Birliğinde kim karar verir, henüz belli değil". Bu boşluğun çok süratle giderilmesi lazım. Sayın Gorbacov başta, elinde kesin bir yol planı ile yola çıkmadı. Yani güzergâh belli değildi. İşaret edildi, hatta çok net, mesela özel ticaret konusunda da üç kere zig zagı var. Bir öyle olsun, bir böyle olsun, bir kaldıralım, bir bilmem kooperatiflere evet diyelim bir hayır diyelim. Bu da her adımda karşıdan gelen tansiyonla geri çekilme ya da bir kararsızlığın işareti. Hatta belki bir miktarda, yeterince inanmamanın işareti. Üzülerek işaret etmeden de geçemeyeceğim. Ana meselelerden biri nedir? Kanımca Sayın Şatalin bürokrasinin nasıl ayak bağı olduğunu, nasıl yapılmak istenen yeniliklere direnç gösterdiğini ve onları yordüğünü, yok ettiğini anlattı. Bir arkadaşımızın güzel bir şakası var. Diyor ki; Sovyetler Birliğinde resmigeçitlerin birinde ordu bütün silahlarıyla, topları, tanklarıyla, geçerken, üniformaların arkasından bir manga da gri elbiseli, ellerinde bond çantaları, bir takım kişiler geçiyor. Seyirci misafirlerden birisi soruyor "Bunlar ne? Bunlar askeri personele benzemiyorlar." "Bunlar bürokratlar." diyor orada bulunan bir yetkili.

“Bunların burada işi ne, peki?” diyor. “Bilmiyor musunuz?” diyor yetkili, “En büyük tahrip gücü bunların elinde.” Şu anda iki türlü direnç, işbirliği yapma kabiliyeti içinde. Birisi bürokrasi, statükoyu korumak isteyen güçler. İkincisi de bana ne olacak endişesi içindeki sade vatandaş. Sade vatandaş da iki cami arasında kalacağı dönemde daha kötüye gideceğini hissediyor ve aman olduğu yerde kalsın, diyor. Çünkü bu laflar edildiğinden beri son beş senede daha da kötüye gittiğinin farkında. Dolayısıyla hadisede şöyle bir gerçek yatıyor. Sosyalist merkezî planlama kendi içinde mantığı olan bir hadise. Şimdi Sayın Şatalin'in dediği gibi bu binayı yıkıp yerine yeni bir bina yapacağız, ama geçiş dönemi eskisinden de daha verimsiz bir dönem. Çünkü bazı tabuları yıkıyorsunuz, bazı müesseseleri yıkıyorsunuz, bazı çalışan kurumları da yok ediyorsunuz. Onun için yenisini kurarken arada “Expectations”, beklentiler çoğalmış fakat karşılığında bir şey sunamıyorsunuz.

Burada yavaş yavaş bir ümitsizlik ortaya çıkıyor. Birinci nokta bu. İkincisi de Komünist partisine ne olacak? Yani bu sorunun cevabı henüz bulunmuş değil. Şu anda tek parti sistemi ile götürülüyor bir anlamda. Parti aparatı, hiyerarşisi, bürokrasisi bize ne olacak endişesi içinde. Her fırsatta buna bir anlamda fren olmak durumunda. Diğer bir nokta da Sosyalist sistemin “The Most Basic Social Right” diye tanımladığı tam istihdam hakkı. Yani “Çalışma konusunda endişeniz olmasın, size her zaman iş var. Devlet baba iş verecektir, iş verendir” ilkesinden vazgeçildiğinde, birdenbire büyük bir işsizlik patlaması olacağı endişesi var. Ben şahsen, özellikle servis sektöründe çok büyük bir iş gücü, yeni istihdam olacağı için de bunun çok kısa zamanda yerli yerine oturacağı kanaatindeyim. Ama geçiş döneminde bazı sosyal politikalarla bu ufunetin alınması lazım. Yavlinski, planında, o yönde meseleye yaklaşıyor. Zannediyorum bir şey başlamıştır ve geriye dönüşü olmayan bir prosestir. Belki bazı duraklamalar olacaktır, fakat kesinlikle bu yönde devam edecektir. Çok büyük iyimserliğe kapılmamak lazım. Sayın Gorbaçov kendi deyişi ile “Prestroyka is our business, our responsibility, our problem” diyor. Evet onların işi, onların sorumluluğu, onların problemi. Ama Batı'nın da yardım etmesi, destek olması lazım. Fakat Batı'dan gelecek yardımın yapısal değişikliği ikame edecek şekilde, yani yapısal değişiklik yapmamak için kullanılması ve israf edilmesi söz konusu olmamalıdır. En mühim nokta bu. Zannediyorum Londra'da da G-7 ler toplantısında da Yediler hayır, parayı okadar kolay vermeyeceğiz, çünkü henüz rüştünüzü ispat etmediniz, bu parayı aldığınızda doğru yerde harcıya-

bileceğinizi görmüyoruz.” diyecekler. İngiliz Dışişleri Bakanı Sayın Hurd diyor ki; Komşumuza yardım etmek isteriz de, cebinde bir sürü delik var. Yani oraya parayı koyarsak doğru yerine gitmez. En kötü ihtimal, bir politik tonda sözlerimi tamamlamak isterim, sayın Gorbaçov'un yerinden edilemeyecek kadar güçlü fakat muktedir olamayacak kadar zayıf olması halidir. Yani yerinden atamazsınız. Çünkü yeterince sistemini kurmuştur. Fakat iş görececek kabiliyeti de yeterli değildir. Çünkü sistem karşısındadır. En kötü halde, bu olacaktır. Ben Sayın Şatalin'in takdir ettiğim planının Rusya Cumhuriyetinde kabul edildiğini biliyorum. Parlamento'dan ittifakla geçti. Fakat Rusya Cumhuriyetinde uygulanma şansı nedir? diye bir soruyla sözlerimi bağlamak istiyorum.

Fırsat olur da 2. tur olursa, Türkiye tecrübelerimizden, yani bizim yaşadığımız son 10 seneden ne gibi işaretler veya mesajlar verebiliriz, onlara değinmek isterim.

Prof. Dr. Gülten KAZGAN

İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi
Öğretim Üyesi

Merkezî planlı ekonomilerin piyasa ekonomisine geçişi dediğimiz zaman, Sovyetler Birliği ile diğer merkezî planlı ekonomiler, yani Doğu Avrupa ülkeleri arasında bir ayrım yapmak gerekiyor. Sayın Prof. Şatalin burada olduğuna göre, isterseniz Doğu Avrupa ülkelerini bir tarafa bırakarak temelde Sovyetler Birliği'nin niçin piyasa ekonomisine geçmeyi arzuladığı, böyle bir girişime geçtiği ve bu süreçte ne gibi güçlüklerle karşılaşabileceği sorunları üzerinde duralım. Çünkü Doğu Avrupa ülkeleri ile Sovyetler Birliği'ndeki problemlerin aynı olmadığını sanıyorum. Dolayısıyla bu iki ayrı grubun geçiş sürecinin çok farklı nitelikte sorunlarla karşılaşacağı, zaten tarihten gelen yapıları da birbirine benzemediği için bunun üzerine binecek piyasa ekonomisinin de aynı olmasının söz konusu olmadığı kanısındayım. Onun için Doğu Avrupa ülkelerini bir tarafa bırakmak istiyorum.

Ekonomi teorisi bu güne dek hep kapitalizmin sosyalizme geçişini konu etti. Fakat "Merkezi plandan piyasa ekonomisine nasıl geçilir?" deyince, Ekonomi teorisinde hiçbir yardımcı unsur yok. Dolayısıyla bir çözümleme yaptığımız zaman, ancak olaylardan hareket ederek bir genel kanıya varmak durumunda kalıyoruz.

SSCB tarihine baktığımız zaman şunu görüyoruz: Büyük Petro'dan bu yana olan dönemde, tıpkı 3. Selim'den bu yana olan dönemdeki Osmanlı İmparatorluğunda ve sonraki dönemde de Türkiye'de olduğu gibi, Batı'ya yönelik değişimlere geçmek için reformlar yapmak daima söz konusu olmuştur. Ve sanıyorum ki, bugünkü durum da, Büyük Petro'dan beri başlayan sürecin devamıdır. Gerçi bir süre komünizm Batı'nın karşısına geçmiştir, "ideolojik çatlama" olmuştur ama yine de aynı trend devam ediyor. Bu sürecin devam etme nedeni de çok açık: Tıpkı bizde oldu-

ğu gibi, dünyanın diğer ülkelerinde, bu arada SSCB'de, Batı'nın başarısına büyük hayranlık var. Bu hayranlık anlaşılır nitelikte. Çünkü refah düzeyi yüksek, teknolojisi ileri, kültürü, sanatı ileri ve büyük bir güç oluşturuyor yeryüzünde, her anlamda. Ekonomik anlamda, siyasal anlamda, teknolojik anlamda ve askeri anlamda. Böyle olunca, bütün dünya ülkelerinin sanayileşmiş batı dünyasına 200 yıldır duyduğu bu hayranlığa şaşmamak gerek. Onlar da oraya benzemek istiyor, tıpkı bizim gibi. Ve varsayım da o ki, o ülkelerin kurumlarını eğer biz taklit edebilirsek, biz de o ülkelere benzeyebiliriz. Bu varsayım, tabii, geçerli mi, değil mi, onu tartışmıyorum. Ama bu varsayımdan hareket ederek yola çıkıyor. Bugünkü reform paketine bakıldığında görülen olay bu. Bundan önceki komünizm döneminde ise durum farklı.

Bildiğiniz gibi, bir "karşıt güç" oluşturma savıyla yola çıktı SSCB ve daha sonra etrafındaki bütün ülkelerle birlikte Varşova Paktı askeri anlamda Nato'ya, Comecon ekonomik anlamda batının ekonomik gücüne karşı SSCB'nin gücünü pekiştirmeye çalıştı.

Aklıma Lafonten'in bir hikâyesi geldi burada konuşmadan önce. Hikâyeyi tam anımsamıyorum ama, Lafonten hikâyenin sonunda şöyle bir şey söylüyordu, diyordu ki; "Ya bırakma dünyada aslan olsun, eğer dünyada aslan olduysa, aslandan yana ol". Anlaşılan, bu karşıtlık sürecinde, yani aslana karşı olmak için bir ikinci aslan yaratma amacını güttüğü zaman, SSCB o kadar büyük bir kaynak harcadı, yapabileceği diğer işleri askeri amaçla o kadar göz ardı etmek durumunda kaldı ki, yani, halkın refahını arttırmak gibi, sanata, teknolojiye harcayacağı kaynakları sırf orduları beslemek için ayırmak gibi... sonunda pes etti. Kaynaklarını askerlik dışı alanlara kaydırabilmek için batıyla iyi geçinmesi gerektiğine göre, öncelikle bu karşıtlığı ortadan kaldırmak sonra da, batının kendisini kabul edebilmesi için batıya benzemek, ikinci bir dürtü olarak devreye girdi.

SSCB'nin gayrisafi milli hasılası, bizim sistemle bugüne dek yapılmadığı için tam olarak söyleyemiyoruz, askeri amaçla kullanılan kaynakların gayrisafi milli hasıla içerisinde hangi orana sahip olduğunu. Benim okuduğum kaynaklarda (bunlar Batı kaynaklarıdır) verilen oranlar % 16 ile % 40 arasında değişiyor. Tabii, kaynakların bu kadar büyük kısmını bir ülke askeri amaçlara ayırdığı zaman, -ki aslana karşı aslan olmak için başka çaresi yok- diğer amaçlar için kullanabilecek kaynakları kalmıyor. Unutmamak gerekir ki, bu ülkenin Çarlık dönemin-

den Sosyalizme geçiş dönemindeki ekonomik düzeyi Avrupa'nın -az gelişmiş olmasa da- orta derecede gelişmiş bir ülkesi kadardı ancak. İngiltere ya da zamanın Fransa'sı ya da Almanya'sı değildi. Böyle bir ülkenin, bir karşıt güç oluşturma sürecinde kaynaklarının bu denli büyük kısmını askerî amaçlarla ayırması, tabii, o ülkenin diğer amaçlarının gerçekleştirilmesine olanak veremezdi ve nitekim de veremedi.

SSCB'de bu reform paketinin 1985'de tekrar gündeme gelmesi, Reagan'ın "Star Wars" Yıldız Savaşları projesiyle çıkıyor. Bu proje ortaya çıktığı zaman, buna karşı bir teknolojiyle Sovyetler Birliği'nin yeni kaynakları askerî alana ayırması artık söz konusu olamayacaktı. Dolayısıyla işi barışla, dostlukla çözmek daha ılımlı ve akılcı bir çözüm yolu olarak ortaya çıktı. Tabii, bu değişimde ilk amaç, askerî kaynakları barış amaçlı olarak kullanmak, Batı ile iyi ilişkiler kurmaktır; ikinci aşamayı ise, geçmişten beri devam eden Batı'ya benzeme sürecinde daha fazla kurumu Batı'dan aktararak, giderek daha yakın bir sosyal, ekonomik yapıya ve de siyasal yapıya sahip olmak diye koyabiliriz.

Bir diğer büyük baskı olayı, Sayın Aktürk de bahsetti bu konudan, üçüncü teknoloji devrimi olmuştur; Çünkü üçüncü teknoloji devrimi bütün dünyayı sarstı. Orta derecede gelişmiş birçok ülke, yalnız Sovyetler Birliği değil, bu arada biz de varız, Latin Amerika da var, üçüncü teknoloji devriminin etkisiyle bunalıma girdi. Ama Batı'nın yakınında olanlara, örneğin Türkiye gibi, kendi kıstaslarına göre, önemli çapta kaynak aktarıldı ayakta durabilmesi için. Ama, bakınız, bugün Latin Amerika'ki aşağı yukarı Brezilya ve Meksika, Sovyetler Birliği ile benzer ekonomik gelişim düzeyindedir- bunalımdan çıkamıyor. Üçüncü teknoloji devrimi çok önemli ticari kayma, talep değişmesi, üretim yapısı değişmesi yarattı. Bundan ötürü birçok ülkenin bunalıma girmesi gibi, Sovyetler Birliği de girdi. Sovyetler Birliği bu teknolojiyi yaratamadı. Daha önceki dönemde, Batı'dan teknolojiyi sınırlı ölçüde alıyor, kalan herşeyi kendisi yaratmaya çalışıyordu. Özellikle askerî alandaki teknolojiyi. Bu, tabii, kolayca başarılabilir bir olay değildi. Fakat elektronik devrimini izleyemeyince, bu kez askerî teknoloji de havada kaldı ve sanıyorum ki bu teknolojik geriliğin görece artması da çok önemli etki yarattı. Gerçekte, sadece Uzak Doğu'nun orta derece gelişmiş sanayileşen ülkeleridir ki bu teknoloji devrimini çok yakından izleyebilmişlerdir ve bugün büyük bir atılımla Batı'nın sanayileşmiş toplumları düzeyine gelme noktasına varmışlardır. Ama bu Uzak Doğu toplumları dışında kalanlar, çok zorlanıyorlar. Türkiye şimdi yavaş yavaş bunu askerî-elektro-

nik alanda yakalamaya çalışıyor, ama temelde Türkiye de bu devrimin dışında kaldı ve izleyemedi, etkilerini hissetti ve bunalıma girdi.

1970'li yılların başından itibaren genel olarak orta dereceli sanayileşmiş ülkelerin bunalımı, Sovyetler Birliği'nde komünizmin bunalımı olarak ortaya çıktı. İkinci etken de piyasa ekonomisini benimsemeye, sanıyorum ki bu Batı'dan mümkün olduğunca teknoloji aktarmak ve kendisinin yaratamadığı bu teknolojiyi almak yoluyla geriliğine bir çare bulmak. Karşıtlık devam ettiği sürece bu teknolojiyi almaları söz konusu olmazdı, çünkü aynı teknoloji askerî alanda da geniş biçimde kullanılıyordu. Dolayısıyla, ikinci mesele bu yeni teknoloji devriminin getirdiği etkilerdir.

Bir yaygın olay daha var, o da şu: Ekonomiler giriftleştikçe, geliştikçe, malların, hizmetlerin sayısı artıp, insanları bireyleri daha sofistike hale geldikçe, merkezden alınan kararlarla toplumları yönetmek imkânsız hale geliyor. Düşününüz, çok az gelişmiş yapıdaki bir toplumda ihtiyacın olduğu bellidir; yol da yoktur, elektrik de yoktur, su da yoktur, mesken de yoktur, Eh, tepeden biri "Önce elektriği verelim, arkasından suyu getiririz," diyebilir. Ama bunların çeşitliliği arttıkça ve kararlar, her bir ihtiyaç alanındaki çok farklı nitelikte olan bu mallara ve hizmetlere yönelik olduğu anda, merkezî karar sistemi çöküyor. Dolayısıyla merkezî planlamanın olumsuz etkileri SSCB'nin belki ilk başlangıç aşamalarında hissedilmedi, çünkü ihtiyaçlar çok belliydi ve çok basitti; öncelik sıralarına göre merkezden bunlar karşılanabilirdi. Ama bugünkü düzeylerinde, bu toplumları merkezden alınmış kararlarla yürütmek artık olanaklı değildir. Mümkün olduğu kadar ademimerkezleşmiş, yani desantralize olmuş, ekonomik karar birimlerini, siyasal yapıları ortaya çıkarmak zorunluluğu vardır, eğer ekonomik etkinlik sağlanacaksa. Bu değişimde baskı yaratan bir etken de, sanıyorum ki, toplumların giderek daha giriftleşmiş olmasıdır.

Bir olay daha var, bunu SSCB'de çok açık bir şekilde görmek mümkün. İnsanları daha fazla çalıştırabilmek için, mutlaka onlara bir dürtü vermemiz gerekiyor. İnsanların çoğunluğu için bu dürtü, günlük ihtiyaçlarını karşılamaya yöneliktir, yaşam düzeyinin iyileşmesi, çocukları için daha iyi imkânların ortaya çıkması, tüketicinin çeşitlenmesi gibi etkenlerdir. Oysa Sovyetler Birliği sanayileşirken askerî alan ve diğer yatırım malları sanayileri öncelik kazandılar. Sanıyorum bu, Marksist teorinin temelinden gelen bir kural dolayısıyla benimsendi. Fakat yarattığı sonuç şuydu: Dış dünya ile fazla bağlantılı olmadığı için üretilen

o askerî malların ya da yatırım mallarının satılabilirlik dereceleri yüksek değildi; ancak SSCB çevresinde toplanan ülkelerde pazar bulabiliyordu. İç pazarda tüketim kısılarak üretilen bu malların dünya pazarında rekabet durumları güçlü olmadığı için, dış ticaret yoluyla bu mallar Batı'nın tüketim mallarıyla mübadele edilemiyordu; bu kere, halkın çalışma dürtüsü piyasada var olan tüketim mallarının miktar ve kalite düşüklüğü dolayısıyla yok olma durumuna geldi. Devlet ücret ödüyor, fakat ödenen ücretle satın alınacak mal yok; mal olmadığı için paralar bankada depo olarak kalıyor. Sayın Şatalin beni tashih etsin eğer hatam varsa, Sovyetler Birliği'nde bugün bankalar vatandaşların mevduat depolarıyla yüklü. Çünkü piyasada satın alınacak mal yoktur ve böylece sürekli para birikimi ortaya çıkmaktadır. Fakat insanların daha fazla çalışma dürtüsü olması için - gerçi bir tasarruf olması geleceğini garantiye alır, ama - çalışmasıyla günlük yaşamını aydınlatması, günlük yaşamını renklendirmesi çok daha önemlidir. Bundan ötürü çalışma dürtüsünün kaybolmasında önemli bir etken, sanıyorum ki, yeterince tüketim mallarının piyasada bulunmamasıydı. Merkezi plandan piyasa ekonomisine geçişte halkın bu gizli, baskı altında tutulan talebini karşılayacak malları piyasaya getirecek biçimde tüketim malları sanayinin canlanmasını, tüketim mallarının ithalatının bollaşmasını herhalde ön plana çıkaracaklar; birikmiş olan satın alma gücünün harcanması bunu sağlamaya katkı yapacak. Tüketim mallarının bollaşmasının çalışanlara önemli boyutta çalışma dürtüsü vermesi beklenir. Çalışma dürtüsü ve emek verimi, piyasa ekonomisine geçişteki süreçte son derece önemli bir olay. Çünkü emek verimini arttırmadan dünyanın hiçbir yerinde kimsenin refahını arttıramazsınız. Kapalı bir dünya olarak düşünürseniz ülkeyi, her ülke kendi çalışanın verimi arttıracaktır ki, bu emek verimine bağlı olarak insanların refah düzeyi artsın. Eğer bu sağlanamazsa yapılacak bir şey yoktur. Dolayısıyla piyasa ekonomisine geçişin amacı, öncelikle emek veriminin artması olmalıdır.

"Emek verimi artması" diye geldiğimiz zaman temel konuya, burada Batı'nın Sovyetler Birliği'ne yapılabileceği katkılar devreye giriyor. Son okuduklarımıza göre SSCB Batı'dan 150-200 milyar dolar civarında iyi şartlı bir kredi talep ediyor, öyle ki, kendini düzene sokabilsin. Ayrıca teknoloji transferi talepleri de var. Sovyetler Birliğinin, ne var ki, Batı ile ilişkilerinde önemli sorunlar halâ var. En önemlisi şu: Batı, tabii kimseye kolay kolay 150-200 milyar dolar vermez, O başka mesele. Ama, halâ Sovyetler Birliğini çok büyük bir güç olarak görüyorlar. Bu

kadar büyük bir askerî güce, gerek sermaye aktarmak, gerek teknoloji aktarmak yolu ile bu Cumhuriyetler topluluğunun tümünün birden imkânlarını genişletip, ayakları üzerine oturtmaya Batı cevaz verirse; bu kez eski sorun canlanmaz mı? Bu büyük askerî güçle yarın öbür gün yine eski karşılıklı aslanlık taslama olayı acaba ortaya çıkar mı?

Batılıların kafasında bu kuşku mevcut. Durum Doğu Avrupa'nınkinden çok farklı. Doğu Avrupa, Polonya, Macaristan, Çekoslavakya, Batı'ya zaten geçmişten beri entegre olmuş ülkelerdir. Onların böyle askerî güçleri olmadığı için, Batı'yla böyle sorunları da yoktur. Batı bunlara parayı ve teknolojiyi aktarıp kendisine tam entegre edebilir. Ama Sovyetler Birliğine geldiklerinde, kafalarında şöyle bir soru var: Biz bu kadar büyük kaynak aktarırsak, teknolojiyi transfer edersek, eski Aslanı tekrar karşımıza dikmiş olmaz mıyız? Diğer yandan, yadsınamaz bir gerçek de şudur: Emek veriminin artması için sadece piyasa ekonomisine geçmek yetmez. Mutlaka teknolojinin de ilerlemesi gerekir, sermaye olanaklarının da genişlemesi gerekir. Bunu yapacak olan kaynaklar Batı'dadır. Batı'nın kafasında askerî konulardaki şüpheler devam ettikçe, acaba Sovyetler Birliğine bu kadar büyük kaynak ve teknoloji aktarımı yaparlar mı? Bilemiyorum. Ben bunu soru olarak bırakıyorum. İlişkilerde önemli bir sorun budur.

İkinci sorun da devreye giriyor. O da şu; Bu kadar büyük kaynağı Sovyetler Birliğine aktarırlarsa bunu ek kaynak yaratarak yapmazlar. Mutlaka başka bir yerden kısıacaklardır. Başka yerden kısma da mutlaka bizim gibi ülkelerden olacaktır. O zaman biz bağırıp çağırmaya başlayacağız ve bizim ülkelerle Sovyetler Birliği arasında kaynak çekişmesi başlayacaktır. "Onlara gitti, bize gelmedi" diye. Tabii faiz hadleri de yükselecektir. Bu da, bizi ilgilendiren önemli bir sorundur.

Sovyetler Birliği açısından çok ciddi bir diğer olay milliyetçi ve etnik çekişmelerin bu ülkedeki piyasa ekonomisinin işleyişini aksatacak boyuta varmış olmasıdır. Çünkü Cumhuriyetler arasında mal akımları engelleniyor, mal geçişi engelleniyor. Sayın Aktürk bahsetti, zaten dağıtım, üretimden çok daha kötü durumda. Niye? O ülke içinde kötü, ama ülkeler arasında, ülkeler demeyelim Sovyet Cumhuriyetleri arasında daha da kötü. Etnik-milliyetçi çekişmeler dolayısıyla Azerbaycan, Ermenistan'a kızıyor, petrol vermiyor. Gürcistan'a Rusya kızıyor, petrol vermiyor. Orada elektrik yok, burada ısınma yok, şurada mallara geçiş hakları yok. Piyasa ekonomisi düzenli akan mal ve hizmetleri getirecektir, ama bu çekişmeler var olduğu sürece, bu Cumhuriyetler arasında

düzenli akış nasıl sağlanır, bilemiyorum. Herhalde öncelikle eğer piyasa ekonomisinin etkinliğinin artırılması düşünülüyorsa, bunun mutlaka çekişmelerin son bulmasıyla bitmesi gerekir, hiçbir piyasa ekonomisi bu tür işlerle boğuşamaz. İşi o değildir. Tüccar gidip, "sınırı aç" diye silah dayayamaz. Dolayısıyla burada olayın bir siyasi boyutu var.

Batı kredi verdiği zaman, verdiği kredinin istenildiği gibi kullanılmasına izin vermiyor. Kredi koşullu ve pahalı veriliyor. Yani kredi verilirken şartlar oluyor, ayrıca alınan kredi ile alınacak mal, krediyi veren ülkeden oluyor. Sanıyorum bütün Comecon ülkeleri arasındaki ticaretin yapısı bu kredi akışı dolayısıyla da değişme yoluna girecek. Bunun yanı sıra önemli sorunlar ortaya çıkabilecek. Çünkü durumda, Çekoslovakya Sovyetler Birliği'ne X alanındaki makineyi veriyordu, Sovyetler Birliği ise Çekoslovakya'ya Y alanındaki makineyi veriyordu, karşılıklı ticaret oluyordu. Şimdi Sovyetler Birliği Batı'dan krediyi alınca, Amerika ve Almanya'dan makineyi getirecektir. Bu kez Çekoslovakya'dan bu makineyi almayacaktır. Çekoslovakya o makineyi kime satacak? O sorun olacak. İkincisi, Sovyetler Birliği krediyi geri ödeyeceği zaman kendi Y makinesini Çekoslovakya'ya satıyordu Çekoslovakya da alıyordu, "Comecon"un "karşılıklı ticaret" ilkesi içinde. Şimdi Amerika o makineyi almayacak, teknolojisi geri diye. O makineyi kime satacak ve nasıl kredileri geri ödeyecek? "Comecon" un dağılması üzerine ticaret akımlarının değişmesine ek olarak, kredilerin devreye girmesiyle birlikte, bu kredilerin yaratacağı yeni bir ticaret akımı düzeni üretim yapısının önemli çapta değişmesini gerektirecektir.

Bunlar lafla kolay olaylardır; ama kolayca bir tank fabrikasını çocuk arabası fabrikasına dönüştüremezsiniz. Ya da daha önce Çekoslovakya'ya karşılıklı ticaretle sattığınız malı, dolarla Amerika'ya satamazsınız. Onun koşulları farklıdır. Bunun için ticaret akımlarının değişmesi sürecinde çok önemli, üretime ilişkin güçlüklerin de ortaya çıkabileceğini, kredilerle birlikte bu ticari akımların değişme olgusunun ortaya çıkabileceğini tahmin edebiliriz.

Bir diğer olay şu: Ticaret Batı'ya doğru yöneldikçe ve kontrollü ticaret ortadan kalktıkça, kaçınılmaz olarak, Sovyetler Birliği ve diğer merkezî planlı ülkeler Batı'yla ticaretle dış ticaret hadlerinin kendi aleyhlerine döndüklerini göreceklerdir. Bu kaçınılmazdır çünkü geçmişte, merkezî plan uygulayan ülkeler birbirlerinin mallarını büyük bir istekle talep ediyorlardı. Oysa, Batı'da bu mallar için aynı istek mevcut değil,

SOSYALİST EKONOMİDEN PİYASA EKONOMİSİNE GEÇİŞ

üstelik beğenmeden alacaklar, teknolojisi geri, albenisi yok, malların kalitesi düşük falan diye. Böyle olunca, dış ticaret hadleri geçiş dönemi ülkelerinin aleyhine dönecek. Aleyhe dönünce birkaç olaya birden tanık olacaklar. Birincisi, refah düzeylerinin gerilemesidir. İkincisi, dış ticaret açıklarının büyümesidir ve devalüasyonlar devam ettikçe bu açıkları düzeltebilmek için, bu kez enflasyonist sürece girmeleridir. Bu bakımdan ticari akımların değişmesi ile birlikte, tıpkı 1980'li yıllarda Türkiye'nin tanık olduğu gibi, devalüasyonlar, enflasyon ve refah düzeyinde hiç olmazsa bir kısım halk için gerileme söz konusu olacaktır. Bu da, herhalde geçiş döneminin sorunlarına eklenmesi gereken bir olaydır.

Tabii, geçiş döneminde aynı zamanda Sovyetler Birliği önemli boyutta işsizlikle karşılaşabilir, her ne kadar hizmetler kesiminin gelişmesi işsizliği kısmen masedebilir ise de. Çünkü bir kere, halen sistemde firmaların, üretim birimlerinin zarar etmelerinin, sübvansiyonlarla yaşamalarının çok önemli bir nedeni, çok fazla sayıda iş gücünün "gizli işsiz" olarak buralarda barınıyor olmasıdır. Eğer bir etkinlik sağlanacaksa, bu firmalarda mutlaka bu iş gücü serbest bırakılacaktır. Geçiş döneminde enflasyon-işsizlik-üretim düşüşü olaylarına tanık olunabilecek, bütün daha önceki zorluklarla birlikte bunların siyasal boyutu da olabilecektir. Onu da ikinci raundda tartışmaya açmak isterim. Teşekkür ederim.

Prof. Dr. Bilsay KURUÇ

A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Öğretim Üyesi
D P T Eski Müsteşarı

Konumuz Şatalin ve Sovyetler Birliği. Öncelikle şunu belirtmek isterim, özellikle Prof. Şatalin için. Biz komşu oturuyoruz çok uzun zamandır ve dilerim böyle oturmaya devam edeceğiz. Ama Türkiye'de Sovyetler Birliği üzerine araştırmalar kurumsallaşmış değildir. Aslında bizim, Sovyet ekonomisi, Sovyet toplumu üzerine doğrudan doğruya kendi gücümüzle, olanaklarımızla organize ettiğimiz, sürekli hale getirdiğimiz, hafızaya kaydettiğimiz kurumsallaşmış bir çabamız olmamıştır. Onun için bilgi ve hafızamızı hep başka kaynaklardan tazeleriz. Sovyetoloğumuz yoktur. Sistemli bilgi sahibi değiliz. En azından, ben kendimi bu konuda sistemli bilgi sahibi olarak görmüyorum. İktisat ile uğraşırken zaman zaman böyle merak verici odak noktaları oluştukça, Sovyetler Birliği ve genellikle Sosyalist Ekonomi hakkında bilgi sahibi oluyuz. Şimdiye kadar böyle oldu. Bazı arkadaşların kişisel merakları, keskin, isabetli gözlemleri olabilir. Ama Türkiye'de bu alanda organize bir çaba mümkün olmamıştır.

Onun için, burada altını çizebileceğim düşüncelerim ve sorularımın hepsi Batı kaynaklarına dayanacak olan şeyler. Batı'da şöyle bir 50 yıldır, anlaşılır nedenlerle, Sovyet araştırmaları oldukça iyi organize edilmiştir. Amerikalılar ve İngilizler başı çekmişlerdir. Araştırmaları her düzeyde yapmışlardır. İki kere üç kere, sınamışlardır. Değişik kaynaklara aynı araştırmaları yaptırmışlardır. Sovyet verilerinin taşıdığı bazı yanıltıcı şeyler varsa, onlardan da arındırmaya çalışırlar bu verileri. Ekonominin, sosyal yaşamın tablosu nedir? Yahut teknolojik olanakları nerelerde kümelenmiştir? Bunları oldukça iyi aktarabilecek noktaya geldiler gibi hissediyorum. Tabii, herşeyi aktarıyorlar mı, o da başka bir

soru. Ama epey araştırmacı var. Hattâ şimdi Sovyetler Birliği eski Sovyetler Birliği olarak ilginç olmaktan çıkınca, şimdi dünyada belki de Sovyetolog fazlalığı meydana gelmiştir! Dolayısıyla şunu söylemek isterim: Türkiye'den iktisatçı olarak sizlere reçeteler verebilecek durumda değilim. Sadece merak ettiğim bazı konular var. Öyle zannediyorum ki, Sovyetler konusu basit bir iş değil. Ama karmaşık bir işin önce basit taraflarını görelim, sonra daha karmaşık taraflarını size (Şatalin'e) sorarak ipuçları elde etmeye çalışalım.

Sovyetlerin 1980'lerin ortasında yaptığı değişiklik bana önce şöyle göründü. Hâla da bu kanaatimi tam olarak değiştirmedim. İktisatta, iktisatçıların ara sıra kullandığı bir terim vardır: "Pastayı hem yiyeceksiniz, hem de buzdolabında tutacaksınız." Sovyetlerin giriştiği değişikliğin arkasında, hem dünya zenginler klübüne üye olmak, hem de çok fazla değişiklik yapmadan bu işi gerçekleştirmek mi var? diye o zaman uzun süre düşündüm. Henüz yanıtını bulabilmiş değilim, çünkü 5-6 yıldır başlayan deneyim değişik aşamalardan geçmiş ve henüz de sonuçlanmamış duumda. Beni böyle düşünmeye sevk eden şey, işin tek taraflı bir irade beyanı ile başlamış olması. Yani Sovyetler, "Biz bu işten vaz geçiyoruz", diye başladılar. Oysa böyle bir ortam yoktu. Hattâ Batı yayınlarını okuyunca... buraya gelmeden önce de tekrar okudum, meselâ, 1987-1988 de yayınlanan ciddi araştırmalarda Sovyetlerin ekonomik büyümesi aşağı-yukarı yılda % 3 - % 3,5 luk bir tempoyla 2000'li yıllara kadar devam edecekmiş gibi projeksiyonlar var. Yani Batı kaynakları, Sovyetleri bu kadar iyi inceleyen, dakikası dakikasına inceleyen Batı kaynakları, Sovyetlerin böyle büyük bir değişikliği başlatmak üzere olduğu yolunda ip uçları vermediler. Hattâ şaşkınlık geçirdiler. Batı uzun süre "Allah Allah! Biz böyle bir noktaya itmeden bu iş nasıl oldu?" şaşkınlığını, yani Amerikan başkanından Sovyet araştırmacılarına kadar her düzeyde bu şaşkınlığı yaşadı. Belki hâla da altından kalkabilmiş değil.

Şimdi, benim Prof. Şatalin'e yöneltmek istediğim sorular iki blokta toplanıyor. Bunlardan biri ekonomik büyüme ile ilgili. İkincisi de stabilizasyon ya da istikrar diyebileceğimiz ve Sovyetlerin son birkaç yıldır içine girdiği havayla, ortamla ilgili. Sovyetlerin önce komşu olarak ve dünyanın ikinci büyük devleti olarak büyüme ve istikrar içinde olmasını ben kişisel olarak temenni ediyorum. Ekonomik büyümesini sürdürsün ve istikrarını sürdürsün. Bu bizim için de bir güvencedir. Aksi ise bizim için bir güvencesizliktir. Bir kere komşu olarak düşüncem o.

İkincisi iktisatçı olarak, akademisyen olarak bu iki nokta beni meşgul ediyor. Her ülkenin gelişmesi, ister planlama ile olsun, ister piyasa sistemi ile olsun, belli bir büyüme, belli bir gelişme anlayışı üzerine oturur. Sovyetlerde de 1928'den sonra belli bir büyüme, gelişme anlayışı ortaya çıktı. Batı'yı, o zaman Stalin'in söylediği gibi, "Aramızda 100 yıllık bir fark var, 10 yılda yakalamalıyız", biçiminde dile getirilmiştir. Bu anlayış, bir ekonomik büyüme anlayışı. Bunun üzerine bir merkezî planlama sistemi oturdu ve bugüne kadar sürdü. Batı'da da belli bir büyüme çizgisinden geçti kapitalist ekonomilerin tarihçesi. Mesela Schumpeter'in söylediği gibi, kapitalist girişimcinin âdetâ hayvani duygulara sahip olması ile gelişen bir iş adamlığı, geleceği sezerek, parmaklarının ucunda hissederek, ekonomiyi geliştirmek, büyütmek, ekonominin özü oluyor.

Yani büyüme, hangi ülke olursa olsun, son birkaç yüzyılda ve özellikle yüzyılımızda birinci sorun. Çünkü büyümeyle bir yere varıyorsunuz ya da büyüme durduğu zaman bir kuyunun içine düşüyorsunuz. Bu bakımdan, büyüme sorunu, sizin de Prof. Şatalin, başta söylediğiniz gibi sanki sistemi var eden ve yok eden bir şeymiş gibi çıkıyor önünüze. İlk baktığınız zaman sistemi var eden şey büyüme. Ekstansif (veya yaygın) büyümeyle 1928'de başlıyor hikaye. 1980 lere gelindiği zaman, artık herkesçe görülen sınırlarına gelindiği zaman, hikaye bitiyor, başka bir hikaye başlıyor. Kısacası ekonominin reel strüktürünün 1928 ile 1985 arasında değişmiş olduğunu görüyoruz.

Burada büyümenin özelliği şu: Sermaye stoku, Gayri Safi Malli Hasıladan daha hızlı büyüyor. Gerçekten, Sovyetler'e ilişkin sayısal veriler, sermaye stokunun 28-85 arasında yılda ortalama yüzde 7 veya 7'nin üzerinde bir hızla geliştiğini G.S.M.H. nın da yılda ortalama yüzde 5'e yakın bir hızla geliştiğini gösteriyor. Bu demektir ki, her 8-9 yılda bir sermaye stoku ikiye katlanıyor. Bunu planlama ile sağlıyoruz. Planlama sistemi, önemli öncelikler vererek işliyor. Önceliklerin birincisi, sizde Marks'ın Birincisi Departmanı olarak nitelenen, üretim malları veya sermaye malları üreten departman üzerinde. Oraya yükleniyorsunuz, ağır sanayiye yükleniyorsunuz, orada da teknolojinin en ileri olduğu sektörlere yükleniyorsunuz ve en hızlı büyümeyi oradan sağlıyorsunuz. Bunu yaparken fazla kaynağınız yok. İkinci Departmanı, yani tüketim mallarını, yani hizmetleri, yani kentleşmeyi ve birçok şeyi ihmal ediyorsunuz. Bu, doğal kaynakları bol bir ekonomide, yani insan gücü bol, sermayesi kıt bir ekonomide, herkesin aklına yatan bir strateji. Bu artık

klasikleşmiş bir modernizasyon örneği. Japonlar da aşağı yukarı böyle yapmışlardır ve birçok ülke bunu benimsemiştir. 1950'lerde hele sömür-
gelikten kurtulan ülkeler, "Keşke biz de böylesini yapabilsek", dediler.
Hindistan büyük bir laboratuvar oldu.

Bunun sınırları nerede? Yani sistemin diğer özellikleri bir yana, bu işin sınırlarına ne zaman gelindi? Batı verilerine göre, işin sınırlarına 1940'da gelinmemiş durumda. Çünkü 1928-1940 arası daha hızlı bir gelişme var. Fakat 1960'dan sonra sistemde bir yavaşlama var. Birden yavaşlamıyor. Yavaş yavaş, daha yavaş. Sistem yavaşladığı zaman aynı büyümeyi sağlamak için daha fazla yatırım yapmak zorunda kalıyoruz. Böylece yatırım oranları yükseliyor. Vaktiyle yüzde 10 yatırımla yüzde 8 büyüme sağlanırken, şimdi yüzde 20 yatırımla yüzde 8 büyüme sağlanabiliyorsunuz ve böylece yatırımlar G.S.M.H.'nin 1/3 üne kadar ulaşıyor. Yani toplam hasılanın 1/3 ünü yatırıma ayırıyorsunuz. Niçin? Artık yüzde 5 lik bir büyüme, ya da yüzde 3 lük bir büyüme sağlamak için. 1960 lardan beri sistem bu sıkıntıda demektir.

Tabii beklenen şu olabilirdi: Bir, insanların katılımını arttırabil-
mek için istihdamı arttırmak. Onu yapabiliyoruz zaten. 1926'dan beri
tarımı kollektifleştirdiniz, insanlar kentlere geldi, istihdam arttı. Katı-
lım arttı. Yani kadın erkek işçilerin üretim dünyasına katılımı arttı.
Herkes emekçi oldu. Herkes üretimi arttırmak için seferber oldu ve ge-
leşmenin büyük kısmını da bunların üretime katılması arttırdı. Fakat
artık 1960'lara geldikten sonra bunların daha çok katılması işi çözmü-
yor. Niçin? Tarımınızı da geliştirmek zorunda kalıyorsunuz ve tarımda
işçi kıtlığı baş gösteriyor. O zaman bu işçi kıtlığı sanayide de baş göster-
meye başlıyor.

Bu noktada bekleyeceğimiz tek şey vardır. Artık verimliliği (prodük-
tiviteyi) arttırabilirseniz, büyümeyi hızlandırabilirsiniz. Bu olgun bir
ekonominin de işaretidir. Bir ekonomi, büyüme hızını artık prodüktivite
artışları sayesinde gerçekleştirebiliyorsa, o ekonomi olgun bir ekono-
mi haline gelmiş demektir. Yoksa filanca veya falanca malı ürettiği için
değildir. Bana öyle geliyor ki, problem burada düğümlenmiştir. Okudu-
ğum kaynaklar bana bu hissi veriyor: 1970'lerden sonra prodüktivite ar-
tışları gerçekleştirilemiyor. Prodüktivite artmıyor, hattâ 1980'lerden
sonra azalmaya başlıyor. Yoksa büyüme hızlarının zaman içinde düş-
mesi olgun ekonomilerde de rastlanan bir şey. Yani Batı'nın ekonomile-
rinde de, özellikle 1970'den sonra büyüme hızları düşmüştür. Normal

yüzde 3 - yüzde 4 lük hızlarla devam ederler. Alman ekonomisi için yüzde 3 - yüzde 5 iyi bir hızdır. Onlar yüzde 1 lik fiyat artışıyla yaşarlar ve dünyaya 350 milyar dolarlık ihracat yaparlar.

Fakat siz verimliliği arttıramadığınız zaman, artık Birinci Departmana tahsis edeceğiniz yatırımları da arttırabilmekte bir sınıra geliyorsunuz. Ondan öteye arttırmak mümkün değildir. Dolayısıyla, merak ettiğim nokta şu: Bu teşhis 1980'lerin ortasında konmuşa benziyor. Hatırladığım, Gorbacov, hangi yıl bilmiyorum ama, 85-86 olmalı, o zaman demişti ki, "Bize yüzde 3 lük bir büyüme hızı yetmez. Bize en az yüzde 4 lük bir büyüme hızı lâzım". Dolayısıyla, ekstansif büyümeden, entansif diyebileceğimiz derinliğine bir büyümeye geçmek için, sizlerin bir model veya çalışmamız var mı bu değişiklikleri isterken? Böyle bir şey geliştirildi mi? Çünkü bu olmadan, yani büyüme sorunu halledilmeden, sistemde değişiklik önerisi getirmek, korkarım ki dayanaksız kalabilir. Büyüme sorunu çözüme bağlanmadan iş dayanamaz kalabilir.

Bunu şunun için de söylüyorum. Çok aşıkâr ki Birinci Departman, yani sanayi malları üreten kesim (ağır sanayi, makine vs.) üretimi artırır. Ama aynı üretim artışlarını, bize yüksek büyüme hızını verecek üretim artışlarını, ne bileyim, tüketim malları sanayilerine yüklediğimiz zaman, hizmet sektörlerine yüklediğimiz zaman elde edebilecek miyiz? Yani bu güne kadar ihmal ettiğimiz sanayilere, sektörlerle yüklediğimiz zaman elde edebilecek miyiz? Elde edemezsek, toplumu istikrarlı tutabilmek için gerekli büyüme hızının altında kalma tehlikesi var. Bu sorun, gerek sizin (Şatalin'in) hazırladığınız planda, gerek daha önce, gerek daha sonra nasıl düşünülüyor, bunu merak ediyorum. Çünkü sistem yarın, ister bir planlamaya dayansın, ister bir piyasa sistemi olsun, mutlaka büyüme sorununu, "Hangi sektörlerle yönelelim", diye, halletmek zorunda kalacaktır. Üzerinde duracağım birinci nokta buydu. Birkaç cümleyle ikinci noktayı da dile getirmeye çalışacağım.

Sovyetler Birliği çok büyük bir ülke. Çap, nüfus itibarıyla büyük bir ülke. Sınai üretiminde, hasıla yapısında da (istatistiklerle baktığımız zaman) belli bir olgunluğa erişmiş bir ülke. Yalnız bazı tuhafıklar var. Meselâ, böyle bir ülkenin sanayi malı ihraç etmesi lazım. Halbuki ülkenin ihracatı enerjiden geliyor, doğal kaynaklardan geliyor. Demek ki, ülke dünya pazarlarına 50 yıllık üretim çabasının sonunda ürettiği mallarla, bu bilgiyle çıkabilecek durumda değil. Ama bir doğal gazcı olarak çıkıyor. İktisatçıların Hollanda hastalığı dedikleri bir şey vardır: Esas

kuvvetinizle ortaya çıkacakken, ondan çok daha hafif bir şeyle ortaya çıkıyorsunuz. Hollanda'nın vaktiyle başına geldiği için, denizde doğal gaz veya petrol (yani, hammadde) bulup imalât sanayiini ihmal etmek ve bunun ekonomideki yansımalarına katlanmak zorunda kaldığı için, o günden bugüne literatürde bilinen bir şeydir. Ama Sovyetler Birliği, Hollanda hastalığına tutulamayacak kadar da büyük bir ülke. Toplam G.S.M.H. bakımından Amerika'dan sonra ikinci büyük ülke. Batı kaynaklı bilgilere göre, Amerika'nın aşağı yukarı yarısı kadar Sovyet G.S.M.H. sı.

Şimdi, böyle bir ülkenin stabilizasyon sorunu (buna "geçiş" diyelim isterseniz.) yani, bir piyasa ekonomisine geçişi içinde karşılaştığı stabilizasyon sorunu da bazı özellikler taşıyacaktır. Burada iki seçenek var gibi hissediyorum. Bunlardan birincisi: eğer başta işaret ettiğim gibi, Sovyetlerin zenginler klübüne üye olması esas amaç idiyse ve hâlâ öyleyse, o zaman bu stabilizasyon sorunu bir başka sisteme geçiş sorunudur. O arada belirecek uyumsuzlukları, istikrarsızlıkları giderecek kaynağı toplama işidir ki, bu gelişmiş Batı'lı ülkelerle konuşarak, onların toplantılarına katılarak halledilecektir. Yani, Batı'lı ülkeler diyeceklerdir ki, "Sen de bizdensin, senin sorunlarını fazla gürültü patırdı olmadan çözeceğiz. Hep beraber çözeceğiz", diyeceklerdir. Bu, Sovyetlerin olgun ekonomi aşamasına geldiğinin de teslimidir, kabulüdür.

İkinci yol ise, Sovyetlere bir tür gelişmekte olan ülke muamelesi yapmaktır. Bu da, "Buyrun Dünya Bankasından, IMF den geçin," demektir. Yani, "Bizim niyetimizi sizin ağızınızdan duyalım. Buyrun, dünyanın çeşitli ülkelerine, Meksika, Brezilya, Arjantin, Türkiye gibi ülkelere yaptığımız muameleyi yapalım size. Bununla da kaynak bulmak kabildir," derler. Ama, öyle sanıyorum ki Sovyetler Birliği bir gelişmekte olan ülke muamelesi göremeyecek kadar olgun bir ülke durumuna gelmiştir. Ekonomik yapısında belirttiğim tuhafıklar olmakla birlikte, bu muameleyi göremeyecek kadar olgun bir ülke konumuna gelmiştir. Dolayısıyla, burada iş politik bir çözümde düğümленir gibi görünüyor. Stabilizasyon nasıl halledilecek? Yani, Sovyetler Birliği bu kaynağı nasıl bulacak?

Biraz önce Prof. Kazgan'ın belirttiği gibi, Gorbacov Oslo'da, Nobel ödülünde yaptığı konuşmada, Sovyetler'in 5 yıl için 200-250 milyar dolarlık kaynağa ihtiyaç duyduğunu dile getirdi. Bu, yılda 50 milyar dolar demektir. Fena bir miktar değildir. Çünkü Amerika'ya yıllık sermaye

girişi 100 milyar dolayında olduğuna göre, yani bütün piyasa ekonomisinin global fonlarını kullanarak Amerika'nın dış ticaret açığına, hatta bütçe açığına katkı yapmak üzere giren miktar 100 milyar dolar olduğuna göre, Sovyetler Birliği için 50 milyar dolar hiç fena değildir. Ama Amerika'ya akan fonlarla, Sovyetler'e akacak fonların kaynağı, kökeni birbirinden farklılaşacaktır. Dolayısıyla, iş yine politik çözüme dayanacaktır. Batı'nın olgun ekonomileri de, işaret etmem lâzım ki, 1970'lerin ortalarında bir sıkışma dönemine girmişlerdir. Tıpkı Sovyet ekonomisinin teknolojik veya strüktürel olarak sıkışması gibi, onlar da sıkışmışlardır. Çünkü İkinci sanayii devrimi denen şey, veya "Fordizm", 1970'lerde artık sınırlarına gelmişti. Fakat Batılı ülkeler bunu 1970'lerdeki ilk petrol krizinden sonra kendi aralarında bir konuşma mekanizması kurarak aştılar. Yani, zengin ülkeler hiçbir zaman IMF'ye gitmezler. Zengin ülke, zengin ülkelerle konuşarak bu stabilizasyon işini halleder. 1970'lerde İngiltere ve İtalya, usulen IMF'ye gittiler. Usulen IMF ile "Stand by" anlaşması imzaladılar. Ama ikisi de "Stand by" anlaşmasına uymadı. Yine, ikisi de sorunlarını zenginler arasında konuşarak aştılar. Onun için, dünyada olgun bir ülkenin IMF'den geçmesi diye bir şey bu güne kadar söz konusu olmamıştır. Demek istediğim, Sovyetler Birliği'nin bugün nereye doğru yol almak istediği tuhaf bir şekilde daha belirgin bir hale gelmiş görülüyor. Fakat buna karşılık Batı'nın Sovyetlerden isteklerini henüz öğrenmemiş durumdayız. Tabii, Gorbaçov'un bugünlerde Londra'ya gidişi, bundan sonra da bütün Yediler toplantılarına katılacağı anlamına gelmez. Çünkü o toplantının yapıldığı odanın yanındaki odaya gidiyor Gorbaçov. Yani o odadan, "Buyurun bizim odaya", diyecekler. Fakat bu sürekli olarak bu toplantıların doğal üyesi olacağı anlamına gelmiyor.

Demek ki bütün göstergeler öyle gösteriyor ki, Sovyetler'deki politik çözümler şimdilik Batı tarafından bir şekilde koşullara bağlanmak isteniyor. IMF'nin koşullu yardım dediği bir şey vardır. "Conditionality". Yani "şunu, şunu, şunu yaparsan sana para veririm". Dolayısıyla, Sovyetler Birliği için "Conditionality", yani koşullu çözüm, ekonomik değil de, biraz politik bir koşullu çözüme benzemektedir. Bunu hissettiriyor. Acaba Prof. Şatalin bu konuda da bir şey söylemek ister mi? Yoksa bu konu henüz çözülmemiş bir konu olduğu için bu konuya girmeyelim mi? Beni böyle düşünmeye yöneltten bir şey de şudur: Yine Batı kaynaklarına baktım. IMF'ye gitmek için Sovyetler'in ekonomik büyüklükleri, yani bütçe açığı, dış borç servisi, cari işlemler açığı, dış ticaret açığı vs. na-

sıl görülüyor? 1990 sonuna kadar bunlar iyi görünüyor. Yani, böyle bir ülkenin mutlaka IMF'ye gitmesi gerekemeyebilir. 1990 yılına ait G.S.M.H. da yüzde 10'luk bir düşüş tahmini var. Ama bütçe açığını kapatma çabası da var. Cari işlemleri aşağı yukarı başabaş görünüyor. Yani böyle bir ülke mutlaka IMF'ye gitmeyebilir, kendi çözebilir. Böyle bir ülke sıkıntıda, böyle bir ülke geçiş dönemine girdiği için, nisbi fiyatları yeniden ayarlamak zorunda kalmış ve fiyatları yükselmiştir. Bu enflasyon getirmiştir, bu enflasyon ücret artışlarını körüklemiştir. Verimlilik artışları olmadan ücret artışları enflasyonu yeniden beslemiştir. Böylece, "bu enflasyonu nasıl halledeceğiz?" sorunu ortaya çıkmıştır.

Ama bu sorun sizin IMF'ye gitmeniz için, IMF'nin "Conditionality" sini imzalamanız için bana çok şart gibi görünmüyor. Tabii Sovyet uzmanı filân olmadığım için kesin konuşamam. Önemli bir nokta: Enflasyon içinde politik deneyim yapmak zorlaşır. Enflasyonla piyasa ekonomisi işlemez. Mesela Türkiye ekonomisini biliyor musunuz, Prof. Şatalin, bilmiyorum. Ama son üç yıldır yüzde 60 enflasyon platosuna oturdu Türkiye ekonomisi, yüzde 60 dan aşağı inmiyor. Piyasa fiyat sinyalleriyle işler, fiyatlar yüzde 60 arttığı zaman doğruyu göstermezler. Yanlış sinyal verirler. Yüzde 60'lık bir ortamda yeşil, yeşil değildir, bazı yeşiller kırmızıdır. Onun için, düşük fiyatlarda, yani yüzde 0 ile yüzde 10 arasında değişen fiyatlarda piyasa ekonomileri işliyor bugün dünyada, yüzde 60 düzeyinde birçok sorunlar çıkarıyor ve işlemiyor. Yüzde 60 düzeyinde çok partili hayat da çok istikrarlı olmuyor. Politik deneyim yapmak zorlaşıyor, katılıklar artıyor, talepler artıyor. Sovyetler'de 200 dil konuşuluyor aşağı yukarı değil mi? Çeşitli milliyetler var. Bunlar gelişmişlik düzeyleri bakımından da birbirlerinden çok farklı tabii. Ve şimdi burada, yeniden milliyetçilik çıkıyor ortaya. 200 ayrı grubun milliyetçiliği herhalde 19. yüzyılın ilerici milliyetçiliği değildir (Burada "ilerici"yi toplumu geliştirme ve dünya ile bütünleşme anlamında söylüyorum). Bunların hepsi, "Dünya ile bütünleşelim", demek istemeyebilirler. Onun için, bu ortamın nasıl aşılacağı sadece Sovyetler Birliği'nde değil, herhalde biraz da dış dünya ile görüşülerek halledilecektir. Çünkü istikrar (stabilizasyon) sorununu çözmek hem iç destekle, hem dış destekle, ikisiyle birlikte olabiliyor. Sadece dış destekle olmuyor. Sadece iç destekle de olmuyor. Bu karmaşık bir sorun. Tabii bu sorunun yarımını da merak ediyorum. Tekrar fırsat olur da buraya yeniden gelerseniz bunları da konuşuruz. Teşekkür ederim.

Prof. Dr. Stanislav ŞATALIN

Soruları cevaplamaya geçmeden önce meslekdaşlarımın konuşmalarıyla ilgili düşüncelerimi aktarmak isterim.

Şunu söylemeliyim ki, konuşmacı meslekdaşlarımın hepsi ve tek tek herbiri çok doğru, profesyonelce ve dostça bir dille ülkemizde ekonomik ve politik değişikliklere yol açan problemlerin üzerinde durdu ve ben bu yüzden uzun uzun yorumlara girmeyeceğim. Sadece size daha ilginç geleceğini umduğum bazı konular üzerinde biraz daha durmak istiyorum. Hattâ bu yüzden tek tek şahısların konuşmalarına gönderme yapmadan, genel bir yaklaşımda bulunacağım.

Üzerinde durulan konulardan biri şuydu: Ülkemizde meydana gelen bu gelişmeler bizzat ekonomik sistemin verimsiz olmasından kaynaklanmakta ve ekonomi geliştikçe bu durum daha net olarak ortaya çıkmaktadır. Arkadaşlarımın konuşmalarında, bizim bunu daha önce anlayabileceğimiz, vakit kaybettiğimiz, durumumuzu daha da güçleştirerek kendimizi çok daha zor bir duruma soktuğumuz belirtildi. Ben ilkesel olarak şunu söylemek isterim. Ekonomimizin bugünkü durumunun sosyalist planlı ekonominin kriziyle bağlı olduğu tezi şüphesiz doğrudur. Ve bu benim için bir çıkış noktasıdır. Bu durumun stratejik nedenini oluşturan şudur: Uzun süre varolan sistem bizi yavaş yavaş bugün bulduğumuz noktaya getirmek zorundaydı.

Burada söylenen şu sözlere tamamıyla katılıyorum: "Ekonomi ne kadar karmaşıklaşırsa, merkezi planlama sisteminin yardımıyla bu ekonomiyi başarılı bir şekilde yönetmek o kadar zorlaşmaktadır". Bu çok gerçekçi ve doğru bir değerlendirmedir. Ekonominin görece basit olduğu, ülkenin zenginliğini gayrisafî milli hasıla, çelik, petrol, gaz üretim hacmi gibi göstergelerle ölçtüğümüz, ihtiyaçların böylesine karma-

şık olmadığı, üretilen mal çeşidinin çok fazla olmadığı dönemlerde planlı ekonomi sistemi gerçekten de şu veya bu ölçüde etkin olarak kaynakların dağıtımını kontrol edebilir. Ancak ekonomi karmaşıklaştı. Bu çok doğru bir çıkarımdır. Ben de tamamıyla katılıyorum.

İkinci meseleye de konuşmacıların hepsi çok doğru değindiler. Bugün varolan sistemde emek üretkenliğini artırmak için çok az motive ve stimüle edici unsur vardır. Maalesef bana yalnızca bu saptamaya katılmak ve bu sorunun bizim bundan sonraki gelişmemizin belki de en önemli sorunu olduğunu söylemekten başka bir şey kalmıyor. Motivasyon mekanizmasının, ekonomik teşviklerin ve karar alabilmek için gerekli ekonomik bağımsızlıkların olmaması yüzünden teknolojik, yapısal ve halkın yaşam düzeyi açısından biz gelişmiş ülkelerden gittikçe daha fazla geri kaldık. Bu bir gerçek. Benim de buna katılmamam mümkün değil. Ve sanıyorum ki bizim başka tipte bir ekonomik sisteme geçme konusundaki kararlılığımız da bununla açıklanabilir. Bu elbette yeni tipte bir politik sisteme geçmeyi de öngörmektedir. Bizim emek üretkenliğini artırmak, kaynakları verimli olarak kullanmak için güçlü bir teşvik mekanizması kurmamız gerekmektedir. Bu konuyla ilgili bütün kademelerde; hem tepede, hem tabanda, hem işadamları hem işçiler düzeyinde, kısacası her alanda lüzumlu kararları almamız lazımdır. Bu çok doğru bir şey. Eğer biz, ekonomik mekanizmaya karşı tavrımızı kökten değiştirmesek ve onun rolünü yükseltmesek hiçbir zaman ekonomik krizden çıkamayız. Yani bu saptama doğrudur ve ben sonuna kadar katılıyorum.

Bir nebze de ekonomimizin yapısı ve yatırımlar üzerinde durmak istiyorum. Ben bu konuda da daha önce uzun uzun konuştum. Gerçekten de oldukça uzun bir süre bizde yatırımların büyük bölümü ağır sanayiye, madencilige yapılmış ve bizim gibi fakir bir ülke için dev kaynaklar askersel sanayi kompleksine ve savunma harcamalarına yöneltilmiştir. Bu belli bir ideolojiyle, emperyalist düşünceyle bağlıdır. Biz kendimizi büyük bir emperyalist devlet olarak görüp, kendimizi çok kuvvetli göstermek istiyorduk. Bu yüzden, belki de bu türden güçlerin kriterleri bizim gelişmemizin temel kriterleri olmuştur. İnsanların yaşam düzeyi, onların ihtiyaçlarının karşılanması değil, özellikle ülkenin askerî-ekonomik yüzünü sergilemek, kararlarını planlı sosyalist ekonomi denilen sistem içinde alan bizim yönetimimizin davranışlarındaki temel güdülerden biri olmuştur. Eğer biz yatırım politikamızı kökten değiştirmesek, (ki bunu da pazar ekonomisine geçmeden yapamayız) eğer biz as-

kersel sanayi kompleksinin yapısını kökten değiştirmesek ve savunma harcamalarını kısalmazsak, devlet bütçesindeki dev açığı kapatamazsak ekonomik krizden çıkmamız, normal ekonomik gelişimi sağlanamamız ve hepsinden önce halkın yaşam seviyesini yükseltmemiz mümkün olmaz. Ben bu düşünceye katılıyorum ve hazırladığım programlarda ve 500 Gün Programı'nda da ve şimdi hazırladığım programda da daha konstrüktif yaklaşabilmek için tüm bu noktaları gözönüne aldım ve alıyorum. Ben konuyla ilgili olarak söylediklerinizi bir eleştiri olarak değil, dostça bir tavsiye olarak görüp kabulleniyorum.

İkinci olarak burada yabancı yardımdan, 7'lerden bahsedildi. Bu karmaşık bir sorun. Konu üzerinde pek çok yerde pek çok şey konuşuluyor. Özellikle son günlerde bizim Yediler grubuyla, Dünya Bankası, IMF, Avrupa Bankası ve OECD ile ilişkilerimiz yoğun olarak gündeme geldi. Bu sorunun temelinde yatan, yapılacak yardımın en etkin biçimde nasıl kullanılacağıydı. Ve tabii bu yardımın gelip gelmeyeceği ve bu yardımın gelmesi için ne yapılması gerektiği soruları daha önceliklidir. Bu sabah katıldığım bir toplantıda, çok yerinde bir fikir ortaya atıldı. Eğer böyle bir yardım alınrsa, bu yardım Finlandiya, Türkiye gibi ülkeleri de olumlu olarak etkilemelidir. Yani bizim ekonomik, politik istikrarımızın artması, komşularımızı da etkilemeli, mesela Finlandiya ve Türkiye de bu durumdan bir istikrar unsuru olarak yararlanmalıdırlar.

Gelelim yardımın miktarına. Türkiye'de bulunduğum sürece beş ayı miktardan bahsedildiğini duydum. 100 milyar dolar, 200 milyar dolar, 250 milyar dolar, 350 milyar dolar ve bu sabah birisi 550 milyar dolardan bahsetti. Yani Türkiye'de bulunduğum süre zarfında beklediğimiz gerçek yardım miktarının ne olduğu konusunda bayağı şüpheye düştüm!

Bizim Yedilerle yürüttüğümüz görüşmeleri yorumlamam, řu an için çok zor. Zira açık söylemek gerekirse ben Devlet Başkanımızın İngiltere'ye götüreceği ekonomik ve politik öneriler paketini görmedim. Evet görmedim. İngiltere'de, benim 500 Gün Programını birlikte hazırladığım yardımcılarımdan Grigoriy Yevlinskiy bulundu. Kendisi de Harvard'da bir plan üzerinde çalıştı. Bildiğim kadarıyla bu planı Bush'a sundular. Ancak gerçek durum nedir? Bize inanmaları için ülkemiz tarafından ne önerilmektedir? Yardımın garantisi nedir? Miktarı nedir? Açık söyleyeyim, bilmiyorum. Çünkü ben bu çalışmaya şimdilik katılmıyorum. Zira birkaç ay önce gerek ekonomik, gerekse politik açıdan Dev-

let Başkanımızla örgütsel ve düşünsel ayrılık içersine girdik. Tabii şimdi onun ve SSCB'nin yenilenmesi doğrultusundaki çabaları, Dokuz artı bir deklarasyonu, Yedilerle yapılan ciddi görüşmeleri selamlıyorum. Çünkü bunlar benim için Gorbaçov'un gerçekten radikal ekonomik reformlara yöneldiğinin ve varolan ekonomik sistemi ilkesel olarak değiştirmek istediğinin göstergeleridir.

Şunu çok iyi anlıyorum ki, Batı yalnızca kara gözlerimizin hatırına bize yardım etmez. Bu açık bir şey. Bu yüzden bu konu üzerinde daha fazla durmadan son bir şey söylemek istiyorum. Bence bütün yardımı krediyle özdeşleştirmek doğru değil. Bu krediyi eğer Batıdan alırsak, bunu doğru ve etkin kullanabilmek için pek çok şey yapmak zorundayız. Temelde pazar ekonomisinin altyapısını hazırlamalıyız, fiziki altyapının, yani yolların, telekomünikasyonun vs. hazırlanması için büyük bir çaba sarfetmemiz gerekmektedir. Ancak tüm bunları yerine getirerek alma ihtimalimizin olduğu bu kredileri etkin bir şekilde değerlendirebiliriz.

Bence şu anda yardımın en etkili biçimlerinden biri Batı'nın doğrudan sermaye yatırımlarıdır. Bir kez daha tekrarlayayım, Batı derken kastettiğim, pazar ekonomisi, hür teşebbüs temelinde çalışan ülkeleri kastediyorum. Bence ancak bu durumda kredilerin doğru şekilde kullanılabileceğini hesaplayabiliriz.

Öyle sanıyorum ki, eğer biz şimdi batılı yatırımcılara politik, hukuksal ve diğer garantileri sağladığımızı kanıtlayabilirsek ve eğer biz vaadlerimizle değil, yasalarımızla ve pratiğimizle batılı yatırımcılar için en uygun teşvik rejimini oluşturmaya çalıştığımızı kanıtlarsak, bu durumda yapılacak direkt sermaye yatırımları çok yararlı olurdu. Şu anda varolan ortak işletmeler gibi. Eğer sistem radikal biçimde değişmeye başlarsa, bu takdirde halihazırda varolan, oldukça sağlıklı, yararsız bir niteliğe sahip olan ve henüz çok küçük işlerle uğraşan ortak işletmeler çok daha değişik konumlara gelirler. Şu anda bunların ciddi başarıları yoktur. Tabii, her şeye rağmen bizler bunların da yardımıyla pazarın ne olduğunu öğreniyor, tecrübe ediniyor ve bir anlamda eğitim görüyoruz. Bu da çok önemli. Eğer biz pazarın oluşturulması, Batıya yapacakları yardımın ve girişilecek işbirliğinin karşılıklı olarak yarar sağlayacağını garanti edecek bir ekonomik-politik sistemin kurulması yoluyla gidersek, direkt yatırımlar ve ortak işletmeler gerçekten de verimli olacaklardır.

Ben tek taraflı yardıma inanmıyorum. Ben ekonomistim ve duygusal bir insan olsam da tek taraflı bir yardımın ancak karşılıklı çıkar söz konusuysa ve işbirliği, gülümsemeler, politik bildiriler, kara gözlerin hatırı üzerine değil, sağlam bir ekonomik temelde yükseliyorsa ve yarar, her iki tarafça da, yani yardımı alan tarafından da, veren tarafından da görüldüğünde söz konusu olabilir. İşte ancak bu, böylesi bir yardımın garantisidir.

Bir yardım türü daha var değinmek istediğim. Bundan daha az bahsedildi ama sanırım daha az bilindiğinden değil, zaman yetersizliğinden olsa gerek bu durum. Kastettiğim entellektüel yardım.

Dünyanın küçük bir kopyasına benzeyen ülkemizde -ülkede neredeyse dünya üzerinde yaşayan tüm halklar mevcuttur, bütün dinler bulunmaktadır, farklı kültürler, farklı mantalitelere, özel mülkiyete, devlet mülkiyetine farklı yaklaşımlar söz konusudur- farklılıkları hesaba katmazsak işimiz çok zor olacaktır. Bunun için ise bize gereken, örneğin, pazar ekonomisini bilen insanların -ama benim gibi kitaplardan, gazetelerden değil, şahsi tecrübeleriyle bilenlerin- bize yapacakları yardım bazen kredi şeklindeki yardımlardan bile önemli hale gelmektedir. Tabii ki kredi yardımının önemini küçümsemiyorum. Ancak çok güzel bir atasözü var, sanırım Doğululara ait. "Eğer sana ekmek verirsem, karnımı bir gün için doyurmuş olurum. Eğer sana buğday ekmesini öğretirsem, tüm ömrün boyunca".

İşte yardımdan bahsettiğimizde bence iş âleminde bulunan, döviz operasyonlarını, bütçe politikalarını, vergileri, para politikalarını, istihdamı, ekolojiyi, konversiyon konularını bilen ve bize şu veya bu tür yardımı en etkin şekilde hangi alanda ve hangi koşullarda kullanabileceğimizi söyleyecek insanlar gerekli.

Bir kez daha tekrarlıyorum. Farklı halk kesimlerinin ve tabandan en tepeye farklı düzeylerde alınan kararların mantalitesi öylesinedir ki, pazar hakkındaki tasavvurumuzun kolhoz pazarından öteye geçmediğini göstermektedir. İşte bu yüzden, bence bize böylesi yardımlar her durumda lüzumlu olacaktır.

Şimdi biraz hassas bir soruna değinmek istiyorum. Burada, Gorbaçov'un kimi güçlerin elinde esir gibi kalarak ileriye doğru gidemediği belirtildi. Bence bu, en hafif deyimle, yeterince doğru olmayan bir durum değerlendirmesidir. Gorbaçov bazı güçlerin -ordu, KGB, parti aparatı v.s.- elinde bir âlet değildir. Tüm bu kesimler ona baskı yapıyorlar, el-

bette. Ancak Gorbaçov güçlü bir iktidara ve büyük bir seçim hürriyetine sahiptir. Ve üstelik halkın çok geniş kesimleri onu desteklemektedir. Rusya'daki son seçimler bunu göstermiştir. Radikal ekonomik dönüşümlerin başında olabilmesi için Gorbaçov'un elinde büyük olanaklar var. Yani onun esir olduğunu söylemek meseleyi gereğinden fazla basitleştirmek olur.

Eğer o esir olsaydı, ben ona şahsen açık mektup yazıp kimi taleplerde bulunmazdım. Eğer özgür iradeye sahip olmadığını ve yaptığı her şeyin kendisine dikte edildiğini düşünseydim, herhaldede onu başka bir yoldan gitmesi için ikna etmeye çalışmazdım. Çünkü bir esiri veya köleyi, bir şeyi yapmaya ikna etmek komiktir.

Yani Gorbaçov'un ordu, KGB veya partinin elinde esir olduğu değerlendirilmesi belli bir doğrudan, yani bu güçlerin ona baskı yaptığı doğrusundan yola çıkmakla birlikte, onun önünde daha pek çok seçenek olduğunu ve ülkemizin hangi yoldan gideceğinin pek çok yönden ona bağlı olduğunu, -yani radikal reformlar yolundan mı gidecek yoksa yerinde mi sayacak?- hesaba katmamaktadır.

Bence toplumumuz öyle bir durumda ki; geri dönüş imkânsız. Ayrıca, Başkanımız akıllı ve dogmatik düşünmeyen bir insan. O, bu durumu çok iyi anlıyor. Üstelik Yeltsin'in seçilmesinden ve Moskova ve Leningrad belediye başkanlarının zaferlerinden sonra toplumumuzda kararlı bir şekilde radikal reformların yapılmasından yana güçler, bu reformlara direnenlerden çok daha güçlü duruma geldiler. Buna kuvvetle inanıyorum.

Ciddi değerlendirme isteyen bir sorun daha var. Enformasyon sorunu. Meslekdaşım, Türkiye'de SSCB ile ilgili ciddi çok az incelemenin olduğunu söyledi. Evet, bu doğru. Üstelik ben bir şey daha eklemek istiyorum. Bizdeki resmi istatistik organları vicdansızca yalan söylüyorlar ki, ben bunu defalarca Gorbaçov'a da söyledim. Bunlar halkı kandırıyorlar. Kesinlikle doğru olmayan bilgi veriyorlar. Her zaman da böyle yapmışlardır. Gerek ulusal gelirin artış hızları hakkında, gerek yaşam düzeyinin yükselme hızları hakkında, gerek ulusal gelirin hacmi hakkında, gerekse de bunun ABD'ninkine oranı hakkında.

Ben Devlet İstatistik Komitesi'nin yayınladığı kitapta tarım ürünleri hacmimizin ABD'ninkinin % 90'ına eşit olduğunu okuduğumda, kendi kendime "Ya?" diyorum, "Çok iyi olurdu tabii böyle olsaydı... ve biz o kadar ürünü nereye koyacağımızı bilemezdik". Ya da Devlet İstatistik

Komitesi bana SSCB'de kişi başına düşen et tüketiminin 65 kg. olduğunu söyleyince ben şöyle düşünüyorum: "Eğer bu doğru olsaydı biz politik tartışmalarla uğraşacağımıza birbirimize biftek atıyor olurduk. Çünkü bu et o kadar çok olurdu ki, koyacak yer bulamazdık." Bu anlamda, değerlendirmenizde haklısınız.

Ben size son olarak şunu söylemek istiyorum: Houston'da toplanan G-7'lerin görevlendirmesiyle Dünya Bankası, İMF, Avrupa Bankası ve OECD, SSCB'ye bir komisyon gönderdiler. Ve bu komisyona hemen hemen tüm enformasyon verildi (tümü değil; çünkü bizde hiçbir zaman tümünü vermezler). Ben bu komisyonla çok yakın ilişki içinde çalıştım. Burada kesinlikle iyi niyetli ve objektif davranan profesyonel insanlar olduğunu gördüm ve amaçları ülkede varolan durumun doğru analizini yapabilmektir. Belki biliyorsunuz şimdi bu çalışmalar üç cilt olarak basıldı.

5-7 Temmuz arası Moskova'da bu organizasyonların temsilcileriyle yeni bir çalışmam olacak. Gorbaçov G-7'lerle görüşecek ben ise küçük dördüyle, yani Dünya Bankası, İMF, Avrupa Bankası ve OECD temsilcileriyle görüşeceğim. 5-7 Temmuz arası Moskova'da basına kapalı, tamamıyla profesyonel böyle bir konferans düzenleyeceğiz. Hiç kimseye hiçbir şeyi dayatmadan, gerçekte neyin ne olduğuna bakıp ülkeyle ilgili verileri inceleyip, birlikte ne yapılabileceğini tartışacağız. Burada en ufak bir ideoloji veya politika olmayacak. Yalnızca hastanın hangi dertten muzdarip olduğunu, durumunun ne olduğunu ve tedavi için hangi reçetelerin önerildiğini bildiren profesyoneller olacak.

Gelin biz çizmeleri dikelim. Politikacılar ise bu çizmelerin yazın mı, kışın mı giyileceğine karar versinler. Eğer akıllıhırsa, kışın giyerler. Eğer değilse, kışın çıplak ayakla gezip yazın çizme giyerler. Ama çizme dikmeyi profesyonel ekonomistler öğretmelidir. Maalesef biz henüz kötü çizmeler yapıyoruz. Gerçek bu. Bu yüzden çoğunlukla, bırakın aralarında seçim yapmayı, ayağa giyecek çizme bile bulunmuyor.

Dış dünyaya açılmamız sayesinde tüm dünyada kabul edilen modern istatistik sistemlerine de yavaş yavaş geçmek durumunda kalacağız.

Biz şimdilik gayri safi milli hasılayı, ufak tefek yanlışlıklarla da olsa, Birleşmiş Milletlerin kabul ettiği hesaplama metodundan zaman zaman ayrılınsa da, hesaplamayı başarıyoruz. Bunun yanı sıra, şu anda ekonomimizdeki reel durumu bize gösterecek modern bir istatistik kur-

maya çalışıyoruz. Çeşitli ülkelerden, çeşitli enstitülerden uzmanlarla birlikte ortak incelemeler yaparak istatistikimizi iyileştirmek için gayret gösterilecektir.

Ben aktif sosyal-politik yaşama geçmeden önce bilimle uğraşıyordum. Matematik modellerini iyi bilirdim. Kaynakların optimal kullanım modelleri, ulusal ekonominin gelişim tahminleri modelleriyle uğraştım. Ve yalnız ben değil, pek çok kolektif ve kendine saygı duyan bilim grupları bizzat kendi istatistiklerine sahipti. Zira resmi istatistiğe hiç kimse inanmıyordu ve bu istatistikle çalışmak anlamsızdı. Bütün tahminler yanlış çıkardı. Yani biz bu alanda da yalnız Türkiye ile değil, pek çok ülkeyle ciddi bir işbirliğine gidebiliriz.

Burada Gorbaçov'un doğru yola çıkamadığı bildirildi. Evet doğru. Ne yapalım? Bunu kabul etmek gerek. Sadece Gorbaçov değil, malesef hiçbirimiz doğru yolu bulabilmiş değiliz. Yeri gelmişken belirteyim ki, son altı yıldır ülkede olup bitenden kendimi de kişisel olarak sorumlu tutuyorum. Zira akli başında bir insan, toplumsal konumu yüksek bir insan ve son bir buçuk yılda politik alanda mevki sahibi bir insan olarak benim de sorumluluğum var. Bu anlamda ben tüm sorumluluğu Gorbaçov'un, Yeltsin'in veya bazı muhafazakârların sırtına yıkamam ve kesinlikle hiçbir reklam amacı gütmenden ülkemde olup bitenlerden dolayı sorumluluk taşıdığımı bildiririm.

Bundan sonra üzerinde durmak istediğim konuya gelince, meslektaşım doğru söyledi. Gayri safi milli hasılanın artışının % 3,5 veya % 4 olması şimdi ciddi bir sorun değil. Temel sorun ekonomimizin nasıl bir strüktüre sahip olduğu, ekonomik büyümenin niteliğinin ne olduğu ve bizim bu büyüme hızlarının içini neyle doldurduğumuz. Eğer yine kötü makinalar, kötü metal ve benzeri kötü mamüllerse bunlar, böyle şeyler elbette artık kimseye lazım değil. Ve böylesine bir % 3,5 artış da kimseye lazım değil. Üstelik eğer biz bu artışın büyük bir kısmını yine birikim fonlarına, ağır sanayiye, orduya v.s. harcıyorsak, yani sonuçta üretim için üretim yapar hale gelip insanı ihmal ediyorsak, böylesine bir ekonomik sistem elbette kendi kendini yer-bitirir ve şüphesiz böyle bir sistemin geleceği olamaz. O yüzden bu, çok önemli bir sorundur. Yani, gelişmenin kriterleri nelerdir, gelişmeyi nasıl değerlendireceğiz? Söylediklerinizde haklısınız. Eğer biz bu ilkesel sorunları çözemsek, serbest pazar ekonomisine geçiş yollarının seçiminde ciddi yanlışlar yapmama olasılığımız çok azalır.

Bir mesele, daha doğrusu bir soru: SBKP'ye ne olacak? Herkes endişeleniyor. Elbette Türkiye'yi yakından ilgilendiriyor. Ben sizlerin endişesini anlıyorum. Elbette sizler bizim komşumuzsunuz. Ve herhalde yarı aç, yarı yoksul, üstelik büyük mü büyük ve elinde en modern bomba ve silahlar bulunan ve üstelik politik istikrarsızlık, merkezle cumhuriyetler arasında savaş vb. sorunlar yaşayan bir komşu istemezsiniz. Ben bunu çok iyi anlıyorum. Ben kendim korkuyorum zaten. Sovyetler Birliği'nde yaşayanlar da şunu çok iyi anlıyorlar: Bugün oyun oynamıyoruz. Hattâ 1920'li yıllardaki koşullarda kılıçların konuştuğu iç savaş oyunu da oynamıyoruz, ki ilkel silahlarla da olsa o zaman bile "halkın mutluluğu" için milyonlarca insan yokedildi. Biz şimdi çok daha değişik koşullardayız ve sorumsuzca davranıp Sovyetler Birliği'ni batırsak tüm dünyada barışı tehdit edeceğimizi anlamamaya hakkımız yok. Ve ben size açık yüreklilikle şunu söylüyorum. Eğer hepimiz birden delirmezsek böyle bir şeye kalkacak bir tek deli bile çıkmaz aramızdan. Yani sorunlarımızı birilerini askeri güçle tehdit ederek çözeceğini düşünen birinin çıkacağına inanmıyorum. Anlıyorum tabii. Böylesi görüşleri ortaya atanlar çıktı. Mesela "askeri olarak büyük ve güçlüyüz, hadi bize yardım edin yoksa karışmayız ha", şeklinde bir görüşü ben kişisel olarak ahlaksızlık olarak nitelendiriyorum. Ve her zaman bu tür görüşlere karşı savaşacağım. Zira her türden emperyalist, askerî, militarist eğilimleri biz kökünden kaldırmak zorundayız. Tabii eğer normal bir ülke olmak istiyorsak.

Bu konuya değinilmesi iyi oldu. Ancak şunu belirtmek istiyorum ki, Batı'da biraz olayı abartıyorlar. İç savaş beklentisi veya Batı ile savaş beklentisi abartılıdır. Böyle bir şey olmayacak. Üzerinde fazla durmaya bile gerek yok.

SBKP'ye gelince, ne olacak SBKP'ye? Göreceğiz. Şu anda SBKP yekpare halde değildir. SBKP aslında beş, altı belki de yedi ayrı parçadan oluşuyor. Her şey nasıl saydığımıza bağlı. Burada hesap bilenler hesaplasınlar. Eğer Rusya'nın % 60'ı oylarını partisiz Yeltsin'e verdiyse... Rusya'da on milyon komünist var. Bunların tabii aileleri de var. Eğer komünist bir ailenin 3 veya 3,5 kişiden oluştuğunu düşünürsek, demek ki 10'u 3,5 ile çarpacağız. ve 35 milyon elde ederiz. Demek ki partisiz Yeltsin'in komünistlerden ve onların ailelerinden de oy aldığı ortaya çıkıyor.

Ayrıca gericiler var. Özellikle Rusya, Komünist Partisinde. Bu bir gerçek. Ve bu gericilikle mücadele etmek lazım. Elbette medeni yöntem-

lerle. Bence 9 artı 1 deklarasyonu ve 7'lerle yapılan görüşmeler ve Rusya'da yeni devlet başkanının seçilmesinden sonra bu gerici güçler gerilecek, SBKP büyük bir ihtimalle bölünecektir. SBKP içinde çok sağlıklı, çok dürüst güçler vardır. Bu yüzden benim için SBKP savaşılmaması gereken bir ideolojik düşman değildir. Ben komünist ideolojiye karşıyım. Ben bu ideolojinin çerçevesinde ekonominin ciddi olarak iyileştirilebileceğine inanmıyorum. Her zaman söyledim ve söylüyorum: Komünistler hiçbir şekilde kovuşturulmamalıdır. Bu anlamsızdır. Barbarlıktır. Vandalizmdir. Ve birbirimizden öç almaya başlayarak, demokrasinin "de"si bile mümkün olamaz.

Bence partideki akıllı insanlar kısa bir süre içinde tarihi olarak doğru kararları alma sorumluluğunu gösterecek ve vicdanî görev duygularıyla ülkenin canlandırılmasına yardımcı olmaları gerektiğini anlayacaklardır. Bunun içinse en azından SBKP içindeki gerici güçlerden kopmak gerektiğini göreceklere. Sanırım bu gerici güçler hızla inişe geçeceklerdir. Bundan hiç şüphem yok.

İşsizlik sorunu en ciddi sorunlardan biri. Bizde ise hizmet sektörü hemen hiç gelişmemiş. Bu sektörde çok büyük bir istihdam olanağı var. Yollarımız yok, pek çok alt yapı hizmetleri geri kalmış durumda. Yapılması gereken pek çok iş var. Ancak burada çok doğru olarak belirtildiği gibi, şu anda var olan gizli işsizlik çok büyük. Ve şimdi biz pazar ekonomisine geçtiğimizde bu gizli işsizler işletmelerden çıkmak zorunda kalacaklardır. Fakat şöyle bir durum var. Çözmemiz gereken sorun çok, çok zor. Cennetten cehenneme nasıl gitmeli? Elbette kimse bunu istemez. Ancak bizim çözmemiz gereken sorun daha değişik. Nasıl etmeli de cehennemde daha derinlere gitmemeli? Yani artık şöyle ya da böyle oturup düşünmeli ve yavaş yavaş geri dönmeli, canlanmalıyız.

Bence ülkemizdeki toplumsal güçlerin büyük bir kısmı bu durumu anlamaya başladı ve biz artık normal, ayakları yere basan bir iyimserlikle ileriye bakabiliriz.

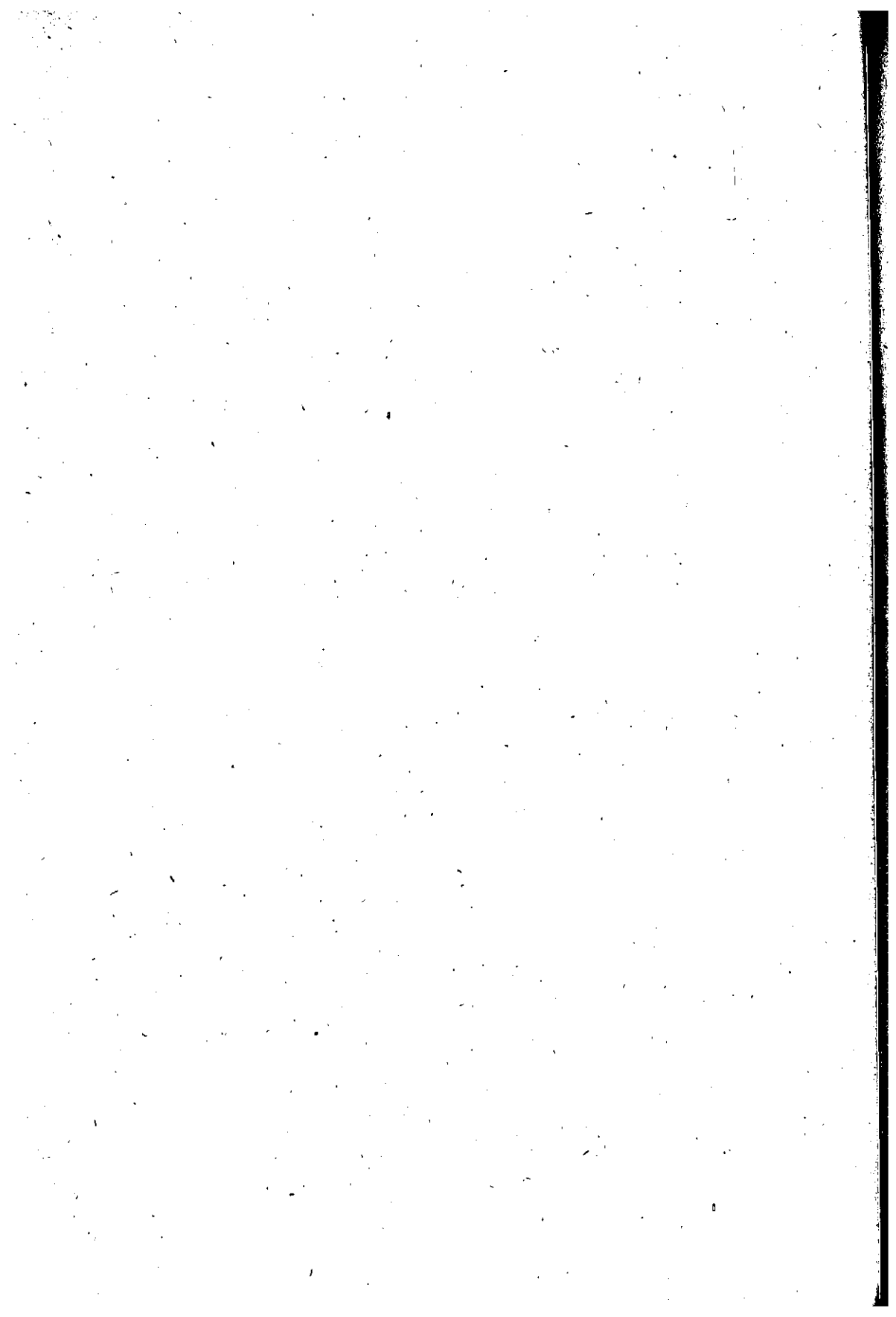
Ancak elbette teknolojik işsizlik olacaktır. Sübvansiyonları kaldırıp fiyat liberalizasyonuna gittiğimizde pek çok işletme kapanacaktır. Evet doğru söylediniz. Bu olacak. Ancak başka bir ekonomiye geçişin faturasını ödememiz gerekiyor. Mucize gerçekleştiremeyiz. Dünyanın hiçbir ülkesi bir ekonomik sistemden diğerine bunun faturasını ödemedi geçememiştir. Kayıplar kaçınılmazdır. Bütün mesele politikacıların, ekonomistlerin, sosyologların politologların bu geçişin faturasını minimize edecek yolları bulmak için gerekli çabayı göstermeleridir. Bu fatu-

ra her hâlükârda ödenecektir. Ancak gönül ister ki, bu en aza indirilsin.

Elbette her şeyden önce biz, çalışmayacak durumda olan insanları, emeklileri, malûlleri, çocukları, yaşlıları v.b. korumalıyız. Ve yine sürekli zarar eden ve sırf devlet sübvansiyonları sayesinde ayakta kalan işletmelerden ayrılmak zorunda kalan insanlara da yardım etmeliyiz. Özel bir program gerekecek. Biz bunu hazırlamaya başladık bile. Bu programın temel amacı işsizlikten doğan sorunları biraz olsun hafifletmek.

Ancak, bir noktaya daha değinmek istiyorum. 500 gün programının uygulamaya konulmasıyla en az 30-40 milyon insanın işsiz kalacağını iddia edenler, bence daha çok halkı pazar ekonomisinden soğutmak için işsizlik, emek sömürüsü gibi temaları abartarak, işleyerek korkutmaya çalışırlar. Yani kısacası bunu iddia edenler, lânetlemek ve çelme takmaktan başka bir şey bilmeyen politik şarlatanlardan başka bir şey değildirler. Halkın bir kesiminin desteğini aldıkları ise bir gerçektir ve buna göz yummak doğru olmaz. Yalnız, halk çok hızlı bir şekilde uyanıp doğruyu yanlıştan ayırt ediyor. 12 Haziran bunu bir kez daha gösterdi. Yalnız hâlâ halkın belli bir kesiminde duyumsamazlık var. Hattâ bu duyumsamazlık artıyor bile. Zira biz uzun bir süredir birbirimizin yüzüne tükürmekten, ideolojik hesaplaşmalardan ve tarihimizi sakın bir şekilde incelemek yerine karalamaktan başka bir şey yapmadığımız için "basit insanların" -eğer halktan böyle bahsetmek ayıp olmazsa- canına yetti bizim bütün bu sokak kavgalarımız. O yüzden şöyle diyorlar: "İster gidin, ister istediğinizi yapın, biz hiç bir şeye karışmıyoruz". Bu sosyal duyarsızlığın aşılması için gerçekçi adımlar atılmalı ve politikacılara gevezelikle uğraşmadığımızı, gerçekten başka bir sisteme geçtiğimizi ve bunu herkesten önce, korkutmaya çalıştıkları yoksul insanlar için yaptığımızı kanıtlamalıyız.

Mesela ben, SSCB'de pazar ekonomisine geçişin niteliğinin, pek çok açıdan, ne kadar milyonerin ortaya çıkacağına bağlı olduğunu söylüyorum. Ben SSCB'de normal milyonerlerin en çabuk şekilde ortaya çıkmasından yanayım. Şu anda varlar. Ancak onların çoğalması çok daha iyi olurdu. Eğer böyle olursa, bundan yalnızca zenginler değil, fakirler de kazanacaktır. Tüm normal toplumlarda olduğu gibi. Yorumlarımı bunlarla sınırlamak istiyorum. Daha fazla zamanınızı almayayım. Bir kez daha konuşmacı meslekdaşlarıma, yapıcı ve profesyonel yaklaşımları için teşekkür ederim.

SORULAR VE CEVAPLAR

Dr. Nejat F. ECZACIBAŞI — Şimdi de katılımcıların sorularına geçelim. Sayın Cenan Torunođlu'nun sorusuna cevap rica ediyorum.

Soru: *Merkezi plandan serbest piyasa ekonomisine geçtikten sonra, plan fikri tamamen bırakılacak mı, yoksa daha esnek, bölgesel nitelikte, yol gosterici bir plan dűőnűlűyor mu?*

Prof. Dr. Stanislav ŐATALIN — Daha önce bizde varolana plan demek oldukça zor bence. Çünkü bu ekonomiyi planlamak deđil, onunla alay etmektir. Dűnyanın bűtűn űlkelerinde, Tűrkiye'de de, Japonya'da da, Kore'de de, Fransa'da da, bildiđim kadarıyla, devlet çeŐitli dűzeylerde ekonomik yaŐama műdahale etmektedir. Bu anlamda planlar yapılıyor, stratejik görev ve amaçları belirliyor, vergi v.b. araçlarla çeŐitli iŐ dallarının geliŐtirilmesine yardımcı oluyor. ÇeŐitli alanlarda pazara sokulması gű faaliyetleri, yani bilimi, sanatı destekleyip korumaktadır.

Burada daha esnek, yol gosterici bir plan dűőnűlűyor mu diye sorulmuŐ. Evet, dűőnűyoruz. Esnek ve yol gosterici bir plan gerekli bize.

Dr. Nejat F. ECZACIBAŞI — Sayın Nezih Neyzi'nin sorusu.

Soru: *Herhalde siz de biliyordunuz reformu gerçekleŐtirmeye 500 gűnűn yetmeyeceđini. Programınıza bu ismi vermeye nasıl cesaret ettiniz?*

Prof. Dr. Stanislav ŞATALİN — Evet ilginç bir soru. Eğer programın herhangi bir yerinde “500 gün içersinde pazar ekonomisine geçeceğiz” şeklinde bir ifade bulursanız, ben hemen başımın kesilmesine razıyım. Belki gerçekten biraz saf bir görünüşüm var ama 500 gün zarfında dünyanın başaşağı edilebileceğini söyleyecek kadar da saf değilim.

500 gün bize sembolik olarak gerekliydi ve şu amaçları içeriyordu:

Birincisi, toplumun bizi, nasıl kontrol edebileceğini görmesini istedik.

İkincisi, sonunda gerçekten tembelliği, aylaklığı bırakıp kolları sıvayarak pazar ekonomisine geçmek için canla başla çalışmaya başlanılmasını istedik.

500 günü koyarken yalnızca bunları düşünmüştük. Pazar ekonomisine geçiş aslında 10 yıl veya daha fazla bir zaman istiyor tabii ki.

Dr. Nejat F. ECZACIBAŞI — Sayın Faruk Eczacıbaşı'nın sorusu.

Soru: *Sovyetler Birliği'nin birlik olarak devam edeceğini söylüyorsunuz. Rusya gibi büyük ve kendine yeterli olabilecek bir Cumhuriyetin yanı sıra küçük ve zayıf Cumhuriyetlerin aynı birlik altında nasıl yaşayabileceğine inanıyorsunuz?*

Prof. Dr. Stanislav ŞATALİN — Ben anlamıyorum. Büyük Rusya'yla küçük Cumhuriyetler niye birlikte yaşayamasın. Zengin bir babaya ya da ağabeye sahip olmak kötü bir şey mi sanki? Ya da zengin olmasa da, akıllı diyelim şuna.

Dr. Nejat F. ECZACIBAŞI — Sayın Dr. Sudi Apak'ın sorusu.

Soru: *I. Sovyetler Birliği'nin dış kaynaklardan kredi bulabilmesi için önce Paris, sonra Londra Klübüne gitmesi lazım. Sovyetler şu anda “credible” değil. Bu kaynak yaratılmadığı taktirde iç kaynakların (rublenin konvertibilitesi) harekete geçmesi ile yeterli kaynak yaratılır mı? Kur stabilizasyonu ne zaman sağlanacak?*

Prof. Dr. Stanislav ŞATALIN — Oldukça uzun bir soru. Bugün meslektaşlarımla da konuştum aynı konuyu. Ben G-7'lerin yerinde olsaydım aynı onlar gibi düşünürdüm.

İç kaynaklar yeterli olacak mı? Kısaca cevap vereyim. Eğer biz kendimize yardım edemezsek bize hiç kimse yardım edemez. Ancak biz her halükârda kendimize yardım etmek zorundayız. Fakat bu yardım meselesi herkesin çıkarına olacak şekilde gerçekleşirse, bu en iyisi olur. Bunun nasıl yapılacağı ise çok zor bir soru. Ve ben amatör olarak konuşmak istemem.

Rublenin stabilizasyonuna gelince. Bir kere her şeyden önce kara para kaynaklarını kurutmamız lazım ki, maalesef şimdiye kadar yapmadık. İkincisi, burada SSCB'de büyük bir gizli işsizlik olduğundan bahsettik. Bu ne demek? Adam işe gidiyor, hiçbir şey yapmıyor ve para alıyor. İşte mücadele etmemiz gereken şeylerden biri de bu. Pazar ekonomisi bunu yapacaktır.

Üçüncüsü, bütçenin lastik gibi uzayamayacağını anlamalıyız. Bu yüzden savunma sanayine, orduya, idareye yönelik harcamaları kısmamız lazım. Ve tüm gider kalemlerini tek tek inceleyip şu anda gerekli ve acil olmayan her şeyi iptal etmemiz lazım.

Bizde hiçbir kaynağa dayanmayan çok fazla popülist sosyal program var. Bunların gerçekleştirilmesini hep para basma yoluyla sağlamaya çalıştık. Bu anlamda havada, ayakları yere basmayan hiçbir sosyal programın artık lâfi bile edilemez.

Sizi gayet iyi anlıyorum. Şimdi bizim önümüzdeki en önemli görevlerden biri, -ki, biz bu görevi yeni Birlik anlaşmasını imzalarken çözmiyoruz- her düzeyde karar organlarının yetkilerini tam olarak belirlemektir. Yani merkezî yönetim olan Birliğin yetkisine ne giriyor, Cumhuriyetlerin, belediyelerin ve özel sektörün yetkileri nelerdir, bunları belirlemek. Bu çok zor bir iş, ama biz diğer ülkelerle normal bir işbirliğine girmek için elimizden geleni yapıyoruz.

Dr. Nejat F. ECZACIBAŞI — Sayın Özkan Kılıç'ın sorusu.

Soru: Şatalin'in uygulamayı önerdiği IMF kökenli ekonomik politikayı Türkiye'de 1980 sonrası 24 Ocak Kararları ile Özal uygulamaya çalıştı.

SOSYALİST EKONOMİDEN PİYASA EKONOMİSİNE GEÇİŞ

Bu ekonomik politikanın özü, yabancı sermayeyi yatırımlar şeklinde Türkiye'ye çekerek ülkedeki geri teknoloji-işsizlik ve ileri teknoloji-ucuz iş gücü ile belli sektörlerde dünya pazarında rekabet edebilecek düzeye gelmekti.

Fakat tüm hukuksal ve mali düzenlemelere karşın yabancı sermaye çekilemedi.

Türkiye'de yaşanan deneyim ortada.

Bu politika SSCB'de uygulanabilir mi?

Türkiye'deki deneyimler ışığında SSCB ne gibi öneriler getirebilir?

Prof. Dr. Stanislav ŞATALİN — Eğer bu program gerçekten Türkiye'de başarısız olduysa, aynı programın SSCB'de büyük bir başarı kazanacağına inanmıyorum.

Dr. Nejat F. ECZACIBAŞI — Sayın Ertürk Tanrısever'in sorusu.

Soru: *Sovyetlere bir mal veya hizmet satabilmek için oradan bir şeyler almak gerektiğini biliyoruz. Neler alabiliriz ki karşılıklı bir alış-veriş olsun.*

Prof. Dr. Stanislav ŞATALİN — Neler mi alabilirsiniz? Ekonomistlerin beyinlerini.

Tabii ciddi konuşmak gerekirse, maalesef yalnızca hammadde, petrol, gaz. Maalesef. Bizim mallarımızın rekabet şansı o kadar az ki, bunlarla hiçbir Batı pazarına sokulmamız mümkün değildir.

Dr. Nejat F. ECZACIBAŞI — Sayın Necdet Durakbaşa'nın sorusu.

Soru: *Sovyet ekonomisinde yeniden yapılanma sürecinde önemli bir kısım devlet işletmelerinin özelleştirilmesi sözkonusu olmaktadır. 1. Özelleştirme için gerekli kaynak mevcut mudur? Kaynak konusunda ge-*

leceğe dönük projeksiyonlar yapılmış mıdır? 2. Yabancı sermaye katılımı öngörülmekte midir? Öngörülyorsa işletme bazında ortaklık kısıtlaması düşünölmekte midir? Sektör bazında da kısıtlama söz konusu olacak mıdır?

Prof. Dr. Stanislav ŞATALİN — Her zaman yaptığım gibi ancak kendi görüşümü belirtebilirim. SSCB'de büyük işletmeleri satın alabilecek kaynaklar yoktur. Bu yüzden elimizdeki kaynaklar ancak küçük işletmeleri özelleştirmeye yetecek kadardır. Yani ilk elde tarımı, hizmetleri ve ticareti özelleştirmeye açmak mümkündür. Diğer büyük işletmelerin ise özelleştirilmesini önermiyoruz. Çünkü bunun için gerekli para yok. Biz bunlar için “devletsizleştirme” diyebileceğimiz bir işlemi öneriyoruz. Bu proses kısaca şunları içermektedir:

Birincisi, devlet, işletmeleri direkt olarak yönetmekten vazgeçecektir. Bunun yolu ise bu işletmelerin hisselerini dağıtmaktır. Kimler hissedar olabilir? Devlet... Bu işletmede çalışan kişiler... Diğer Sovyet vatandaşları... Diğer işletmeler ve elbette yabancı sermaye.

Sektör bazında kısıtlama olacak mı? Ben bu soruya cevap veremem, zira bu soruyu kanun koyucu cevaplar, benim bu alana karışmaya yetkim yoktur. Ancak şunu söylemek isterim. Ülke kamuoyu bütün bu işlerde Batı'yla sıkı bir diyalog ve temas içinde bulunmamızı istemektedir.

Dr. Nejat F. ECZACIBAŞI — Sayın İbrahim Çamlı'nın sorusu.

Soru: *Halen politik konseyinin başkanı olduğumuz Rusya Demokratik Partisinin temel oryantasyonu nedir?*

Prof. Dr. Stanislav ŞATALİN — Partimin temel politik oryantasyonunu şunlar oluşturmaktadır: Her türlü şiddete karşı olmak; yalnızca parlamenter mücadele biçimlerinin kabulü; Anayasaya tam saygı; hür teşebbüs; progresiv vergi; çevrenin korunması; ve “Ben” kelimesini “Biz” kelimesinin önüne geçirmek.

Dr. Nejat F. ECZACIBAŞI — Sayın Mehmet Kabasakal'ın sorusu.

Soru: *Gelecekte beklentileriniz nelerdir? 500 gün programınızın bazı eksiklikleri ve yanlışları olduğunu söylemişsiniz. Sovyetler Birliği'nde serbest piyasa düzeninin yerleşmesi için şimdi ne öneriyorsunuz?*

Gelecekte Cumhuriyetler ekonomik kararlarında, özellikle de dış ekonomik ilişkilerinde söz sahibi olacaklar mı?

Prof. Dr. Stanislav ŞATALİN — Bugünden bahsediyorsak eğer, şunu söyleyebilirim. Bu akşam meslekdaşlarımla bir kokteyl ve akşam yemeği olacak ve bu şekilde Sovyetler Birliği vatandaşlarından biri serbest piyasa ekonomisi düzeyine ulaşmış olacaktır.

Şaka bir yana, 500 gün programı, eski de olsa konseptüel olarak doğru bir programdır. Hem unutmayın ki, biz onu 25 günde hazırladık ve tam 800 sayfaydı. Programın kendisi ve 15 yasa tasarısı. Pek çok amatörce yaklaşım vardı. İşte şimdi bu amatörlüğü ortadan kaldırmak, reel mekanizmalar öngörebilmek için meslekdaşlarımla birlikte çalışıyorum.

Beklentilerime gelince, ben peygamber değilim. Bildiğim tek şey şu -daha önce de söylemiştim yine takrarlıyorum: "Savaş olmayacak. hapsedmeyecekler, ama et de olmayacak", derdi bir arkadaşım. Ben ise etin de olacağını söylüyorum.

Elbette Cumhuriyetler dış ekonomik kararlarda söz sahibi olacaklar. Şu anda zaten Birlikten daha fazla haklara sahipler. Bu şüphe götürmez bir şey. Tartışmaya bile gerek yok.

Dr. Nejat F. ECZACIBAŞI — Dr. Enis Pendar'ın sorusu.

Soru: *Türkiye'deki yapısal değişimleri, "ikinci dalga" diye adlandırdığımız bir genç devlet adamları, işadamları ve yöneticiler grubu değerlendirmekte, eleştirmekte ve daha başarılı hale getirmek için çalışmakta.*

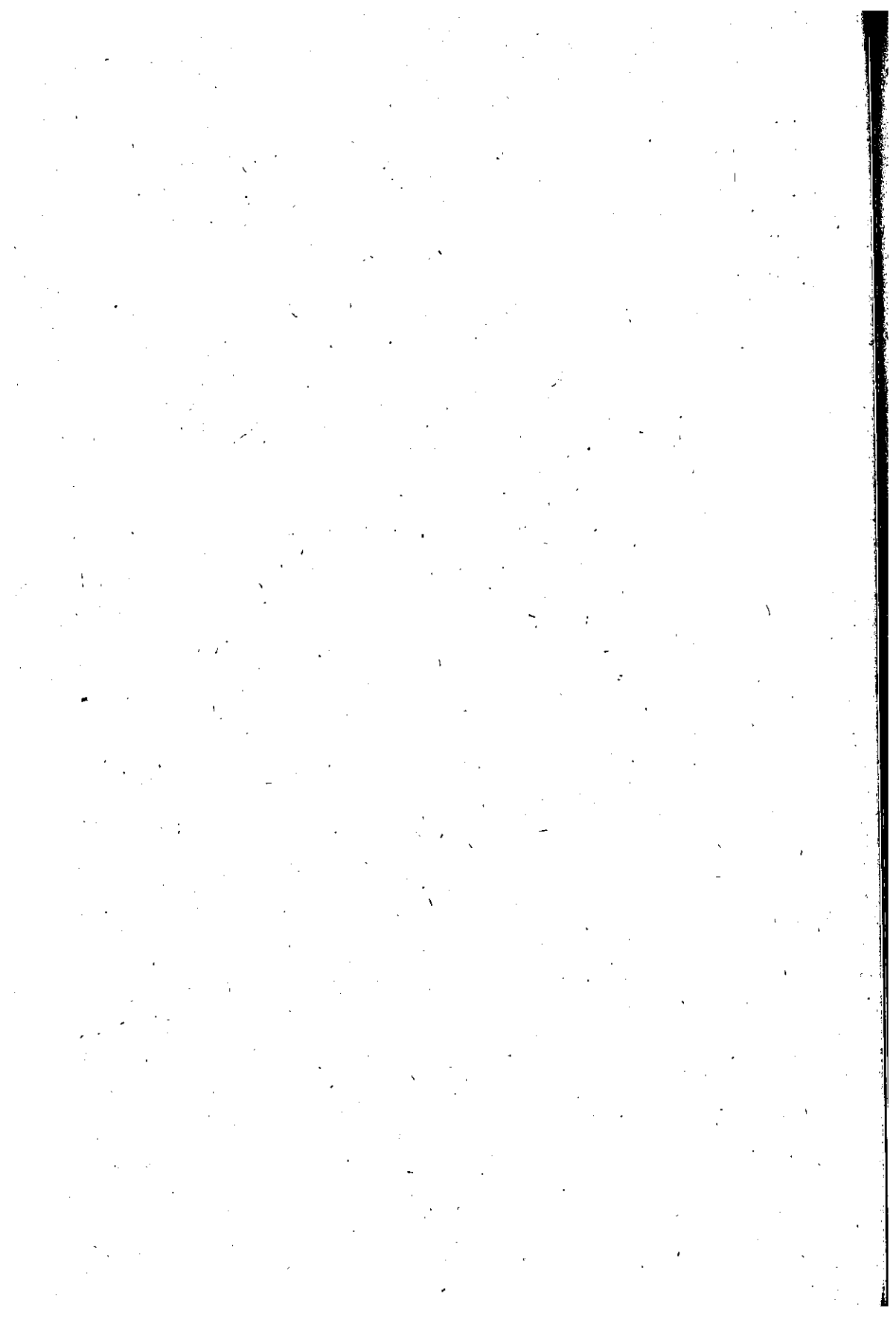
Rusya'da da "ikinci dalga" var mı? Varsa ne durumda?

Bize anlattığınız geçiş döneminde yıpranan isim ve örgütlerin yerini alacaklar var mı? Varsa bunlar kimler?

Prof. Dr. Stanislav ŞATALİN — Ben bu soruya memnuniyetle cevap verirdim ama önce siz beni hangi “dalgaya” dahil ediyorsunuz, onu söyleyin? Birinciye mi? İkinciye mi? Yoksa üçüncüye mi?

Eğer ciddi konuşmak gerekirse; bizim kuşak -ben kendi kuşağımı kastediyorum burada- eğer kaba Rusçayla konuşursak artık “gübre”dir. Yani normal ve genç girişimcilerin, bankerlerin, politikacıların v.b. yetişebilmesi için, onların yetişeceği toprağa gübre olabilirler ancak. Ama tabii ki, daha mücadeleyi tamamıyla bırakmış değiliz.

Çok teşekkür ediyorum.

İKİNCİ TUR

Dr. Yıldırım AKTÜRK— Sayın Şatalin'e çok berrak, hiç gevelemeden işin özüne, kalbine inen beyanları için teşekkür ediyorum. Ashnda birinci turda Sayın Kuruç zihinlerimizi biraz bulandırdı. Şöyle ki, Sovyet ekonomisi Amerika'dan sonra dünyanın ikinci büyük ekonomisidir diye beyanda bulundu. Profesör Şatalin bu beyanı yeterince düzeltti. Fakat ben biraz daha değinmek istiyorum bu konuya. İMF, Sovyetler Birliği'ne “special status” vermek istiyor. Bu President Bush'un teklifi. Sebebi, eğer Sovyetler Birliği bir İMF kota değerlendirilmesine tabii tutulursa, bütün Batı'daki büyük demokratik ekonomilerden geride, büyük ihtimalle yedinci sırada yer alır diye tahminler yürütülüyor. Onun için büyüklük meselesini bir kenara bırakıp, bir nevi hoş tutarak, nazik bir yaklaşımla, gelin size de yardımcı olalım deniyor. Profesör Şatalin de İMF'nin düşman kanatta veyahutta masanın öbür tarafında değil, objektif kriterlerle çalışan bir kurum olduğuna işaret etti. Kendisine teşekkür ediyorum.

Sorulardan bir tanesi, GOSPLAN ne oluyor, ne yapacak? Ben bu konuda güzel bir araştırma yapmıştım, bir cevabım var. IBM kompüterlerinin SSCB'deki dağıtıcısı Bay Laynbörg'ün bir beyanını olmuş Davos'ta. Diyor ki, bu sene GOSPLAN bir plan yapmayacak. Kompüter merkezinde altı yüz yirmi kişi çalışıyor. On sekiz kişinin işi var, gerisine data gelmiyor. Yani “No central system to go back to”. “Artık geriye dönüş yok”.

Büyüme, milli gelir meselelerinde yine bir düzeltme yapmak gerekecek. Sayın Şatalin çok berrak söylüyor. Diyor ki, istatistiği bırakın kenara, onu hiçbir şekilde ciddiye almayın. Ki doğrudur. Ben de bir misalle takviye etmek istiyorum. Sovyetler Birliği'nin şu anda kendi hesaplarına göre milli gelirinin yarısı hiç kullanılmayacak stoklardan oluşuyor.

Bizim de devlet sektöründe, biliriz, bir Makine Kimya'yı misal vereyim, vaktiyle diyorum, sonrasında durumu değişmiş, ticari kafa gelmiştir, ama stoklara çalışır, sonra da büyüyoruz dersiniz. Bu büyüme değil ki, refah değil bu. Kişiyi devletin önüne koyma prensibinden bahsedildi, bu beni ümitlendiren bir yaklaşım, inşallah başarılı olur.

Yavlinski, Harvard Üniversitesi'nde, Kennedy School'da bu çalışmayı yaptı. Ben de hasbelkader bu okuldan mezunum. Brian Allison, Harvard Üniversitesi'nde bir political scientist, profesör. Maalesef, yani ben bir kötümser tablo çizmek istemem ama, her yıl 25 milyar dolar civarında bir yardım, geldikleri nokta. Bunu sayın Bush'a, G-7'e satalım, prezante edelim ve bunu sağlayalım. Ama şu gerçek var. Batı, özellikle Amerika, silahsızlanma ile birlikte "peace dividend" denilen bir şeyin, 'barış priminin' peşine düşürüldü. Diyor ki Amerika da, "ben de silahsızlanacağım, ben de savunma sanayiine daha az yatırım yapacağım. Tasarrufum olacak. Ama bir sürü yapacak işim var. Sosyal sektörler v.b. nefes kazandıracacağım. Daha fazla vergi almayacağım".

Dolayısıyla silahsızlanmadan elde edecekleri tasarrufu kendi ekonomilerine çeki düzen vermek için nereye harcayacakları belli. Amerika yine de o hesaba göre, yani yılda 20-25 milyar dolardan, ancak 3 veya 4 milyar dolar verir diye kotaya koymuşlar. Bu da çok iyimser. Hem Amerika için iyimser, yani bu rakamı gerçekleştirmesi söz konusu değil, hem de geriye kalan miktarın en büyük bölümü Japonya'nın eline bakıyor. Japonya ile de Kuril Islands denen Kuzeydeki dört ada meselesi var. Ben Japon dostlarımla da görüştüğümde, belki stratejik olarak bu mesele çözümlendiğinde, özellikle Sibiry'a'nın geliştirilmesinde Japon ekonomisinin büyük bir desteği olabilir. Ancak bu da çok stratejik bir mevzudur, ve bugünden yarına öyle Londra'ya gitmeyle olacak bir şey değildir maalesef.

Sayın Başkan, izninizle biraz da tecrübelerimden bir şeyler aktarmak istiyorum.

Birincisi, Enka, Sovyetler Birliği'nde bir hastahane inşaa etti iki senede. Bizim basında çıkan bir yazı: Bir Sovyet yetkilisine, zannediyorum bir bakana sormuşlar, bunu siz de yapabilirdiniz, niye siz yapmadınız? diye. "Aynısını biz yapıyoruz on yedi senedir bitiremedik", demiş. Bu misal sistemin çalışmadığını, artık vazgeçmek gerektiğini gösteriyor. Sayın Kazgan, sağolsunlar "iflas etmiştir" kelimesini gönül rahatlığıyla kullandılar. Buna bizlerin de böyle bakmamız lazım. Yani Sovyet-

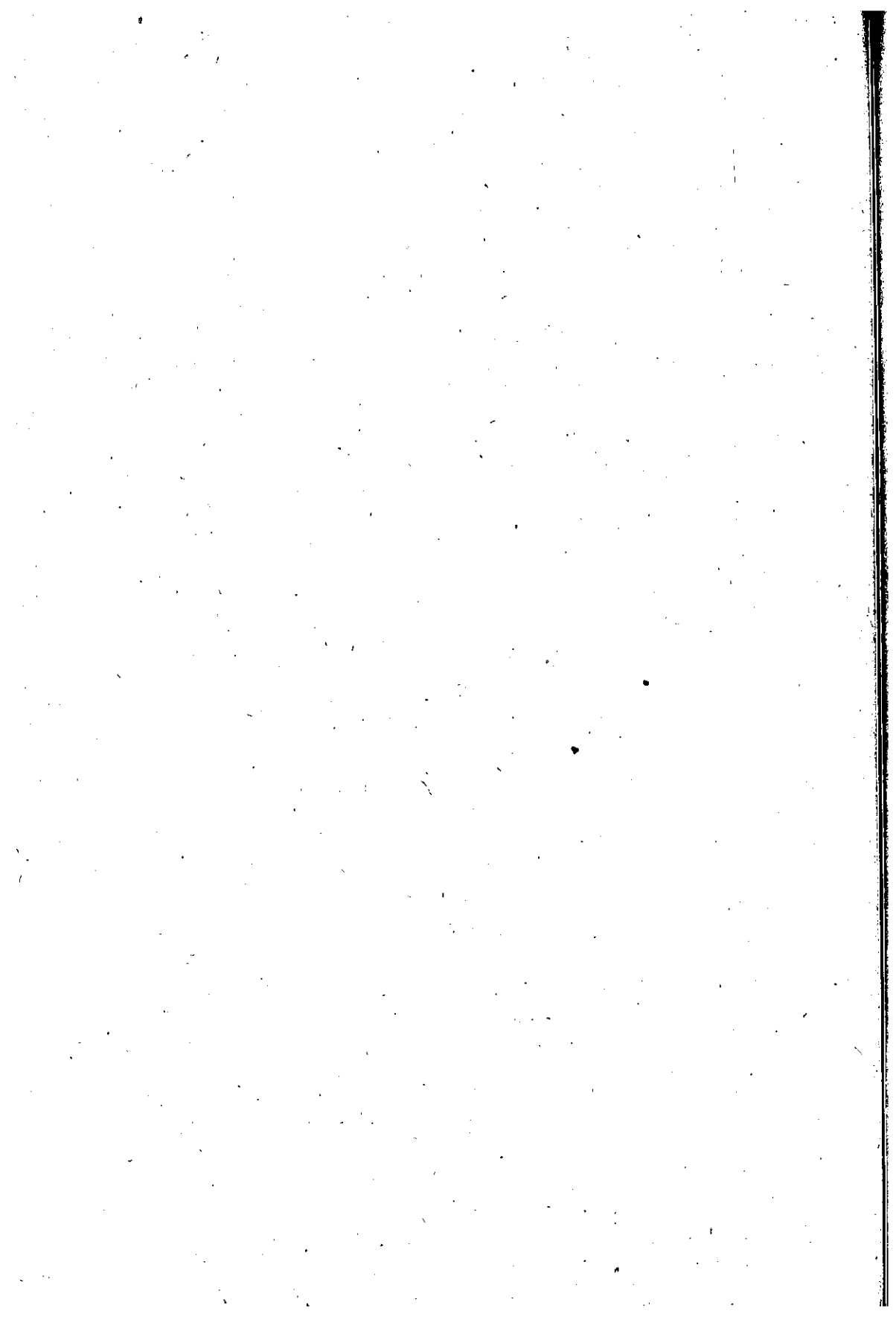
ler'in dostlarının artık bu sistemin içinde bir arayış telkininde bulunmaması herkesin menfaatına.

IMF'nin devreye girişinin ana nedeni, büyük bir sıkıntıdadır ruble ve konvertibiliteye getirilmesi lazımdır. Dolayısıyla stabilizasyon programının uygulanması lazım. IMF'siz hiçbir şey olmaz. Türkiye'deki tatbikatında, varsa başarı, tek orkestra şefi ve çok efektif karar verme mekanizmasından dolayı olmuştur. Para, insan gücü v.s. hepsi hikayedir. Hepsi bir tarafdır. En büyük faktör budur. Efektif karar verme yeteneği. Sayın Şatalin de şu anda hep böyle bir kompozisyonu oluşturamadıklarından şikayet ediyor. En mühim nokta bu. Müteşebbis eksikliğini biz sadece 80'lerde değil, çok gerilere gideceğim, sanayileşmede 60'larda teşvik dairesini kurduğumuzda, mumla teşvik edecek proje arıyorduk. Parası olan, ama cesaret edemeyen müteşebbüsler vardı bizde. Daha evvelki meseleleri açmayacağım. Ama Sovyetler Birliği'nin en büyük tıkanıklığı müteşebbis yetersizliğinden geçiyor. Burada yabancı sermayenin yanısıra, lisans anlaşmaları ve management kontratı dediğimiz yaklaşımı da düşünmek lazım. Lisans anlaşmalarında biraz bonkör davranılırsa –biz vaktiyle %2'lerle sınırlamıştık hatırlarsanız, çok katı kurallarımız vardı– ama lisansöre üç kuruş kazandırırken otuz kuruşluk üretim artışı sağlayacaksınız ve size de bir pazarlama, bir teknoloji v.s. getirecekse, belki çözüm yollarından birisi budur.

Tekstil makinaları sanayiine kamu eliyle girilmesine ben şahsen engel oldum. Makine-kimyanın bir tekstil makinaları projesi vardı. Türkiye dev bir tekstil ihracatçısı oldu bugün, sanıyorum bunun sayesinde. Sovyetler Birliği'nde yeni konular seçerken ithal ikamesine “burada çok büyük bir pazar var, bunu biz kendimiz yapalım” a kaymak lazım. Rekabet edebilirliği geliştirecek şekilde. En iyisini dışardan alma basiretini gösterirse çok daha süratle yol alacaktır.

Son bir konu, PTT'de on yıl evvel, on yılı aşan kuyruklar vardı ve hiçbir zaman bu kuyruklar aşılmaz deniliyordu. Bir tek adım atıldı. PTT'nin gelirleri kendisine bırakıldı. Aynı şekilde böyle basit yaklaşımlarla, zannediyorum ekonomiye bir miktar derinlik kazandırmak mümkün Sovyet sisteminde de. Mevcut potansiyelden bir şeyler çıkartılabilir. Tekel de tıkanmış, sigara üretiminden çok basit bir operasyonla birdenbire ihraç eder bir noktaya geldi.

Zaman kıtlığından daha fazla konuşmayacağım, teşekkür ederim.

Prof. Dr. Gülten KAZGAN — Piyasa ekonomisi merkezî planlı sisteme oranla çok daha sofistike bir sistemdir. Çünkü etkin olması için çok sayıda gerekli temel kurum vardır. Bu kurumların gelişmesi, sistemin etkinlikle yürümesini sağlar. Bir kere bankalar sistemi, finansör olarak, fonların dağıtıcısı aracı kurum olarak, piyasa ekonomisinde çok önemli rol oynuyor. Sovyet Ekonomisi'nde bankalar sisteminin bugüne-
dek böyle bir işlevi yoktu. Bundan ötürü bütün bankalar sisteminin ye-
niden, yeni bir anlayışa göre örgütlenmesi gerekecektir, fonları dağıta-
bilmesi ve etkinliği sağlyabilmesi için.

İkincisi, bir sermaye piyasası gerekiyor. Eğer bankalar sistemi çok iyi işlerse, belki sermaye piyasası gecikerek gelecektir, ama sonunda gelecektir. Bizde olduğu gibi. Aynı şekilde, sermaye piyasası da fonların dağıtımına aracılık edecektir. Bu temel kurumlar olmadan, serbest piyasa ekonomisinin işleme söz konusu olmaz. Ayrıca, anladığım kadarıyla, Sovyet Ekonomisi bizim bildiğimiz muhasebe sistemi, denetim sistemi gibi, firmaların belirli bir bilanço'ya göre kâr çıkarması ve kimin kârı ne kadar, karşılıklı olarak karşılaştırma yapma fırsatı veren bir standart sisteme sahip değil.

Oysa, piyasa sisteminin işleyiş biçiminde başarılı olup olmadığı, kaynakların hangi yöne akması gerektiği gibi konular ancak bu bilanço-
ların standart olması koşulunda hesaplanan kârlara göre belirlenebilir. Bundan ötürü, burada eğitim sistemi devreye giriyor; tabi, eğitim sistemiyle birlikte uygulama –yani önce insanlara teorik olarak öğreteceksiniz, sonra onlar sokağa çıkacaklar ve işyerinde öğrenecekler– bu standartizasyon yoluyla kârlılığı ortaya çıkaracak.

Bu işlemler güvenilir rakam gerektiriyor. Anladığım kadarıyla, SSCB'de istatistik verileri güvenilir değil. Oysa, makro ve mikro ekonomik planda kararların alınmasında, piyasa ekonomisinde ekonomik ajanlar bu rakamlara göre davranıyor. Bu durumda, SSCB'de istatistik sisteminin de yenilenmesi lazım. Yani piyasa sistemine geçiliyor, güzel,

ama, bütün bu kurumların da yürütmesi lazım bununla birlikte. Ondan da öte, piyasaların kurulması lazım. Ve her malın piyasasının olması lazım. Malın piyasasının kurulması demek, üretimden tüketime kadar geçecek olan süreçte yer alan aracı kurumların, nihai satış mağazalarının ortaya çıkması gerek. Oysa Sovyetlerde bir satış düzeni görmüyorsunuz. Yani arada bir kurulup yokoluyorlar. Bir sürekli mal akımı sağlayan ve o mal akımını halka arzeden aracı kurum zincirleri olacak ki, ona göre bir fiyat oluşacak piyasada. Bu fiyat devlet fiyatı olmayacak ve arz-talep düzeyine göre değişim gösterecek. Ve o fiyata göre üretim kurumları da üretimlerini ayarlayacaklar. Bugün bulunmayan bütün dağıtım zincirlerinin ortaya çıkması lazım. Piyasa sisteminde fiyatlar, özel sektörde üretimi ve tüketimi birleştirir ve sürekli arz-taleple ilgili bilgi akımını her iki yönde sağlar. Bu olmadıkça piyasa sistemi olmaz. Sanıyorum en önemli aksamı burada SSCB'de; sayın Aktürk de ona değindi, üretimden tüketime giden zincir olmadığı için mal akışları düzenli değil. Arada bir mal geldiği zaman oluşan fiyatlar olağandışı fiyatlar oluyor, yani bir denge fiyatı olmuyor. Mal bir anda piyasaya akıyor ve birden fiyat düşüyor; bazen bir mal uzun zaman bulunmuyor; bu kez de karaborsa fiyatı oluşuyor. Fakat bu fiyatlar bir üretim ve tüketim göstergesi olacak denge fiyatları değil. Oysa piyasa sisteminde fiyatlar hem üreticilere, yatırımcılara, hem de tüketicilere, karar almalarında gösterge rolü oynar. SSCB'de bu olmadığından, fiyatlar için sistemin bir merkezî karar sistemi olması gerekiyor. Ama eğer fiyat göstergeleri yeterli biçimde oluşamıyorsa, dağıtım zinciri olmadığı, üretimi düzensiz olduğu için, bu, etkin bir piyasa sistemi olmaz demektir.

Tabii, ayrıca girişimci sınıf yetişmesi sorunu var. Sistemi girişimci sınıf yürütür. Girişimcisiyle, yöneticisiyle... Bunun yetişmesi de zor iş. Biliyorsunuz Türkiye tâ İttihat ve Terakki ile 1910'dan itibaren başladı bu işe ve 1960'lara gelindiğinde daha yeni yeni meyveleri ortaya çıkıyordu. Ancak bir 50 yılda bu işi becerbildi.

Yani bütün bunlar öyle üç günde olacak şeyler değil. Yılmadan çalışılacak ve epey sıkıntılı günler olacak herhalde.

Teşekkür ederim.

Prof. Dr. Bilsay KURUÇ — Ashında söylenecek çok fazla bir şey yok. Esas sorun gibi gelen bana, sistem adam yetiştiriyor mu? Asıl dar boğaz asıl sıkıntı noktası burda olabilir diye düşünüyorum.

Sistem motivasyon yaratıyor mu? Yani bir tarafa doğru geçmek, dünya ekonomisinin gitgide globalleşen yapısına ayak uydurmak için. Eğer dünyanın ikinci büyük ekonomisiyse, o büyüklüğü koruyabilmek için. Sistem adam yetiştiriyor mu? Burada kastım sadece iktisatçı değil. Öncelikle politikacı. Çünkü çözümler, Prof. Şatalinin de işaret ettiği gibi, politik alanda aranıyor öncelikle.

Yani dünya ile bütünleşebilmek için hem iç destek, hem dış destek daima gerekli olacak. Ve burda da politikacının rolü önemli. Politikacı tabii, biraz nadide bir bitki. Çok sulamak gerekiyor ve uzun süre sulamak gerekiyor. İyi bir politikacı on beş yıldan önce yetişmiyor. Ve arada da yanlış yerden budamamak lazım. Dolayısıyla kararların neler olduğunu sezip ona göre davranan, neyin yaklaşmakta olduğunu sezen insan. Ben Schumpeter'e işaret etmiştim, o girişimciyi, kapitalist ekonomi içindeki girişimciyi hayvani sezgilere sahip diye anlatır. Yani nereden geliyor inovasyon, nereden yakalayalım, neyi üretelim, nereye doğru ekonomiyi götürelim.

Şimdi günümüzde artık bu politikacıya düşüyor. Çünkü üretim bundan yüzyıl öncesine göre, hattâ elli yıl öncesine göre netleşti. Ve teknoloji bizi alıp götürdüğü zaman az çok kestirebiliyoruz. Yani mühendislik ile iktisatçılık daha kolay birleşebiliyor günümüzde. Fakat politikacının rolü, hele ülkeniz çok değişik insanlardan ve çok farklı gelişme düzeyindeki insanlardan oluşuyorsa, o zaman politikacının değeri çok artıyor.

Benim şimdi işaret etmek istediğim şey bu. Sistem böyle adam yetiştiriyor mu? Tabii burda hep dâhiler yetiştirelim diye bir amacımız olamaz. Dâhiler hep kriz zamanlarında ortaya çıkıyorlar galiba. Fakat amacımız esas olarak normal politikacı yetiştirmek olmalı. Hele dünya-

SÖSYALİST EKONOMİDEN PİYASA EKONOMİSİNE GEÇİŞ

nın gerçekten ikinci büyük ülkesiyse, bu ülkede iki yüz ayrı dil konuşuluyorsa ve o ülke bir yerlere varmak istiyorsa.

Burada bir açmaz, bir ters alışkanlık var gibi geliyor bana. Yani modernizasyon olur, tüketiminiz de artar, askerî harcamaların oranı da düşer, %18'se %5'e düşer. Amerikalıların %5'dir. Oraya da düşer, bunlar becerilebilir. Fakat başta 1928'den itibaren, sayın Kazgan'ın da işaret ettiği gibi, daha önceden, Büyük Petro'dan başlamak üzere, tabii o bizde de var, acele etme. Batı'ya yetişme. Acele. Acele sistemin içine girmişse, yolunuz nereye olursa olsun daima bir acele etme tutkusu içindediniz. Bu daima pozitif olmayabilir. Yani, pozitif olabilir, büyük bir hamle yaptırabilir size ama, her an acelecilik işinize yaramayabilir. Tabii yine Prof. Kazgan'ın işaret ettiği gibi. İstatistik işi başlangıçtır. Yani uluslararası standartlara adım atmanın ilk yolu budur. Doğaldır. Normaldir. Önce herhalde buraya ulaşmak lazım diyoruz.

Sayın Başkan, izin verirseniz ben bu panellerde çarpaz konuşmayı sevmiyorum, yani panelistler arasında, birbirine öyle dedi ama böyleydi, gibi şeyleri pek sevmiyorum ama Yıldırım Bey söylediği için şimdi işaret etmek zorunda kaldım. Ben bunu tabii kendim söylemedim, buraya gelirken de birkaç yazı okudum, bir tanesi, "Journal of Economic Literature" vardır, bizim iktisatçıların oldukça itibar ettiği bir dergidir, orada, "Soviet Economic Growth" 1928-1985. Yazan da Gurr Offer. The Habrael University of Jarussalem. Bu hepimizin tanıdığı Simon Kuznets'in hem öğrencisi, hem arkadaşımış. Bana çok değerli bir araştırmamış gibi göründü, tarihi 1987-1988. O tarihi özellikle seçtim. Çünkü o zaman, bir konuşmamda da işaret ettiğim gibi, henüz Batılılar Sovyetlerdeki büyüme işine başka türlü bakıyorlardı. Yani elli yılın gelişimi içinde bakıyorlardı. Son birkaç yılın özel değerlendirmesi henüz söz konusu değildi. Yani nereye doğru gidecek, mevcut verilerden hareket ediyorlardı.

Şöyle diyor: Yıldırım Bey'e daha iyi ifade etmek için İngilizce de okuyabilirim. "The first step is for us to establish the level of Soviet GNP per capital in a comparative setting. A recent extensive CIA effort..." Çünkü CIA, Sovyetler üzerine önemli araştırmalar yapan bir kuruluştur. Dolayısıyla ilk adımda Sovyetler Birliği'nin büyüklüğünü saptayalım diyor. Bu benim düşünüşüme de uyuyor. Şu bakımdan uyuyor. Fevzi Akkaya'nın bir şantiye el kitabı vardır. Orada şöyle dediğini hatırlıyorum: "İşleri çözmek için önce işe en sofistike teknik bilgiyle yaklaşmayın. Ön-

ce at akıyla bakın. At akıyla bakın. Dolayısıyla bir de, ilk adımınızı, ne kadar büyük bu ekonomi? Bunun büyüklüğü nedir? Ondan sonra daha sofistike bilgiyi getirebiliriz. Dolayısıyla Fevzi Akkaya'ya da uygun bir şekilde diyor ki, "A recent extensive CIA effort to compare the Soviet and USA economies between 1956-1977 estimated Soviet GNP in 1975 at 62 % of the USA level. These calculations produce USSR US GNP per capita ratio of 33 % for 1975." Bu acaba başka şeyleri de tutuyor mu diye, iki sene önce yayınlanmış, yine büyüme araştırmalarında ünlü bir iktisatçı vardır, Madison. Onun OECD'den yayınlanmış "The World Economy since 1900's" diye bir kitapçığı var. Orada çeşitli büyüklükler var. Sovyetler Birliği'ni buradaki verilere uygun olarak gerçekten dünyanın ikinci, Amerika'dan sonra, toplam hasıla bakımından ikinci büyüklüğe sahip olarak belirtiyor. Madison uluslararası doğrudan doğruya araştırmaları olan, mukayeseli ekonomik büyüme araştırması yapan tanınmış bir iktisatçıdır. Ben sovyetolog da değilim, özel bilgim de yok. Bu tür araştırmalarla ve at akıyla, büyüklük tespitinin böyle olduğu kanaatine vardım. Tabii bizim tahmin ettiğimiz kadar büyük değil de çok küçükse Sovyetler Birliği, ona benim diyeceğim bir şey yok.

Dr. Nejat F. ECZACIBASI — Vaktimiz doldu. Bu akşamki, toplantı zevkle izledik. Önce Profesör Şatalin'e, sonra katılımcı diğer dostlarımıza çok teşekkürler ediyorum. Sağolun.